

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS JUSTICIJOS INSTITUTAS

PAULINA MARCALYTĖ
(TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA, CIVILINĖS JUSTICIJOS SPECIALIZACIJA)

APELIACIJOS ESMĖ IR SANTYKIS SU TEISE Į TEISMINĘ GYNYBĄ

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas – prof. dr.;

Egidija Stauskienė

Recenzentas – doc. dr.;

Goda Ambrasaitė-Balynienė

Vilnius, 2013

TURINYS

IVADAS	3
1. TEISĖ Į TEISMINĘ GYNYBĄ	6
1.1. Terminijos klausimai	6
1.2. Teisės į teisminę gynybą turinys	8
1.3. Teisės į teisminę gynybą ribojimai	12
2. APELIACIJOS ESMĖ	16
2.1. Bendrieji apeliacijos požymiai	17
2.2. Apeliacijos esmė ir jos santykis su apeliacijos modeliu	20
2.3. Apeliacijos esmė Lietuvoje	24
3. APELIACIJOS IR TEISĖS Į TEISMINĘ GYNYBĄ SANTYKIS	33
3.1. Apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio išraiškos paieškos	33
3.2. Apeliacija – teisės į teisminę gynybą sudėtinė dalis	43
3.3. Apeliacijos ribojimai	48
3.4. Kai kurie apeliacijos teisės įgyvendinimo klausimai	50
IŠVADOS	57
LITERATŪROS SĄRAŠAS	59
SANTRAUKA	68
SUMMARY	69
PRIEDAS	70

IVADAS

Teisminė gynyba – instrumentas asmens pažeistoms ar ginčijamoms teisėms ir teisėtiems interesams ginti. Teisė į teisminę gynybą aktuali ir kartu problematiška dėl ginčo ir teismo proceso ypatumo – priešingų šalių interesų egzistavimo. Kita vertus, ne vien ginčo šalys turi skirtingus interesus, savo interesą taip pat turi valstybė, visuomenė, nes teismų sistema reikalauja didelių finansinių, žmogiškųjų, laiko išteklių. Taigi atsiranda skirtingų interesų derinimo ir pusiausvyros problema, todėl teisė į teisminę gynybą nestokoja aktualumo bei nuolat yra diskusijų, mokslinių tyrimų objektu. Be substancinio pobūdžio aktualumą lemiančių priežasčių, šiame darbe nagrinėjamos temos aktualumą užtikrina Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso¹ (toliau – CPK) pakeitimai, atlikti 2011 m. birželio 21 d. pakeitimo įstatymu², kurių dauguma įsigaliojo 2011 m. spalio 1 d. Šie bene didžiausios apimties nuo pat CPK priėmimo pakeitimai, dažnai vadinami civilinio proceso reforma, pakeitė dalį procesą apeliacinės instancijos teisme reguliuojančių teisės normų (CPK XVI skyrius), įskaitant principines, apeliacijos institutą apibūdinančias bei padedančias nustatyti apeliacijos teisės reikšmę civiliniame procese.

Regis, paskutinį kartą Lietuvoje apeliacija išsamiau analizuota tik 2004–2007 m. (G. Ambrasaitė, A. Driukas ir V. Valančius), taigi nuo tada praėjo nemažas laiko tarpas. Per jį buvo padaryta nemažai CPK pakeitimų (ypač aukščiau minėta reforma), be to, per šį laikotarpį kai kuriose valstybėse apskritai pasikeitė apeliacijos esmė (pavyzdžiui, Šveicarija), tačiau kitose valstybėse, priešingai, išlaikoma apeliacijos suvokimo ir teisinio reguliavimo tradicija (pavyzdžiui, Austrija). Kokios priežastys tai lemia ir koku keliu einama? Visa tai verčia įvertinti savąją apeliacijos esmę. Pažymėtina, kad apeliacijos esmės suvokimas padeda išvengti teisinio reguliavimo prieštaravimo ir klaidingos teismų praktikos. Autorė šiame darbe siekia išspręsti apeliacijos esmės problemą ir laiko, kad problema *per se* nelaikytina problema, jos išsprendimas turi duoti teigiamą rezultatą ir būti paspartis tolimesniems tyrimams. Tam, kad atskleisti apeliacijos esmę, privalu išanalizuoti apeliacijos institutą, vis dėlto apeliacijos požymiai ir ypatumai šiame darbe bus aptariami tik tiek, kiek, autorės nuomone, reikalinga temai atskleisti.

Išanalizavus teisę į teisminę gynybą ir apeliaciją galima ieškoti apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio išraiškos. Į klausimą ar apeliacijos teisė patenka į teisės į teisminę gynybą turinį teisės moksle ne kartą bandyta atsakyti. Autorė analizuos ir persvarstys kai kuriuos Lietuvos civilinio proceso moksle įprastais tapusius argumentus, naudojamus šiam santykiui nustatyti, taip pat sieks pateikti papildomus, padedančius išspręsti apeliacijos ir teisės į teisminę

¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36–1340.

² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI–1480. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 85–4126.

gynybą santykio dilemą, pateikti savitą žvilgsnį į apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio problemą.

Teisę į teisminę gynybą ar tam tikrus jos elementus civilinio proceso teisės moksle pastaruoju metu plačiausiai nagrinėjo G. Kavaliauskienė³, L. Štarienė⁴. Bendrai teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolę tyrimo objektu Lietuvoje buvo pasirinkęs V. Nekrošius⁵, iš užsienio teisės mokslininkų pastaruoju metu – L. A. Terekhova⁶. Bene vienintelė autorė mokslinio tyrimo objektu pasirinkusi apeliaciją civiliniame procese – G. Ambrasaitė-Balynienė, todėl šiame darbe, kurio tikslas nėra visapusiška apeliacijos instituto analizė, dažnai remiamasi šio mokslinio tyrimo rezultatais. Vis dėlto minėtų autorių mokslinio tyrimo objektas ne visai sutampa su šio tyrimo objektu. Be to, mokslinėje literatūroje apeliacija ir teisė į teisminę gynybą daugiausia „sulaukė dėmesio“ dėl apeliacijos ribojimų, ypač dėl apeliacijos negalimumo smulkiuose turtiniuose ginčuose, kuris, pažymėtina, šiuo metu jau panaikintas.

Tyrimo objektas. Šio baigiamojo mokslinio darbo tyrimo objektu yra teisė į teisminę gynybą ir apeliacija civiliniame procese.

Tyrimo dalykas – teisė į teisminę gynybą, jos turinys ir ribojimai, apeliacijos esmė, taip pat apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykis, apeliacijos ribojimai. Neretai šio darbo tyrimo dalykas koreguojamas, atsižvelgiant į tai, kurie iš į tyrimo dalyką patekančių klausimų yra daugiau ar mažiau aktualūs, taip pat į teisinės literatūros vienu ar kitu klausimu gausą ar stoką, priešingai, išskiriant klausimus, kurie, autorės nuomone, reikalingi papildomo dėmesio teisės moksle. Šiame darbe bus analizuojama tik kontinentinėje Europoje egzistuojanti apeliacija, o pagrindiniu tyrimo dalyku yra apeliacija artima įtvirtintajai Lietuvoje.

Pagrindiniai šio **darbo tikslai** – išanalizuoti ir atskleisti apeliacijos esmę bei nustatyti apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio išraišką.

Siekiant įgyvendinti darbo tikslus autorė išsikėlė šiuos **uždavinius**:

1. Išspręsdus teisės į teisminę gynybą terminijos problemą, atskleisti teisės į teisminę gynybą turinį ir reikšmę;
2. Išanalizuoti apeliaciją, išskiriant bendruosius apeliacijos požymius bei tam tikrus apeliacijos ypatumus pasirinktose užsienio valstybėse;
3. Išanalizuoti ir atskleisti apeliacijos esmę bei nustatyti apeliacijos esmę Lietuvoje;

³ Kavaliauskienė, G. *Proceso civilinėje byloje prielaidos ir sąlygos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

⁴ Pavyzdžiui, Štarienė, L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.

⁵ Nekrošius, V. *Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1996.

⁶ Terekhova, L. A. *Sistema peresmotra cudebnykh aktov v mekhanizme cudebnoj zashhity*. Moskva: Volters Kluver, 2007.

4. Apžvelgti pagrindines proceso apeliacinės instancijos teisme teisinio reguliavimo naujoves, atsiradusias pastaruoju laikotarpiu, įvertinti jų įtaką apeliacijai ir teisei į teisminę gynybą;

5. Išanalizuoti mokslinę bei praktinę literatūrą teisės į teisminę gynybą ir apeliacijos klausimu bei ieškoti apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio išraiškos;

6. Pateikti apibendrinimus, išvadas, prognozes aukščiau minėtais klausimais.

Baigiamojo darbo *hipotezės*: Apeliacijos esmė Lietuvoje – teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo (pirmosios instancijos teismo darbo) kontrolė, būdinga ribotai apeliacijai; apeliacija yra sudėtinė teisės į teisminę gynybą turinio dalis.

Atsižvelgiant į šiam moksliniam baigiamajam darbui iškeltus uždavinius autorė naudojo ne vieną *mokslinio tyrimo metodą*. Naudojant dokumentų analizės metodą buvo tiriami tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių norminiai teisės aktai, taip pat įvairių teismų praktika. Šis metodas plačiausiai naudotas nustatinėjant apeliacijos esmę, taip pat apeliacijos teisės įgyvendinimo aspektą. Autorė taip pat naudojo komparatyvinį (lyginamąjį) mokslinį tyrimo metodą, kuris plačiausiai naudotas apeliacijos esmei atskleisti ir nustatyti. Autorė gana plačiai naudojo sisteminės analizės metodą, kuris įgalino nustatyti apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio išraišką. Darbe taip pat naudoti alternatyvos, lingvistinis, teleologinis, prognozavimo, statistinių duomenų analizės metodai.

Darbo struktūra. Šis baigiamasis darbas suskirstytas į tris skyrius. Pirmasis jų – skirtas teisei į teisminę gynybą kaip analizuotinai bendriausiai kategorijai. Atsakymas į klausimą apie bet kokią reiškinių turi būti statomas, visų pirma, ant reiškinių esmės, kaip pamato, taigi atskleisti apeliacijos esmę – kita būtina užduotis, kuri atliekama antrajame darbo skyriuje. Išanalizavus apeliaciją ir be kita ko panaudojant apeliacijos esmę šio darbo paskutiniame – trečiajame skyriuje ieškoma apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio išraiškos, o po plačios apimties paieškos pateikiama autorės pozicija aptariamam klausimui, taip pat dėl iškilusio poreikio ir aktualumo atskirai aptariami kai kurie apeliacijos teisės įgyvendinimo aspektai.

1. TEISĖ Į TEISMINĘ GYNYBĄ

Teisė į teisminę gynybą neginčijamai laikoma šiuolaikinės civilizuotos visuomenės socialine vertybe. Ši teisė įtvirtinta 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos⁷ 8 straipsnyje, 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto⁸ 2 straipsnio 3 dalyje, 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos⁹ (toliau – Konvencija) 6 straipsnio 1 dalyje, 2000 m. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos¹⁰ 47 straipsnyje. Ši teisė taip pat įtvirtinta nacionaliniuose teisės aktuose: Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija)¹¹ 30 straipsnio 1 dalyje, CPK 5 straipsnyje, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo¹² 4 straipsnyje. Taigi teisė į teisminę gynybą saugoma ir tarptautiniu (įskaitant regioninį) ir nacionaliniu lygiu, be to, nacionalinė teisė suteikia šiai teisei konstitucinį rangą. Teisei į teisminę gynybą suteikiama tokia svarba todėl, kad ji yra instrumentas apginti pažeistas ar ginčijamas teises ar įstatymo saugomus interesus, kurie yra laikomi tikraisiais gėriais. Ši teisė suteikiama nepriklausomai nuo to, ar tokį pažeidimą padarė valstybė, veikdama per savo institucijas, pareigūnus, kiti viešosios teisės subjektai ar bet kokie privatūs asmenys ir sukelia valstybei pozityvią pareigą užtikrinti jos įgyvendinimą.

Dėl to, kad yra instrumentas teisių ir įstatymo saugomų interesų gynimui, taip pat dėl teismo ginčo ir proceso specifikos, ypač dėl visada esamų priešingų interesų, teisės į teisminę gynybą aktualumas nemažėja, ji dažnai tampa mokslinio tyrimo objektu.

1.1. Terminijos klausimai

Kad analizuojant teisę į teisminę gynybą, vėliau jos santykį su apeliacija, būtų išvengta klaidų ir mokslinis tyrimas būtų vertingesnis, privalu aptarti naudojamus terminus, jų prasmę. Dėl vienokių ar kitokių priežasčių įvairūs autoriai, kalbėdami iš esmės apie teisę į teisminę gynybą, naudoja skirtingus terminus. Taigi nors turima omenyje ta pati teisė (tas pats reiškiny), ji įvardijama nevienodai. Galima pastebėti vartojant šiuos terminus: „teisė pareikšti ieškinį“, „teisė kreiptis į teismą“, „teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos“, „teisė į ieškinį“, „teisė į teisingą teismą“, „teisė į teisminę gynybą“. Trumpai aptariant šiuos terminus ir jais žymimas sąvokas, pasakytina, kad terminas „teisė pareikšti ieškinį“ yra netinkamas, nes per siauras. Pastarasis terminas tinka tik ginčo (ieškinio) teisenai ir apima tik vieno tipo procesinį dokumentą, kurį paduodant kreipiamasi į teismą, – ieškinį. „Teisė kreiptis į teismą“ ir „teisė kreiptis teisminės gynybos“ platesnės nei „teisė pareikšti ieškinį“, tačiau taip pat žymi tik vieną teisės į

⁷ *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68–2497.

⁸ *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77–3288.

⁹ *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96–3016.

¹⁰ OL 2010 C 83.

¹¹ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33–1014.

¹² *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 46–851.

teisminę gynybą elementą (pirmąjį – prieinamumo). Kaip nurodo S. Vėlyvis, sąvoka „teisė į teisminę gynybą“ yra daug platesnė negu sąvoka „teisė į ieškinį“, lygiai kaip sąvoka „teisė pareikšti ieškinį“ – daug siauresnė nei sąvoka „teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos“¹³. Taigi „teisė į teisminę gynybą“ ir „teisė į ieškinį“ apima visas garantijas, orientuoja į rezultatą, tačiau terminas „teisė į ieškinį“ netinkamas bendrai civiliniam procesui.

L. Štarienė, kurios bene pagrindiniu mokslinio tyrinėjimo objektu yra Konvencijos 6 straipsnio teikiamos garantijos, vartoja „teisės į teisingą teismą“ terminą. Ši autorė tokį terminą – pasirinko atsižvelgusi į tai, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje autentiškame tekste anglų kalba vartojamas *the right to a fair trial* terminas (vertime į lietuvių kalbą vartojama „teisė į teisingą bylos nagrinėjimą“), taip pat nurodo, kad terminas „teisė į teisingą teismą“ gali būti vartojamas dviem prasmėmis: plačiąja (kaip „teisės į teisingą nagrinėjimą“ sinonimas, apimantis visas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje tiesiogiai įtvirtintas ar neįtvirtintas teises) ir siaurąja (apimančia teisę į teismą¹⁴ ir patį „teisingumo“ elementą)¹⁵. L. Štarienė pastebi, kad „teisė į teisingą teismą“ ir „teisė į teisingą teisinį procesą“ ar „teisė į tinkamą teismo procesą“ vartojamos Lietuvos teisės moksle, *mutatis mutandis* žymi tą pačią teisę, įtvirtintą Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje¹⁶.

Kaip nurodo S. Vėlyvis, Konstitucijos 30 str. įtvirtinta teisė kreiptis į teismą iš esmės yra „teisė į teisminę gynybą, nes teismas negali apsiriboti vien tokio kreipimosi priėmimu, o privalo išnagrinėti bylą iš esmės“¹⁷. V. Sinkevičius pažymi, kad Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nurodyta „teisė kreiptis į teismą suponuoja teisę į teisingą teisinį procesą“, kuri savo ruožtu taip pat kyla iš įvairių Konstitucinių normų ir principų (iš atviros, teisingos, darnios visuomenės imperatyvo, prigimtinio teisingumo ir konstitucinio teisinės valstybės principo, ir teismui priskirtų įgaliojimų vykdant teisingumą)¹⁸. Peršasi išvada, kad teisė į teisminę gynybą yra sudėtingo turinio teisė. Autorės nuomone, vartojamos terminijos nevienodumą, nulėmė ne tik tokios priežastys kaip vertimo metu atsirandantys netikslumai ir pan., bet taip pat teisės į teisminę gynybą turinio sudėtingumas.

Teismų įstatyme¹⁹ vartojamas terminas „teisė į teisminę gynybą“ (4 str.). CPK, reguliuojančio teisės į teisminę gynybą įgyvendinimo tvarką bei sąlygas, 5 straipsnyje

¹³ Kavaliauskienė, G. *Proceso civilinėje byloje prielaidos ir sąlygos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 17.

¹⁴ Suprantant teisę į teismą kaip teisę kreiptis į teismą.

¹⁵ Štarienė, L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 17–19.

¹⁶ *Ibid.*, p. 18–19.

¹⁷ Vėlyvis, S. Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso doktrinoje. *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Vilnius: Visus plenus, 2006, p. 195–196.

¹⁸ Sinkevičius, V. Teisės į teisingą teisinį procesą samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2006, 2: 250–251.

¹⁹ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 46–851.

naudojama sąvoka „teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos“. Šio straipsnio 1 dalyje nurodytas kreipimosi tikslas – apginti pažeistą ar ginčijamą suinteresuoto asmens teisę arba įstatymų saugomą interesą, todėl, manytume, kad CPK 5 straipsnyje įtvirtinta būtent „teisė į teisminę gynybą“, t. y. aptariama plataus turinio teisė, bet ne tik teisė kreiptis į teismą. Plačiau nediskutuojant pažymėtina, kad civilinio proceso teisės moksle „teisės į teisminę gynybą“ terminas yra įprastas ir plačiai vartojamas, be to, abejoti šio termino tinkamumu nematome pagrindo, tad šiame darbe vartojamas „teisės į teisminę gynybą“ terminas.

1.2. Teisės į teisminę gynybą turinys

Teisę į teisminę gynybą (teisę į teisingą teisinį procesą) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) jurisprudencijoje nagrinėjęs A. Abramavičius nurodo, kad asmens teisė kreiptis į teismą, kildinama ne tik iš Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies, bet ir iš konstitucinio teisinės valstybės principo, ji taip pat „neatsiejama nuo kitų Konstitucijos normų ir principų – lygiateisiškumo, teisės į žalos atlyginimą, teisės į tinkamą teismo procesą ir kt.“²⁰. Būtinybę ginti asmens pažeistas teises ir teisėtus interesus, nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, pabrėžia Konstitucinis Teismas²¹. Kaip nurodo V. Sinkevičius, Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis negali būti aiškinama tik lingvistiškai, kaip reiškianti tik konstitucinių teisių ir laisvių teisminę gynybą, „konstitucinė asmens pažeistų teisių ir laisvių gynyba yra daug platesnė negu tik asmens konstitucinių teisių ir laisvių gynyba“²². A. Abramavičius taip pat pažymi, kad „tai, jog Konstitucijoje yra nurodytos tik vadinamosios svarbiausios asmens teisės ir laisvės, nėra ir negali būti pagrindas sumenkinti kitas asmens teises ir laisves“²³, tokios pozicijos laikosi ir civilinio proceso teisės mokslininkai²⁴. Taigi diskusijos šiuo klausimu nėra. V. Sinkevičius papildomai pažymi, kad „pagal Konstituciją turi būti ginamos ir tarptautiniuose teisės aktuose, kurie yra sudedamoji Lietuvos teisinės sistemos dalis, įtvirtintos teisės ir laisvės“²⁵. Su šiuo reikalavimu suderinti teisės aktai, pavyzdžiui, Teismų įstatymo 4 str. nustatyta, kad asmenys turi teisę į teisminę gynybą nuo kėsimosi į tarptautinėse sutartyse įtvirtintas jų teises ir laisves. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucinis Teismas taip pat laikosi pozicijos, kad nors teisės aktuose *expressis verbis* teisė kreiptis į teismą nenustatyta, savaime nereiškia, kad asmuo neturi teisės į teisminę gynybą²⁶,

²⁰ Abramavičius, A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 2009, 3 (117): 22.

²¹ Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7–254.

²² Sinkevičius, V., *supra* note 18, p. 250.

²³ Abramavičius, A., *supra* note 20, p. 22.

²⁴ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 137; Vėlyvis, S.; Abramavičienė, G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. *Jurisprudencija*, 2006 (80): 123.

²⁵ Sinkevičius, V., *supra* note 18, p. 250.

²⁶ Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1–7.

tokiais atvejais asmuo galėtų tiesiogiai remtis Konstitucija ir reikalauti, kad būtų vykdomas teisingumas.

Teisinėje literatūroje dažnai nurodoma, kad teisė į teisminę gynybą laikoma teisinio asmens statuso dalimi, asmens teisnumo dalimi. Kita vertus, teisė į teisminę gynybą laikoma vienu subjektinės teisės elementu. Tad kyla klausimas, ar bet kuris asmuo, kadangi jis yra teisnus, turi subjektinę teisę į teisminę gynybą? Kaip Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, teisės kreiptis į teismą „įgyvendinimą lemia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos. Niekas negali kliudyti jam kreiptis į teismą. Kreipimasis į teismą yra subjektyvi procesinė Konstitucijos garantuota asmens teisė, nes Konstitucijos 30 straipsnio pirmojoje dalyje nustatyta: „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“²⁷. Darytina išvada, kad teisė kreiptis į teismą laiduojama tam, būtų sudarytos sąlygos pasinaudoti teise į teisminę gynybą, kuri galima tik esant tam tikriems juridiniams faktams. Visgi lieka neatsakyta į klausimą: kokio pobūdžio – materialinio, procesinio ar kitokio – yra teisė į teisminę gynybą?

Teisės į teisminę gynybą pobūdžio aiškinimas yra „toks pat senas kaip ir pati teisė“, nurodoma viename iš Lietuvos civilinio proceso vadovėlių²⁸. Romėnai teisės į teisminę gynybą pobūdį aiškindavo naudodami principą *ubi remedium, ibi ius*, kuris iš esmės reiškia tai, kad asmuo neturi materialinės subjektinės teisės, jei neturi teisės į gynybą²⁹. Vėliau šis santykis buvo performuluotas ir šiuo metu yra atvirkštinės išraiškos – *ubi ius, ibi remedium*. Taigi būtent materialioji teisė lemia teisę į teisminę gynybą. Laikui bėgant teorijų, aiškinančių teisės į teisminę gynybą pobūdį tik daugėjo. Apibendrinant galima pasakyti, kad vieni autoriai teisę į teisminę gynybą laiko tik materialinės teisės kategorija, kiti – procesinės, treči teisę į teisminę gynybą nurodo esant ir materialinei, ir procesinei teisine kategorija (dualistinė teorija), dar kiti teisę į teisminę gynybą laiko vieninga sąvoka, tačiau turinčia materialinę ir procesinę puses³⁰.

Autorė remiasi S. Vėlyvio pozicija, pagal kurią teisė į teisminę gynybą – sudėtingo turinio civilinio proceso teisė, kurios turinį sudaro dvi tarpusavyje glaudžiai susijusios subjektinės teisės: pirma, subjektinė procesinė teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos ir, antra, subjektinė materialinė teisė į reikalavimo, kurio gynybos siekia besikreipiantis asmuo, patenkinimą³¹. Taigi laikytina, kad tik, jeigu asmuo turi teisę kreiptis į teismą, jis turi galimybę

²⁷ Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 91–2289.

²⁸ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 18.

²⁹ „Pradėti teismo procesą buvo galima tik tuomet, kai egzistavo ieškinys, specialiai skirtas ginti atitinkamam reikalavimui“. Romėnai paprasčiausiai tvirtindavo: „Man priklauso tam tikras ieškinys“. (Iš Vėlyvis, S.; Jonaitis, M. *Teisė į teisminę gynybą – reikšmingiausia romėnų privatinės materialinės teisės plėtojimo ir tobulinimo priemonė. Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste* [CD–ROM]. Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 31.

³⁰ Vėlyvis, S., *supra* note 17, p. 198–205.

³¹ *Ibid.*, p. 205.

įgyvendinti teisę į teisminę gynybą. Kyla klausimas, jei teismui išnagrinėjus bylą ir netenkinus asmens pareikšto reikalavimo, laikoma, kad šis asmuo neturėjo teisės į teisminę gynybą, kas vyko viso proceso metu? Štai L. A. Terekhova, aptardama teisę į teisminę gynybą nurodo, jog „gynyba“ negali būti suprantama pažodžiui taip, kad ji suteikiama tik kai reikalavimai patenkinami, bet ir kai reikalavimai atmetami³². Tokiu atveju teisminė gynyba gali būti laikoma valstybės paslauga bet kuriems asmenims, įskaitant teisės pažeidėjus. Galbūt, kad paaiškinti tokią poziciją galima išskirti teisminę gynybą ir teisinę gynybą? Deja, ne. Būtų nekorektiška teigti, kad teisminė gynyba gali būti paremta ne teisine gynyba. Visgi akivaizdu, kad ir neturintis gintinos subjektinės materialinės teisės asmuo teismo procese turi tam tikras gynybos priemones, štai laikoma, kad atsakovas turi gynimosi nuo ieškinio priemones – atsiliepimą į ieškinį, priešieškinį. Vis dėlto tai tik procesinės teisinės priemonės ir nors jos skirtos gynybai ir naudojamos teismo proceso metu, ginčą įvertinus materialiniu teisiniu aspektu ir teismui išsprendus bylą iš esmės, toks atsakovas gali būti neapgintas. Atkreiptinas dėmesys, kad teisminės gynybos paskirtis – ginti asmens pažeistas subjektyvias materialines teises. Taigi L. A. Terekhovos pozicija šiuo klausimu gali būti laikoma teisinga, tik jei turima omenyje procesinių gynybos priemonių suteikimą ir naudojimąsi jomis, bet ne teisės į teisminę gynybą turėjimą ir įgyvendinimą.

Teisės į teisminę gynybą kontekste neabejotina svarba teiktina Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies taikymo praktikai. Be to, Konstitucinis teismas yra konstatavęs, kad kaip teisės aiškinimo šaltinis EŽTT jurisprudencija yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui³³. Kaip nurodo V. Sinkevičius, Konstitucinis Teismas, „atskleisdamas Konstitucijos nuostatų turinį, pateikdamas jų sampratą, neretai į šį turinį „įdeda“ būtent tokią sampratą, kokią atitinkamomis Konvencijos nuostatomis yra suteikęs EŽTT“³⁴.

Visų pirma, svarbus EŽTT sąvokos „civilinio teisinio pobūdžio teisės ir pareigos“ aiškinimas, nes tik tokioms teisėms teikiamos Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies garantijos. Šią sąvoką L. Štarienė vadina „viena sudėtingiausių ir neaiškiausių Konvencijos sąvokų, o Teismo praktika šiuo klausimu – gana prieštaringa“³⁵. Visgi autorė išskiria kriterijus, kuriais remiantis sprendžiamas klausimas dėl Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų garantijų taikymo: „1) pačios teisės ir pareigos įtvirtinimas nacionalinėje teisėje; 2) ginčo baigtis civilinio pobūdžio teisėms ir pareigoms; 3) teisės ir pareigos *civilinis* pobūdis“³⁶. Aiškinant bet

³² Terekhova, L. A. *Sistema peresmotra cudebnykh aktov v mehanizme cudebnoj zashhity*. Moskva: Volters Kluver, 2007, p. 2.

³³ Sinkevičius, V., *supra* note 18, p. 250.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Štarienė, L., *supra* note 15, p. 47.

³⁶ *Ibid.*, p. 59.

kurių iš šių kriterijų galima rasti įvairius ypatumus ir išimtis. Tačiau atsižvelgiant į EŽTT praktiką, matyti bendra tendencija plėsti Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies taikymo sritį (pavyzdžiui, neapsiribojant private teise). Aiškiau įmanoma išskirti nebent kelias ginčų kategorijas, kurioms netaikomos šios garantijos, bet ne priešingai.

Kitas svarbus dalykas EŽTT praktikos kontekste yra tai, kad EŽTT savo sprendimuose nurodo tiesiogiai Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje nenurodytas teises, pavyzdžiui, teisę kreiptis į teismą, šalių procesinis lygiateisiškumas, teisę į teismo sprendimo įvykdymą. Išanalizavusi EŽTT praktiką L. Štarienė išskiria tokius teisės į teisingą teismą elementus: 1) teisę į teismą (turima omenyje, teisę kreiptis į teismą); 2) teisę į teisingą teismą (siaurąja prasme), o ją sudaro šie elementai: procesinio šalių lygiateisiškumo principas, rungtyniško proceso principas, įrodymų leistinumo ir vertinimo klausimai, teisę dalyvauti bylos nagrinėjime, teisę į žodinį bylos nagrinėjimą, teisę į teisinę pagalbą, teisę į pagrįstą teismo sprendimą; 3) teisę į teisingą bylos išnagrinėjimą per kiek įmanoma trumpiausią laiką; 4) teisę į viešą bylos nagrinėjimą, kurios elementai yra: teisę į žodinį bylos nagrinėjimą; teisę dalyvauti bylos procese asmeniškai; teisę reikalauti, kad visuomenė ir visuomenės informavimo priemonės dalyvautų viešame bylos nagrinėjime; teisę į viešą sprendimų paskelbimą; 5) teisę į įstatymu įsteigtą nepriklausomą ir nešališką teismą³⁷. G. Kavaliauskienė yra pažymėjusi, kad teisės į teisminę gynybą turinį sudaro: teisę kreiptis į teismą; teisę į tinkamą procesą (visuma tinkamo proceso garantijų); teisę reikalauti išnagrinėti bylą iš esmės ir atsakyti į asmens pareikštą reikalavimą³⁸. A. Driukas ir V. Valančius nurodo labai platų teisės į teisminę gynybą turinį, visiškai pagrįstai pažymėdami teisminės gynybos realumo siekį³⁹.

Taigi teisę į teisminę gynybą būdama teisinės valstybės ir civilizuotos visuomenės vertybe privalo būti gerbiama, o jos įgyvendinimas – realus. Teisę į teisminę gynybą yra sudėtingo ir plataus turinio teisė ir be teisės kreiptis į teismą, ši teisė suteikia įvairias proceso pirmojoje instancijoje garantijas, teisę, kad byla būtų išnagrinėta iš esmės ir būtų atsakyta į pareikštą reikalavimą. Toks šios teisės turinys pripažįstamas ir nekelia didesnių diskusijų, tačiau mokslinėje literatūroje nemaža diskusijų dėl civilinio proceso stadijų, dažnai vadinamų fakultatyviomis, bei kai kurių teisių vietos teisminės gynybos arba teisės į teisminę gynybą atžvilgiu. Tarp pastarųjų yra teisė į apeliaciją, tad šiuo klausimu teisės į teisminę gynybą turinio analizė bus tęsiama kitame šio darbo skyriuje.

³⁷ Štarienė, L., *supra* note 15.

³⁸ Kavaliauskienė, G., *supra* note 13, p. 26–36.

³⁹ Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. I tomas. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2004, p. 220.

1.3. Teisės į teisminę gynybą ribojimai

Įvairūs autoriai Konvencijoje įtvirtintas teises ir laisves pagal tai, ar jų ribojimas tiesiogiai numatytas Konvencijoje, ar ne, skirsto į sąlygines (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo, būsto ir susirašinėjimo gerbimą ir kt.) ir nesąlygines (teisė į gyvybę, kankinimo uždraudimas, *teisė į teisingą bylos nagrinėjimą* (Konvencijos 6 str.) ir kt.)⁴⁰. Iš nesąlyginių teisių išskiriama absoliučių teisių grupė, nuo kurių nukrypti draudžiama net karo ar nepaprastosios padėties metu (teisė į gyvybę; teisė į kankininių uždraudimą; vergijos ir priverčiamojo darbo uždraudimas; *nullum crimen nulla poena*⁴¹). Manytume, kad tai teisės, kurioms nereikalingas specialus ir išsamus teisinis reguliavimas, jos laikomos absoliučiomis, nes niekas negali turėti priešingo intereso (teisių konkurencija jokiais atvejais negalima), ir tai yra civilizuotos visuomenės egzistavimo prielaida. Vadovaujantis šiomis klasifikacijomis teisė į teisingą teismą yra nesąlyginė, neabsoliuti teisė. Negalima pamiršti, jog ši teisė yra ne vertybė *per se*, ji skirta saugoti kitas vertybes. Tiesa, žmogaus teisės yra labai lanksčios tiek apimties, tiek turinio atžvilgiu, todėl jų skirstymas į tam tikras grupes yra gana sąlyginis reiškinys⁴². Vis dėlto teisės į teisminę gynybą instrumentinis pobūdis, turi padėti atsakyti į daug klausimų.

EŽTT teisei į teisingą teismą taiko neatskiriamų apribojimų (*inherent limitations*) doktriną, kuria vadovaujantis „tam tikros teisės ar laisvės turi neatsiejamas teisės taikymo sąlygas ar teisės taikymo ribas, kurios vis dėlto nereiškia pačios teisės ribojimo“⁴³. EŽTT nurodo, kad tam tikri ribojimai numanomi iš 6 str. 1 d., nes pati teisės kreiptis į teismą prigimtis reikalauja valstybės reguliavimo. Taigi teisė į teisminę gynybą gali būti laikoma sąlygine, nors ribojimai pačioje Konvencijoje nenustatyti. Tačiau akivaizdu, kad jokiais būdais teismas negali būti neteisingas, be to, jis privalo būti įsteigtas pagal įstatymą, nepriklausomas ir nešališkas. Taigi dalis teisės į teisminę gynybą (teisės į teisingą teismą) turinį sudarančių teisių yra absoliučios. Atkreiptinas dėmesys, kad absoliučiomis gali būti laikomos ir *expressis verbis* Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje neįtvirtintos teisės, bet EŽTT praktikoje išvystytos, pavyzdžiui, šalių procesinio lygiateisiškumo. Visos kitos teisės gali būti ribojamos, jei ribojimai atitinka šias sąlygas: ribojimas turi teisėtą tikslą, yra proporcingas ir nepažeidžia ribojamos teisės esmės. O štai teisė kreiptis į teismą gali būti ribojama įvairiais kriterijais: tam tikrų asmenų grupių atžvilgiu (pvz., neveiksnūs asmenys)⁴⁴, terminais ir procesiniais reikalavimais ieškiniui ar skundui paduoti (pvz., ieškinio senaties terminai, konkretus subjektas kuriam pateiktinas

⁴⁰ Štarienė, L. Teisės į teisingą teismą įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str., pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų konvencijos teisių požiūriu. *Jurisprudencija*. 2006, 10(88): 41.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*, p. 42.

⁴³ Štarienė, L., *supra* note 15, p. 31.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 190.

apeliacinis skundas)⁴⁵, bylinėjimosi išlaidomis, kitais mokesčiais bei kitais panašiais pagrindais. Be abejo, bet kuriuo atveju ribojimai turi atitikti minėtas ribojimus pateisinančias sąlygas. Pažymėtina, kad ribojimai dažnai pateisinami siekiu užtikrinti tinkamą teisingumo vykdymo sistemą, taigi tokiais atvejais EŽTT nekonstatuoja teisės kreiptis į teismą pažeidimo⁴⁶, pavyzdžiui, reikalavimas pateikti apeliaciją tinkamam teismui (*MPP "Golub" v. Ukraine*) arba įvairūs terminai apeliacijoms (*Stubbings and others v. the United Kingdom*)⁴⁷ laikomi pateisinamais. Tačiau, jei procesinės nuostatos būtų suformuluotos neaiškiai, Konvencijos pažeidimas gali būti konstatuotas.

Teisinėje literatūroje taikliai pažymėta, kad „Konstitucinis Teismas, laikydamas teisę į teisminę gynybą viena iš svarbiausių civilizuotos visuomenės socialinių vertybių, akcentuoja jos realų pobūdį ir saugo ją nuo nepagrįstų apribojimų“⁴⁸. Civilinio proceso teisės mokslo literatūroje daugiausia galima rasti nuomonių, kad teisė į teisminę gynybą nėra absoliuti, pavyzdžiui, S. Vėlyvis, nurodo, kad teisė į teisminę gynybą, „būdama viena svarbiausių šiuolaikinės teisinės valstybės socialinių vertybių, negali būti (ir nėra) absoliuti ir neribojama“⁴⁹. Tačiau Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, jog teisė kreiptis į teismą yra absoliuti, ši teisė negali būti dirbtinai suvaržoma, taip pat negali būti nepagrįstai apsunkinamas jos įgyvendinimas⁵⁰. A. Abramavičius, apibendrinęs Konstitucinio Teismo jurisprudenciją šiuo klausimu, daro išvadą, kad „jeigu nagrinėjant bylas kildavo bent mažiausia galimybė ginčijamą teisinį reguliavimą interpretuoti kaip dirbtinai suvaržantį asmens teisę kreiptis į teismą, toks teisinis reguliavimas būdavo pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai, *inter alia*, jos 30 straipsnio 1 daliai“⁵¹.

Vis dėlto, nors akivaizdžiai nenurodoma, galima pastebėti, kad teisinėje literatūroje teisės į teisminę gynybą neabsoliutumas siejamas su šios teisės įgyvendinimo tvarka, t. y. paprastai, nurodant, kad ši teisė yra neabsoliuti, turima mintyje procesinio įstatymo nustatyta teisės įgyvendinimo tvarka. Tą patį galima pasakyti ir apie tai, kad teisė į teisminę gynybą suteikiama pačiam suinteresuotam asmeniui, ne bet kuriam asmeniui. G. Kavaliauskienė,

⁴⁵ Štarienė, L., *supra* note 15, p. 192–194.

⁴⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Hadjianastassiou v. Greece*.

⁴⁷ Vitkauskas, D.; Dikov, G. *Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights* [interaktyvus]. Council of Europe, Strasbourg, 2012, p. 28 [žiūrėta 2012–10–18]. <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/capacitybuilding/Source/documentation/hb12_fairtrial_en.pdf>; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. spalio 18 d. sprendimas byloje *MPP "Golub" v. Ukraine*; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. spalio 22 d. sprendimas byloje *Stubbings and others v. the United Kingdom*.

⁴⁸ Vėlyvis, S.; Abramavičienė, G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. *Jurisprudencija*, 2006 (80): 124.

⁴⁹ Vėlyvis, S., *supra* note 17, p. 195–196.

⁵⁰ Konstitucinio teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 54–1588; 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 146–5311; 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1–7; 2005 m. vasario 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 19–623., 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36–1292.

⁵¹ Abramavičius, A., *supra* note 20, p. 23.

parašiusi daktaro disertaciją teisės kreiptis į teismą prielaidų ir tinkamo įgyvendinimo sąlygų tema, absoliutų tam tikro ginčo eliminavimą iš teismų jurisdikcijos laiko neteisėtu nepriklausomai nuo apribojimo tikslo⁵². Apskritai subjektinėms teisėms būdinga tam tikra jų įgyvendinimo tvarka ir ribos, kitaip tariant, egzistuoja taisyklės, kurių privalu laikytis norint realizuoti subjektines teises. Tai ypač pasakytina apie instrumentinę teisę į teisminę gynybą. Taigi teisės įgyvendinimo tvarkos egzistavimas savaime nelaikytinas teisės ribojimu, tačiau įstatymų leidėjas šios tvarkos negali nustatyti taip, kad tvarka taptų nepagrįstu apsunkinimu bei sudarytų dirbtinį apribojimą asmeniui, siekiančiam pasinaudoti teismine gynyba.

„Veiksminga teismų sistema yra naudinga visuomenei, o ne tik asmenims, dalyvaujantiems teismo procese. Teisėtumas parodomas ir įtvirtinamas veiksminga teismų veikla ir priimtais sprendimais, o tai leidžia visuomenei jaustis saugiai“⁵³ – pažymi Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE). Pasakytina, kad, regis, diskusiją dėl teisės į teisminę gynybą suteikimo galima laikytina atgyvena. Teisinė valstybė privalo užtikrinti, kad asmenys galėtų realiai apginti savo pažeistas teises ar įstatymo saugomus interesus teisme. Tai reiškia, kad valstybei turi būti keliamas ne reikalavimas neriboti (draudimas riboti) teisės į teisminę gynybą, nekliudyti jos įgyvendinimui, bet reikalavimas imtis priemonių, būtinų realiai teisminei gynybai užtikrinti. Kitaip tariant, valstybė turi pozityvią pareigą. Norėtume atkreipti dėmesį, kad pastaraisiais metais, kalbant apie valstybių narių teismų sistemas ir teisę į teisminę gynybą, valstybės pareigos teisminės gynybos atžvilgiu formuluojamos kaip paslaugų teikėjo pareigos, šiuo atveju teisminės gynybos paslaugų teikėjo, kartu vartojant tokias sąvokas kaip „teismų klientai“, „naudotojai“. Štai valstybei keliami reikalavimai teikti ir skleisti informaciją apie teismus, jų veiklą, net galimą proceso trukmę ir pan., teikti padidintą dėmesį besinaudojančiųjų teismais poreikiams ir lūkesčiams, siekiant šių asmenų satisfakcijos⁵⁴. Tendenciją teisę į teisminę gynybą laikyti valstybės paslauga autorė pastebėjo ir teisinėje literatūroje, nors dažnai „paslauga“ būdavo vartojama neigiama prasme. Pavyzdžiui, P. Gilles nuomone, teismų sistema papildomai arba vien tik (išskirtinai) laikytina valstybės institucija, teikiant teisinę gynybą tarnaujančia žmonėms, t. y. laikytina „teisinių paslaugų teikėja“⁵⁵. Manytume, kad toks požiūris yra pažangus ir sveikintinas, nes atitinka tikrąją valstybės, jos institucijų, įskaitant teismus,

⁵² Kavaliauskienė, G., *supra* note 13.

⁵³ Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE). *Nuomonė Nr. 6 (2004) dėl teisingo teismo proceso per įmanomai trumpiausią laiką ir teisėjo vaidmens teismo procese atsižvelgiant į alternatyvius ginčų sprendimo būdus* [interaktyvus]. 20 punktas [žiūrėta 2012–12–15]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/ccje%20nr.%206.pdf>.

⁵⁴ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). *European judicial systems. Edition 2010 (data 2008): Efficiency and quality of justice* [interaktyvus]. Strasbourg, 2010 [žiūrėta 2012–12–14]. http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2010/JAReport2010_GB.pdf.

⁵⁵ Gilles, P. Civil justice systems in east and west 2007 plus – fundamental current reform movements and some speculations about civil conflict resolution systems of the future. *The Recent Tendencies of Development in Civil Procedure Law – Between East and West. International conference to celebrate the 100th anniversary of the birth of professor Jonas Žėruolis*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 33.

priedermę tarnauti žmonėms bei teisminės gynybos esmę. Be to, terminas „paslauga“ šiame kontekste nėra netinkamas, priešingai, laikytinas tinkamu, nes aiškiai orientuoja į kokybės reikalavimą. Valstybė privalo teismų sistemą organizuoti taip, kad būtų sudaryta galimybė pasinaudoti teismine gynyba, be to, pozityviais veiksmais užtikrinti teisminės gynybos realumą.

2. APELIACIJOS ESMĖ

„Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė tai – proceso dalyviams suteikta procesinė priemonė, skirta apskųsti teismo sprendimą ir pasiekti, kad teismo sprendimas būtų peržiūrėtas aukštesnės instancijos teisme“⁵⁶. Toks ir panašūs apibrėžimai šiuo metu pateikiami teisinėje literatūroje, tačiau iki to laiko, kai teismų sprendimų kontrolė tapo tuo, kuo ji yra dabar, nueita nemažai kelio. Sistema, apie kurią kalbame, yra vidinė kontrolės sistema, galėjusi atsirasti tik dėl valdžių padalijimo ir teismų nepriklausomumo įsigalėjimo. Kaip nurodo V. Nekrošius, šios sistemos tikslu nebuvo vien teismų sprendimų kontrolės mechanizmo suteikimas šalims, nes toks mechanizmas egzistavo ir anksčiau, šiai sistemai keliami tokie uždaviniai: „teisės subjektų pažeistų materialinių civilinių teisių gynyba; kuo greitesnis teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimas; teisės vystymas“⁵⁷. Būtent tokios priežastys galėjo nulemti teismų sprendimų apskundimo (peržiūros) būdų sumažinimą ir šiuo metu klasikine teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo sistema laikomos dviejų grandžių kontrolės sistemos įtvirtinimą. Pirmoji iš šių grandžių – apeliacija, antroji – kasacija (revizija).

Šiandien neginčijamai teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės funkcija pripažįstamas teisingumo užtikrinimas konkrečioje byloje, taip pat teismų praktikos vienodinimas bei teisės plėtotė, derinant privačių ir viešų interesų apsaugą⁵⁸. Nors teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė turi neigiamų savybių, jos egzistavimas nekelia abejonių. Diskusijos dažniausiai vyksta dėl šių kontrolės būdų suteikimo asmenims (absoliučiai suteikti, suteikti su išimtimis, suteikti tik esant tam tikriems pagrindams, nesuteikti ir pan.) bei jų veikimo. Šias diskusijas savaime kelia konkuruojantys civilinio proceso uždaviniai – pažeistų materialinių civilinių teisių gynyba ir kuo greitesnis teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimas. Teisinėje literatūroje akcentuojama, kad šie uždaviniai yra vienodai svarbūs ir nė vienam negalima teikti pirmenybės, o įstatymų leidėjo ir teisės mokslo pagrindinė užduotis – protingo kompromiso, garantuosiančio kuo greitesnį teisėto ir pagrįsto sprendimo konkrečiame civiliniame procese priėmimą, paieška⁵⁹. Pažymėtina, kad visuomenė, taip pat kiekvienas sąžiningas asmuo yra suinteresuoti, kad teisingumo vykdymo sistema veiktų operatyviau, efektyviau, pareikalautų mažiau finansinių išlaidų.

„Teismų instancinės sistemos bei sprendimų kontrolės formų esmės supratimas (tiksliau tariant konkrečios koncepcijos pasirinkimas) – tai labai svarbus klausimas, kadangi priklausomai

⁵⁶ Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. IV tomas. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009, p. 12.

⁵⁷ Nekrošius, V. *Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1996, p. 10–11.

⁵⁸ Driukas, A.; Valančius, V., *op. cit.*, p. 16.

⁵⁹ Nekrošius, V., *op. cit.*, p. 11–12.

nuo atsakymo į jį, priklauso ir atsakymas į klausimą ar teisinės valstybės idėja ir Konstitucija garantuoja teisę apskųsti priimtą teismo sprendimą“, pažymi V. Nekrošius⁶⁰. Autorės manymu, pateikta pozicija yra labai išsami, be to, nekelia abejonių tai, jog atsakymas į klausimą apie bet kokią reiškinių turi būti statomas, visų pirma, ant reiškinių esmės, kaip pamato, taigi atskleisti apeliacijos esmę – būtina užduotis, kurią atlikti bus siekiama šiame darbe.

2.1. Bendrieji apeliacijos požymiai

Terminas „apeliacija“ (lot. *appellatio* – kreipimasis, skundas⁶¹) teisės moksle vartojamas keliomis prasmėmis: kaip rašytinis kreipimasis į aukštesnės instancijos teismą su apeliaciniu skundu; kaip civilinio proceso stadija, vartojant „apeliacijos“ terminą kaip sinonimą „apeliaciniam procesui“⁶². Nors kai kurie autoriai vartoja tik vieną termino prasmę⁶³, šiame darbe bus vartojamos abi termino „apeliacija“ prasmės, t. y. ir kreipimosi į aukštesnės instancijos teismą su apeliaciniu skundu, ir civilinio proceso stadijos prasmės. Pirma, turint omenyje, kad vienas iš šio darbo tikslų yra atskleisti apeliacijos santykį su teise į teisminę gynybą, neišvengiamai pakrypstama prie apeliacijos kaip kreipimosi į aukštesnės (apeliacinės) instancijos teismą. Kreipimosi į apeliacinės instancijos teismą pagrindu, esant apeliacinio proceso prielaidoms ir tinkamo įgyvendinimo sąlygoms, prasideda apeliacinis procesas, kuriuo (jo baigtimi) suinteresuotas, asmuo skundžia pirmosios instancijos teismo sprendimą. Taigi „apeliacija“ žymi apeliacinio skundo padavimą, kaip pagrindą apeliaciniam procesui, ir šio skundo padavimo procesines teises pasekmes – procesą apeliacinės instancijos teisme.

Apeliacijos institutas kontinentinėje Europoje, anglosaksų teisės sistemoje bei kitose, pavyzdžiui, Skandinavijos, valstybėse skiriasi iš esmės. Kita vertus, ir kontinentinėje Europoje apeliacija esmingai skiriasi. Čia pagal apeliacijos esmę išskiriami du apeliacijos modeliai (rūšys): neribota (visiška, pilnoji) ir ribota (nevisiška, dalinė) apeliacija. Galima paminėti, kad toks skirstymas yra įprastas civilinio proceso teisės moksle⁶⁴, tiesa, gali būti naudojami arba išskiriami skirtingi šių modelių bruožai.

G. Ambrasaitė, bene plačiausiai Lietuvos civilinio proceso moksle nagrinėjusi apeliaciją, nurodo, kad nors iš pirmo žvilgsnio galėtų pasirodyti, kad apeliacijos esmė nekelia problemos, juk „apeliacijos institutas seniai žinomas bei taikomas beveik visose Europos valstybėse“, deja,

⁶⁰ Nekrošius, V., *supra* note 57, p. 19.

⁶¹ *Tarptautinių žodžių žodynas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–05–11]. <<http://www.tzz.lt/a/apeliacija>>.

⁶² Ambrasaitė, G. Apeliacijos esmė ir principai. *Teisė*. 2003, 46: 7.

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ Mikelėnas, V. Quo vadis? Arba eksperimentuojama toliau. *Justitia*. 1999, 1: 6–7; Nekrošius, V. *Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1996; Ambrasaitė, G. *Apeliacija civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004; Jolowicz, J. A. *On Civil Procedure*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000 ir kt.

taip nėra⁶⁵. Apeliacijos esmės problemos buvimas aiškinamas šio instituto sudėtingumu ir nevienalytiškumu, apeliacijos modelių kaita⁶⁶. Kaip nurodo minėta autorė, atsižvelgiant į koncepcinius apeliacijos esmės sampratos skirtumus, vieningas apeliacijos sąvokos formavimas visoms šį institutą pripažįstančioms valstybėms yra sunkus ar net neįmanomas⁶⁷. Visgi privalu atsakyti į klausimą, kam analizuoti bet kurį „probleminį“ aspektą, jei problemos išsprendimas neturi jokios reikšmės ir kam apie tai beprasmiškai diskutuoti, juolab atlikti mokslinius tyrimus. Norėtume iškelti prielaidą, jog apeliacijos esmės problema vadintina „problema“ ne tik dėl neaiškumo *per se*, o esmės atskleidimas gali pasitarnauti kitiems tikslams.

Nuo apeliacijos modelio, kurį išreiškia apeliacijos esmė, priklauso, ar apeliacijos paskirtis – byloje priimto neįsiteisėjusio pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė, ar – tai pakartotinis tarp šalių kilusio ginčo nagrinėjimas aukštesnės instancijos teisme⁶⁸. Visgi kyla klausimas: ar bendru apeliacijai požymiu nėra tai, jog apeliacija yra neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismų sprendimų kontrolė? Atsakant į šį klausimą būtina įsigilinti į skirtingų apeliacijos modelių esmę, bet, užbėgant už akių, pasakytina, kad nors apeliacijos paskirtis ribotoje ir neribotoje apeliacijoje skiriasi, abu šie modeliai laikytini būdu ištaisyti pirmosios instancijos teismo klaidas. G. Ambrasaitė nurodo: „Apeliacijos kaip pirmosios instancijos teismų sprendimų kontrolės samprata kartais vartojama apibūdinti tik vienai iš apeliacijos rūšių – ribotai apeliacijai, tuo priešpastatant ją kaip pakartotinio bylos nagrinėjimo sampratą (neribota apeliacija). Toks išskyrimas sąlygotas to, kad suprantant apeliaciją kaip pakartotinį bylos nagrinėjimą pirmosios instancijos teismo sprendimo panaikinimą gali lemti ne pirmosios instancijos teismo, o šalių klaidos. Šiuo atveju didesnis dėmesys skiriamas ne pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui, o jo faktiniam atitikimui teisiniams santykiams tarp ginčo šalių (ginčo išsprendimo teisingumui) <...> Išties, terminas „teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma“ <...> labiau tinkamas ribotai apeliacijai apibūdinti, tačiau tai nereiškia, kad neribota apeliacija nėra teismų sprendimų kontrolės sistemos sudedamoji dalis pagal jai keliamus tikslus – galimybė pakartotinai nagrinėti tarp šalių kilusį ginčą suteikiama siekiant sumažinti neteisingo ginčo išsprendimo tikimybę (o tarp šalių kilusį ginčą visada sprendžia teismas)“⁶⁹. Rusijos⁷⁰ civilinio proceso mokslininkės L. A. Terekhovos nuomone, gali pasirodyti, kad apeliacinis procesas jungia du, visiškai priešingus aspektus: bylos nagrinėjimą iš esmės ir teismo akto patikrinimą, tačiau ši autorė pažymi, kad taip

⁶⁵ Ambrasaitė, G., *supra* note 62, p. 7.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ Ambrasaitė, G. *Apeliacija civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 15.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 16.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 16–17.

⁷⁰ Rusijoje galioja neribotos apeliacijos modelis.

gali pasirodyti tik iš pirmo žvilgsnio, nes būtent šie du aspektai iš esmės apibūdina apeliacinį procesą⁷¹. Taigi apeliacija (nepriklausomai nuo jos modelio) yra vienas iš teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės būdų, skirtas užkirsti kelią neteisėtų ir nepagrįstų teismų sprendimų įsiteisėjimui (teismo klaidų taisymo aspektas), tik neribotoje apeliacijoje – ir tam, kad neįsiteisėtų ir neteisingi teismo sprendimai (šalių klaidų taisymo aspektas).

Pateikti „apelacijos“ apibrėžimą, nurodyti apeliacijos esmę, būdingą apeliacijai kontinentinėje Europoje, t. y. bendrai ribotos ir neribotos apeliacijos modeliams, yra sudėtinga (nekalbant apie skirtingas teisinis sistemas). Vis dėlto, prieš atskleidžiant apeliacijos esmę, būtina nurodyti apeliacijai nepriklausomai nuo jos esmės (modelio), būdingus požymius. G. Ambrasaitė nurodo šiuos apeliacijos požymius:

- 1) „apelacija yra įprastinis (ordinarinis) teismų sprendimų kontrolės būdas;
- 2) apeliacine tvarka skundžiami neįsiteisėję pirmosios instancijos teismo sprendimai;
- 3) apeliacinis skundas paduodamas apeliacinės instancijos teismui;
- 4) apeliacinio skundo padavimas paprastai sustabdo apskųsto sprendimo įsiteisėjimą ir vykdymą (suspensyvinis efektas);
- 5) apeliacine tvarka gali būti tikrinamas tiek faktinis, tiek teisinis bylos aspektas, tačiau tik pirmosios instancijos teisme pareikštų reikalavimų ribose, ir tik tiek, kiek to prašoma apeliaciniu skundu.“⁷²

Atkreiptinas dėmesys, kad pirmuoju nurodytas požymis – apelacija yra įprastinis (ordinarinis) teismų sprendimų kontrolės būdas – yra veikiau ne požymis, o kitus požymius apibendrinus išskirtas teismų sprendimų kontrolės būdas. Arba atvirkščiai, laikant šį būdą įprastiniu, apelacija įgyja kitus išvardintus požymius. Manytume, jog pasirinktos pozicijos pagrįstumą rodo tai, kad teismo sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės būdai tradiciškai skirstomi į įprastinius (ordinarius) ir išimtinis (ekstraordinarius). Taigi apelacija – ordinarinis teismų sprendimų kontrolės būdas, apibūdinamas nurodytais požymiais.

Įvairių valstybių įstatymų leidėjai nustato, kad pirmosios instancijos teismo priimti sprendimai neįsiteisėja kol, paprastai tariant, neįsitikinama, ar nėra viena iš šalių per įstatyme nustatytą terminą neapskundė pirmosios instancijos teismo sprendimo. Taip siekiama užtikrinti, kad į civilinę apyvartą nepatektų neteisėti ir nepagrįsti pirmosios instancijos teismo sprendimai bei kad toks sprendimas nepaveiktų asmens subjektyvių teisių. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad būtent suspensyvinis apeliacijos efektas, kuris aukščiau nurodytas ketvirtu apeliacijos požymiu, apeliaciją apibūdina „kaip įprastinį teismų sprendimų kontrolės būdą ir reiškia tai, kad apeliacinio skundo padavimas automatiškai sustabdo pirmosios instancijos teismo priimto

⁷¹ Terekhova, L. A. *supra* note 32.

⁷² Ambrasaitė, G. *supra* note 67, p. 23.

sprendimo įsiteisėjimą ir vykdymą⁷³. Autorė, minėta, laikosi pozicijos, kad visi šie požymiai, ne tik suspensyvinis efektas, apeliaciją apibūdina kaip įprastinį teismų sprendimų kontrolės būdą.

Galbūt ne tiek charakteringai apeliaciją kaip ordinarinį teismų sprendimų kontrolės būdą apibūdina trečiasis iš aukščiau pateiktų apeliacijos požymių, kurį, be to, siūlytume patikslinti nurodant, kad apeliacinį skundą (bylą) nagrinėja apeliacinės instancijos teismas, bet ne, kad apeliacinis skundas paduodamas apeliacinės instancijos teismui. Manytume, jog būtina pateikti aiškią nuorodą į apeliacinės instancijos teismo veiklą. Be to, apeliacinis skundas neretai turi būti paduodamas ne apeliacinės, o pirmosios instancijos teismui. Tai, kad visgi adresatu paprastai nurodytinas apeliacinės instancijos teismas, nekeičia pozicijos, kad apeliacinės instancijos teismo veiklos aspektas privalo būti nurodytas. Štai A. Driukas ir V. Valančius kaip tik ir apibrėžia apeliaciją kaip procesinę apeliacinės instancijos teismo veiklą, tikrinant pirmosios instancijos teismų priimtus sprendimus⁷⁴.

Tai, jog apeliacine tvarka gali būti tikrinamas tiek faktinis, tiek teisinis bylos aspektas, taip pat apibūdina apeliaciją įprastiniu teismų sprendimų kontrolės būdu, taip pat liudija privataus intereso prioritetą apeliacijoje. Iš esmės ir kiti apeliacijos požymiai ryškiau (pvz., suspensyvinis apeliacijos efektas) ar ne taip ryškiai (pvz., apeliacinės instancijos teismo veiklos požymis), rodo šį prioritetą. Be abejo, apeliacijai kaip vienam iš teismų sprendimų kontrolės būdų būdingas viešojo intereso apsaugos tikslas, tačiau, kaip minėta, apeliacijoje šiam tikslui nėra teikiamas prioritetas. Pripažįstama, kad viešasis interesas pasireiškia tuo, kad: pirma, visa valstybė, visuomenė yra suinteresuota, kad neegzistuantų neteisėti ir nepagrįsti teismo sprendimai; antra, vienodos teisės aiškinimo ir taikymo praktikos užtikrinimu. Teisės moksle taip pat pripažįstama, kad viešojo intereso apsaugos užtikrinimas labiau būdingas kasacijai.

Galima pastebėti, kad išvardinti apeliacijos požymiai susiję, nes yra vienas kito priežastimi ar pasekme arba pasireiškia paraleliai. Kitaip tariant, tarp apeliacijos požymių yra tarpusavio priklausomumas ir jie visi apeliaciją apibūdina kaip įprastinį (ordinarinį) teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės būdą. Be to, išimtinai visi nurodyti ir aptarti apeliacijai (nepriklausomai nuo modelio) būdingi požymiai nėra būdingi kasacijai (revizijai), taigi jais pasinaudojus galima atriboti šiuos teismų sprendimų kontrolės būdus bei siekti įvairių kitų problemų išsprendimo (pavyzdžiui, dėl šių kontrolės būdų suteikimo asmenims).

2.2. Apeliacijos esmė ir jos santykis su apeliacijos modeliu

Vadovaujantis apeliacijos modelių išskyrimu pagal apeliacinio proceso paskirties ir objekto kriterijų, o ne kitais, atsitiktiniais, požymiais, pavyzdžiui, naujų įrodymų pateikimo

⁷³Ambrasaitė, G. *supra* note 67, p. 19–20; Mikelėnas V. Civilinis procesas. II dalis. – Vilnius: Justitia, 1997, p. 225.

⁷⁴Driukas, A.; Valančius, V., *supra* note 56, p. 16.

apeliacinės instancijos teismui ribojimu, išskirtini žemiau nurodyti neribotos ir ribotos apeliacijos modelių, išreiškiančių skirtingą apeliacijos esmę, požymiai.

Neribotai (visiškai) apeliacijai, išsivysčiusiai 1806 m. Prancūzijos civilinio proceso kodekso pagrindu ir patobulintai 1877 m. Vokietijos civilinio proceso kodeksu⁷⁵ (toliau – Vokietijos ZPO), būdinga: „1) apeliacijos objektu pripažįstamas apelianto į apeliacinės instancijos teismą perkeltas ginčas ar jo dalis; 2) apeliacija pripažįstama „antruoju bandymu“, o ne pirmosios instancijos teismo darbo kontrole, todėl naujų įrodymų pateikimas paprastai neribojamas; 3) apeliacija be suspensyvinio efekto turi devoliucinį efektą; 4) perkeltas į apeliacinę instanciją ginčas turi būti išnagrinėtas iš esmės, negrąžinant bylos pirmajai instancijai (išskyrus, tam tikras retas išimtis); 5) apeliacinės instancijos teismas kartais gali išspręsti klausimus, dėl kurių esmės pirmosios instancijos teismas nebuvo pasisakęs“⁷⁶. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad „kai kuriose valstybėse (pavyzdžiui, Prancūzijoje), kalbant apie apeliacijos paskirtį, pirmenybė teikiama ginčo išsprendimo teisingumui, t. y. teismo sprendimo atitikčiai realiai egzistuojantiems šalių santykiams, o jį užtikrinti siekiama dar kartą išsprendžiant ginčą aukštesnės instancijos teisme“⁷⁷. Šis apibūdinimas atitinka neribotos apeliacijos modelio esmę.

Civilinio proceso teisės moksle galima rasti nurodant, jog pavadinimas „neribota apeliacija“ nėra visai tinkamas aptariamam modeliui⁷⁸. Nurodoma, kad „bylos nagrinėjimas *de novo* apeliacinės instancijos teisme jokių būdu nereiškia visiškai naujo pakartotinio nagrinėjimo“, kadangi „šalys negali reikšti naujų reikalavimų, t. y. tokių kurie nebuvo pareikšti proceso pirmojoje instancijoje metu, o tai riboja ir naujų argumentų bei įrodymų teikimą apeliacinės instancijos teisme“⁷⁹. Manytume, kad termino „neribota apeliacija“ nederėtų suprasti kaip „neribotas ginčo nagrinėjimas“. Apeliacija – vienas iš teismų sprendimų kontrolės būdų, taigi į apeliacinę instanciją perkeliamas pirmojoje instancijoje nagrinėtas ginčas (kalbama tik apie neribotąją apeliaciją), nepriklausomai nuo to, kokius įrodymus šalys naudojo. Ginčą apibūdina reikalavimai, bet ne įrodymai, kuriais reikalavimai arba atsikirtimai į juos grindžiami. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad, pavyzdžiui, 1990 m. Italijoje įvedus apribojimą reikšti naujus reikalavimus ir pateikti naujus įrodymus apeliacinėje instancijoje, „daugumos Italijos teisės teoretikų nuomone, apeliacija šioje šalyje ėmė reikšti *revisio prioris instantiae*“⁸⁰ (ribotąją apeliaciją). Norėtume pažymėti, kad tokia pozicija gali būti laikoma pagrįsta tik todėl, kad be ribojimo reikšti naujus reikalavimus įvestas ribojimas pateikti naujus įrodymus. Taigi teisės

⁷⁵ Nekrošius, V., *supra* note 57, p. 30.

⁷⁶ Ambrasaitė, G., *supra* note 67, p. 31–32.

⁷⁷ Driukas, A.; Valančius, V., *supra* note 56, p. 21.

⁷⁸ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V., *supra* note 28, p. 271.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ *Ibid.*, p. 273.

reikšti naujus reikalavimus apribojimas nepaneigia neribotos apeliacijos modelio ir, priešingai, toks ribojimas laikytinas būtinu apeliacijos apskritai atributu. Kai kalbama apie reiškinių, kai byla visiškai iš naujo nagrinėjama lyg proceso pirmosios instancijos teisme apskritai nebūtų buvę ir joks teismo sprendimas neegzistuoja, terminas „apeliacija“ tame kontekste netinkamas. Autorės nuomone, toks reiškinytis yra tiesiog ginčas, bet ne teisminis ginčas, kai teise į teisminę gynybą pradėta naudotis, o civilinio proceso teisė, kaip apsauginė teisė, pradėjusi veikti.

Asmuo, kurio materialinė subjektinė teisė pažeista, pasirenka, pirma, subjektinių teisių gynimo formą – jurisdikcinę civilinio proceso tvarką⁸¹. Antra, pasirenka šios teisės gynimo būdus, kurie yra ne kas kita kaip reiškiami materialinio teisinio pobūdžio reikalavimai. Asmens pasirinkta teisių gynimo forma ir būdas nulemia jo teisės apgynimą ar neapgynimą. Taigi, atkreiptinas dėmesys, kad neribotoje apeliacijoje negali būti ištaisytos bet kokios (visos) šalių klaidos. Ginčas, perkeltas į apeliacinę instanciją, turėtų būti arba tokios pat apimties kaip buvo pirmojoje instancijoje arba siauresnės apimties. Būtent devoliucinis efektas reiškia, kaip pažymima teisinėje literatūroje, kad „apeliacinės instancijos teismui perduodamas nagrinėti jau išnagrinėtas pirmosios instancijos teisme ginčas“⁸². Priešingu atveju būtų nukrypta nuo vadinamojo „dviejų instancijų principo“ ir užkertamas kelias apeliacijai. Tiesa, yra išimčių, kai apeliacinės instancijos teismas turi teisę nagrinėti naujus reikalavimus (evokacijos teisė), kai reikalavimai buvo reiškiami pirmosios instancijos teisme, tačiau iš esmės jame nebuvo nagrinėti⁸³. Visgi reikia pažymėti, kad tik esant draudimui reikšti naujus reikalavimus neiškreipiama apeliacijos funkcija, be to, procesui pirmojoje instancijoje suteikiama didesnė reikšmė.

Anot F. Kleino, apeliacinis procesas neturi tarnauti tikslui patikrinti atitikimą realybei, o tik tikslui peržiūrėti procesą, vykusį pirmosios instancijos teisme⁸⁴. Taigi ribotoji (nevisiška) apeliacija atsirado su 1895 m. Austrijos civilinio proceso kodeksu (toliau – Austrijos ZPO). G. Ambrasaitė išskiria šiuos ribotos apeliacijos modelio požymius: „1) apeliacijos objektu pripažįstamas pirmosios instancijos teismo priimtas sprendimas (jo dalis); 2) apeliacija pripažįstama pirmosios instancijos teismo darbo kontrole, todėl šio darbo tikrinimas paprastai vyksta pagal byloje esančią medžiagą, naujų įrodymų pateikimas apeliacinės instancijos teisme galimas tik išimtiniais atvejais; 3) devoliucinis apeliacijos efektas ir evokacijos teisė nepripažįstami, apeliacinės instancijos teismas tik patikrina pirmosios instancijos teismo priimtą sprendimą ir paprastai negali spręsti klausimų, dėl kurių esmės nebuvo pasisakęs pirmosios instancijos teismas; 4) kontrolinė apeliacijos funkcija ir devoliucinio efekto nepripažinimas

⁸¹ Teisių gynimo forma pagal: Vileita, A. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 546.

⁸² Ambrasaitė, G., *supra* note 67, p. 22.

⁸³ *Ibid.*, p. 20.

⁸⁴ Rechberger, W. H. Social civil proceedings. The concept of the Austrian civil procedural law according to Franz Klein. *Teisė*. 2007, 65: 162.

lemia apeliacinės instancijos teismo galimybę grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui⁸⁵.

Esmė – „pagrindinis, svarbiausias ko nors dalykas, turinys“⁸⁶ – ribotoje apeliacijoje yra neįsisteisėjusių pirmosios instancijos teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė. Apeliacijos objektu yra teismo sprendimas ar kitas teismo aktas, bet ne šalių ginčas, buvęs pirmosios instancijos teisme. Taigi ribotai apeliacijai nebūdingas devoliucinis efektas, reiškiantis, kad šalių ginčas perkeliamas į apeliacinę instanciją. Su apeliacijos objektu sutampa apeliacinio apskundimo objektas, abiem atvejais tai yra neįsisteisėjęs pirmosios instancijos teismo sprendimas. Apeliacija yra skirta ištaisyti tik teismo klaidas, bet ne šalių klaidas. Ribotoje apeliacijoje didelė reikšmė skiriama apeliaciniam skundai, nes „skundas reiškia ne ginčo perkėlimo iniciatyvą, o išsamią pirmosios instancijos teismo sprendimo kritiką“⁸⁷. J. A. Jolowicz nurodo, kad kai kuriais savo požymiais ribotos apeliacijos modelis yra panašus į kasaciją (reviziją)⁸⁸. Iš tiesų ribotos apeliacijos modeliui, lyginant su neribota apeliacija, būdinga siauresnė privataus intereso apsauga. Šiam modeliui taip pat būdinga tai, kad nagrinėjimas apeliacinės instancijos teisme vyksta pagal specialias taisykles. Tai rodo, kad pirmosios ir antrosios instancijos teismas turi skirtingą vaidmenį, teismų kompetencija yra paskirstyta. Plačiau ribotoją apeliaciją ir jos esmę aptarsime kitame poskyryje.

Mokslinėje literatūroje yra nemažai ribotos ir neribotos apeliacijos modelių palyginimų. Atsižvelgus į jų rezultatus, galima daryti išvadą, jog ribota apeliacija pripažįstama pranašesne už neribotąją. Tokią poziciją reiškia ir didelę įtaką teismų sistemai bei teisei į teisminę gynybą daranti Europos Taryba (pati tiesiogiai arba su ja susijusios institucijos), pateikdama rekomendacijas, nuomones ir kt. Štai Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE) pažymi: „Kai kuriose valstybėse teismo proceso taisyklės ir tvarka leidžia bylos šalims bet kada taisyti ir pildyti jų bylas ir parodymus, net ir apeliacijos metu <...>. CCJE mano, kad tai yra nepriimtina ir atėjo laikas peržiūrėti šias taisykles bei keisti tokią tvarką“⁸⁹. Paprastai ribotai apeliacijai pirmenybė teikiama dėl tokių jos privalumų kaip operatyvumas, mažesnės finansinės išlaidos, didesnis pirmosios instancijos teismo vaidmuo, o t. y. aspektai, susiję su pastaraisiais dešimtmečiais egzistuojančiomis didžiausiomis teismų sistemos problemomis. Štai Vokietija susidūrė su didžiulėmis problemomis dėl sudėtingos („hipertrofinės“) teismų sistemos, taip pat su daug apeliacinių procesų civilinėse bylose⁹⁰, taigi prireikė imtis civilinio proceso reformos.

⁸⁵ Ambrasaitė, G., *supra* note 67, p. 39–40.

⁸⁶ Keinys, S., et al. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas leidimas* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006; internetinė versija, 2011 [žiūrėta 2012–11–17]. <<http://dz.lki.lt>>.

⁸⁷ Ambrasaitė, G., *op. cit.*, p. 39.

⁸⁸ Ambrasaitė, G., *op. cit.*, p. 18; Jolowicz, J. A. *On Civil Procedure*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 300.

⁸⁹ Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE), *supra* note 53, 98 punktas.

⁹⁰ Gilles, P. *supra* note 55, p. 27–28.

Viena iš Vokietijos mokslininkų išskiriamų reformos sričių – išsamus proceso apeliacinėje instancijoje pakeitimas, be to, kitos reformos sritys, pavyzdžiui, pirmosios instancijos stiprinimas, taip pat sietinos su apeliacijos esme⁹¹. Buvo pripažinta, kad apeliacinės instancijos teismų veikla yra neefektyvi, todėl būtina nustatyti naujas apeliacinės instancijos teismų funkcijas⁹². Taigi Vokietijoje, galias teisinės tradicijas turinčioje valstybėje, padariusioje didelę įtaką neribotosios apeliacijos modeliui, be to, nuolat nurodytoje neribotosios apeliacijos pavyzdžiu, 2002 m. buvo pakeistas apeliacijos modelis į ribotą apeliaciją. Galima pateikti dar aktualesnį pavyzdį – Šveicariją: Šveicarijoje visai neseniai, 2011 m. sausio 1 d., įsigaliojusios civilinio proceso kodekso (toliau – Šveicarijos ZPO) pataisos, įvedė ribotos apeliacijos modelį į šios valstybės civilinį procesą, be to, tai nustatyta visos konfederacijos lygiu⁹³, nepaliekant kantonams autonomiškumo apeliacijos instituto srityje.

Apeliacijos modelio keitimas nėra vienintelė apeliacijos esmės kaitos forma. Galima sakyti, kad bendra teisės sistemų, atskirų teisės šakų ir institutų supanašėjimo tendencija jaučiama ir apeliacijoje, kadangi šiuo metu „grynu“ pavidalu minėti apeliacijos modeliai neegzistuoja. Tai galima paaiškinti be kita ko dalyvavimu įvairiose tarptautinėse (ir regioninėse) organizacijose, konkrečiu metu išskylančiomis, neretai bendromis visam regionui ar dar plačiau paplitusiomis, problemomis, jų sprendimo būdų paieška, lyginamaisiais tyrimais. Taigi šiuolaikinės teisės tendencija – supanašėjimas, suartėjimas – paveikė ir apeliacijos modelius, šio supanašėjimo pavyzdys – naujų įrodymų pateikimo galimumas ar negalimumas apeliacinėje instancijoje.

2.3. Apeliacijos esmė Lietuvoje

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo apeliacijos institutas atkurtas 1995 m. sausio 1 d., įsigaliojus atitinkamiems 1964 m. CPK pakeitimams⁹⁴. Atkūrus apeliaciją buvo įvestas neribotos apeliacijos modelis, todėl, galima sakyti, buvo atkurtas ir apeliacijos modelis, nes tarpukario Lietuvoje galiojo neribotos apeliacijos modelis. 1999 m., atlikus kitus 1964 m. CPK pakeitimus, Lietuvos civilinio proceso teisėje įtvirtintas ribotos apeliacijos modelis. Teisinėje literatūroje dažnai nurodoma, jog šiuo pakeitimu siekta išbandyti naują apeliacijos modelį, pamatyti jo trūkumus dar prieš priimant, dažnai vadinamą naujuoju, tačiau vienintelį CPK, t. y. 2002 m. CPK. Galbūt nesuklystume pasakę, kad paskutinį kartą apeliacijos esmė buvo analizuota 2004–2007 m. (G. Ambrasaitė, A. Driukas ir V. Valančius), taigi nuo tada praėjo nemažas laiko

⁹¹ Prütting, H. The latest development trends in german law of civil procedure. *Teisė*. 2007, 65: 152.

⁹² Alekhina, S. A., et al. *Grazhdanskij process v zarubezhnykh stran*. Moskva: Prospekt, 2011, p. 328.

⁹³ Herzog, N.; Naegeli, G. Appellate remedies in civil litigation in Switzerland – an overview. *Litigation committee newsletter* [interaktyvus]. Ziurich, 2007, May: 28 [žiūrėta 2012–10–31]. <http://www.homburger.ch/fileadmin/publications/Appellate_remedies_in_civil_litigation_01.pdf>.

⁹⁴ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. II tomas. Vilnius: Justitia, 2005, p. 263.

tarpas. Buvo padaryta nemažai CPK pakeitimų, ypač 2011-06-21 pakeitimo įstatymu⁹⁵ (dauguma nuostatų įsigaliojo 2011-10-01). Minėta, kad per šį laikotarpį kai kuriose valstybėse apskritai pasikeitė apeliacijos esmė (pavyzdžiui, Šveicarija). Tiesa, didžiausią įtaką Lietuvos CPK padariusi Austrijos civilinio proceso kodeksą (toliau – Austrijos ZPO), kuris paremtas socialinio civilinio proceso mokyklos idėjomis, galima vadinti stabiliu. Tad kokios priežastys lemia apeliacijos esmės pasirinkimą, kodėl vienose valstybėse išlaikoma apeliacijos suvokimo ir teisinio reguliavimo tradicija, o kitose – ne? Visa tai verčia įvertinti savąją apeliacijos esmę.

Minėti, 2011 m. rudenį įsigalioję, CPK pakeitimai atnešė gan nemažai naujovių į procesą apeliacinės instancijos teisme. Dalis teisės normų, įtvirtintų CPK XVI skyriuje, buvo pakeista, įskaitant principines, charakterizuojančias apeliacinį procesą, padedančias nustatyti apeliacijos teisės reikšmę civiliniame procese. Šiame skyriuje aptarsime pakeitimus, kurie, autorės manymu, svarbūs atskleidžiant apeliacijos esmę.

Kaip matyti iš CPK III dalies pavadinimo („Teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos ir proceso atnaujinimas“), apeliacija yra viena iš teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo formų arba *revisio prioris instantiae*. CPK 301 str. 1 d. nustatytas apeliacijos objektas, nurodant neįsiteisėjusius pirmosios instancijos teismo aktus, kuriuos galima skųsti apeliacine tvarka. Ši nuostata buvo pakeista susiaurinant apeliacijos objektų sąrašą ir šiuo metu apeliacijos objektu nurodyti tik teismo sprendimai bei nutartys, pašalinus iš šio sąrašo įsakymus ir nutarimus. Atkreiptinas dėmesys, kad įstatymų leidėjas šiuo pakeitimu neįvedė apeliacijos teisės ribojimo, o suderino CPK teisės normas tarpusavyje. Pirma, pagal CPK 436 str. 7 d. teismo įsakymai nėra skundžiami apeliacine tvarka, tokia galimybė buvo tik seniai, dar galiojant 1964 m. CPK, ir tai laikytina suvokimo apie kai kuriuos sumarinius procesus stokos pasekme. Antra, teismo nutarimus priima tik kasacinis teismas, kurio priimti aktai neskundžiami apeliacine tvarka. Taigi CPK aiškiai nustatyta, kad apeliacijos objektas – pirma, neįsiteisėjęs, antra, pirmosios instancijos teismo aktas – sprendimas arba nutartis.

Teisinėje literatūroje nurodoma, jog ribotos apeliacijos modelį pasirinkusiose valstybėse „apeliacinis procesas vyksta pagal kitokias taisykles, nei procesas pirmosios instancijos teisme“, pavyzdžiui, „procesas orientuojamas į rašytinį arba mišrų nagrinėjimą“ ir pan.⁹⁶ Apskritai teisės normos, reglamentuojančios procesą pirmosios instancijos teisme, taikomos *mutatis mutandis*. Tokia taisyklė iš esmės įtvirtinta CPK 302 straipsnyje. Šio straipsnio komentare nurodyta, jog procesą pirmosios instancijos teisme reglamentuojančių nuostatų taikymas galimas, jeigu jos

⁹⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI–1480. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 85–4126.

⁹⁶ Ambrasaitė, G., *supra* note 67, p. 73.

neprieštarauja apeliacinio proceso esmei ir paskirčiai⁹⁷. Analogiškas nuostatas turi ir kitų ribotos apeliacijos modelio valstybių civilinio proceso įstatymai (pvz., Vokietijos ZPO⁹⁸ 523 str.). Tai, kad procesui apeliacinės instancijos teisme taikomos proceso pirmosios instancijos teisme taisyklės, nelaikoma nukrypimu nuo ribotos apeliacijos, nes tokia galimybė nustatoma pragmatiniais sumetimais. Atkreiptinas dėmesys, kad bendrosios CPK nuostatos, įskaitant civilinio proceso principus, taikomos visa apimtimi, kitaip ir negali būti, nes tai pamatinės civilinio proceso nuostatos.

CPK 307 straipsnis, nustatantis terminą apeliaciniam skundui pateikti, buvo pakeistas, nustatant visiems subjektams (ir užsienio) vienodą 30 dienų terminą apeliaciniam skundui paduoti, be to, naikinamasis terminas apeliaciniam skundui paduoti sutrumpintas nuo 6 iki 3 mėnesių. CPK šio termino pradžia nesiejama su pirmosios instancijos teismo sprendimo įteikimo diena, termino eigos pradžia – teismo sprendimo priėmimo diena. Atkreiptinas dėmesys, kad nors terminai apeliaciniam skundui pateikti kitose valstybėse labai panašūs, tačiau jų pradžia skiriasi. Štai Šveicarijoje nustatytas 30 dienų terminas apeliaciniam skundui pateikti, tačiau jis skaičiuojamas nuo teismo sprendimo gavimo arba vėlesnio teismo sprendimo rašytinio pagrindimo (rašytinių motyvų) gavimo (ZPO 311 str.)⁹⁹. Austrijos ZPO apeliaciniam skundui paduoti nustato 4 savaitių terminą, skaičiuojamą nuo rašytinio teismo sprendimo gavimo¹⁰⁰. Vokietijos ZPO nustato vieno mėnesio terminą ir jo pradžia nustatyta tuo pačiu principu kaip prieš tai minėtose valstybėse (517 str.). Kadangi mūsų įstatymų leidėjas laikosi kitos pozicijos, norėtusi šiek tiek atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvoje teisė į apeliaciją gali būti nesunkiai parandama. Be abejo, dalyvaujantis byloje asmuo privalo domėtis proceso eiga, tačiau vienas mėnuo nėra ilgas terminas. Be to, minėta, perpus sutrumpintas naikinamasis terminas apeliaciniam skundui paduoti. Taigi galima svarstyti, ar tokiu teisiniu reguliavimu nėra pernelyg suvaržyta teisė į apeliaciją.

Kaip įprasta ribotai apeliacijai, CPK kelia išsamius reikalavimus apeliaciniam skundui. Apeliantas apeliaciniame skunde privalo nurodyti konkrečius skundžiamo teismo sprendimo defektus, tinkamai suformuluoti apeliacinio skundo dalyką ir pagrindą. Šiuo metu, įvedus bendrą rašytinio proceso tvarką apeliacinėje instancijoje, apeliacinio skundo turinys tampa dar svarbesnis. Teisinėje literatūroje dažnai atkreipiamas dėmesys, jog šalies, neatstovaujamos

⁹⁷ Driukas, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. 2 tomas. Vilnius: Justitia, 2005, p. 286.

⁹⁸ Vokietijos ZPO anglų k. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–10–16]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html>.

⁹⁹ Pastaba: pagal Šveicarijos ZPO teismas gali priimti sprendimus, kuriuose nenurodytas rašytinis pagrindimas (motyvai), tokiu atveju, šalis, norinti apskusti tokį teismo sprendimą, privalo per 10 dienų nuo tokio sprendimo įteikimo paprašyti rašytinio pagrindimo. To nepadarius šalis praranda teisę skusti teismo sprendimą (239 str.); Šveicarijos ZPO anglų k. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–10–31]. <<http://www.admin.ch/ch/e/rs/2/272.en.pdf>>.

¹⁰⁰ Bajmoldina, Z. Kh., et al. *Proverka cudebnykh postanovlenij v graždankom processe stran ES i SNG*. Moskva: Norma, 2007, p. 36.

apeliaciniame procese profesionalaus teisininko, galimybės realiai įgyvendinti apeliacijos teisę sumažėja. Apskritai, ribotos apeliacijos modelis įpareigoja tinkamai vesti bylą (tai gali būti laikoma ir privalumu, ir trūkumu). Paminėtina, kad Austrijoje nustatytas privalomas advokato atstovavimas¹⁰¹, taigi taip užtikrinamas tinkamas apeliacijos teisės įgyvendinimas. Vis dėlto šis reikalavimas turi ir trūkumų bei yra nulemtas ne vien teisinių priežasčių, todėl įtvirtinamas tikrai ne kiekvienoje valstybėje.

CPK 306 str. 1 d. 4 p. nustatytos apeliančio pareigos, susijusios su apeliacijos pagrindo nurodymu. Anksčiau apeliaciniam skundai buvo keliamas reikalavimas nurodyti „bylos aplinkybes, įrodymus ir teisinius argumentus, kuriais pagrindžiamas sprendimo ar jo dalies neteisėtumas ar nepagrįstumas“, o aktualioje redakcijoje nustatyta pareiga nurodyti „kokios bylos aplinkybės patvirtina sprendimo ar jo dalies neteisėtumą ir nepagrįstumą, kokiais konkrečiais įrodymais ir teisiniais argumentais grindžiamos šios aplinkybės (apeliacinio skundo pagrindas)“. Gali pasirodyti, kad šis pakeitimas visai nesvarbus. Visgi reikia nepamiršti, kad CPK, kaip ir kiti, ypač kodifikacijos pagrindu susisteminti teisės aktai, paprastai nėra keičiami atsitiktinai. Šį pakeitimą veikiausiai lėmė apeliacinių skundų abstraktumas ir platumas. Apibrėždami skundo pagrįstumo sąvoką vokiečių procesualistai, nurodo, kad nuo teismo akto teisingumo arba neteisingumo priklauso skundo pagrįstumas, taigi „kuo daugiau skundžiamasis teismo sprendimas turi trūkumų, tuo pagrįstesnis jo apskundimas“¹⁰². Visgi neretai apeliaciniai skundai surašomi taip, kad iš jų turinio matyti ne konkretus materialinių ar procesinių teisės normų pažeidimas, bet nepasitenkinimas teismu, jo nuvertinimas ir apskritai instancinio mentaliteto egzistavimas. Dėl to suprantamas įstatymų leidėjo siekis, kad apeliacijos teisė būtų įgyvendinama pagal jos paskirtį, o ne piktnaudžiaujama šia teise (procesu). Kitas dalykas – reikalauti tinkamai nurodyti apeliacijos pagrindą taip pat svarbu sąžiningų asmenų labui. Teismų praktikoje atkreipiamas dėmesys, kad „sprendžiant ginčus dėl teisės efektyvi institucinė gynyba galima tuo atveju, jeigu besikreipiantis į ją asmuo pakankamai aiškiai ir teisiškai kvalifikuotai formuluoja savo reikalavimą“ (apeliaciniame skunde jo dalykas buvo suformuluotas painiai ir sunkiai suprantamai)¹⁰³.

Paminėtina, kad CPK 306 str. 2 d. papildyta reikalavimu apeliacinio skundo argumentus išdėstyti glausta forma bei kad šie argumentai atitiktų apeliacinio skundo dalyką ir pagrindą. Tai turi padėti tinkamai įgyvendinti apeliacijos teisę. Jau nekalbant apie tinkamą pirmosios instancijos teismo sprendimo kritiką, perteklinis apeliacinio skundo turinys gali nukreipti dėmesį nuo esminių aplinkybių ir argumentų dėl padarytų teismo klaidų ir lemti jų neištaisymą. Kita

¹⁰¹ Bajmoldina, Z. Kh., *et al.*, *supra* note, p. 36.

¹⁰² Alekhina, S. A., *et al.*, *supra* note 92, p. 325; Baur, Grunsky. Zivilprozeßrecht, 8. Aufl., 1994, s. 190.

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-51/2004.

vertus, gavusiam tokį apeliacinį skundą teismui gali pasirodyti, kad šalis teisę apskūsti pirmosios instancijos teismo sprendimą naudoja ne pagal paskirtį. Be to, apeliantui padavus apeliacinį skundą kita šalis turi teisę gintis, tai ji daryti gali pateikdama atsiliepiamą į apeliacinį skundą, paduodama savarankišką apeliacinį skundą. Žinoma, šių kitos šalies procesinių dokumentų turinys priklausys nuo apeliacinio skundo. Taip teismai apkraunami nereikalingu darbu, trukdančiu tinkamai vykdyti teisingumą, be to, ilgėja proceso trukmė, didėja bylinėjimosi išlaidos. Visgi būtų naivu teigti, kad ši teisės norma žymiai pakeis susidariusią situaciją, tačiau, autorės nuomone, tai žingsnelis į priekį, o visa kita priklauso nuo teismo, vertinančio, ar apeliaciniame skunde yra apeliacijos pagrindas.

CPK 312 straipsnyje įtvirtintas draudimas apeliaciniame skunde kelti naujus reikalavimus, kurie, minėta, laikytini teisių gynimo būdais (materialiniais teisiniais reikalavimais). Visgi šis draudimas nelaikytinas ribotos apeliacijos požymiu, kadangi taip pat būdingas neribotai apeliacijai ir išreiškia apeliacinio proceso funkciją.

CPK 314 straipsnyje nustatytas draudimas priimti naujus įrodymus. Šis draudimas atitinka ribotos apeliacijos esmę, nes pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė galima tik pagal medžiagą, kuria disponavo pirmosios instancijos teismas. Galima sakyti, kad ši taisyklė sukuria daugumą ribotos apeliacijos modelio privalumų: trumpesnė proceso trukmė, mažesnės išlaidos, didesnė proceso pirmosios instancijos teisme reikšmė, apskritai mažesnė galimybė piktnaudžiauti procesu. Šis draudimas užkerta kelią įrodymų „dozavimui“, kaip kartais įvardijama teisinėje literatūroje. Svarbu tai, kad apeliacinės instancijos teismas atlieka kontrolinį įrodymų vertinimą. V. Nekrošius pažymi, jog „Neribota „naujovių“ pateikimo galimybė atitraukia apeliacinės instancijos teismą nuo jo tiesioginės funkcijos – apskūsto teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės“¹⁰⁴. Visgi šis draudimas neabsolutus, nes paprastai nustatomos išimtys, kurios siejamos su šalių kaltės dėl pavėluoto įrodymų pateikimo nebuvimu. G. Ambrasaitė pažymi: „išimtis, leidžianti apeliacinės instancijos teismui priimti naujus pateiktus įrodymus, jei, teismo manymu, šių įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau, šiek tiek priartina dalinės apeliacinės apeliacijos modelį prie visiškosios apeliacijos. <...> tokia išimtis vertintina teigiamai, nes protingai aiškinama ir taikoma, ji nepaneigia dalinės apeliacijos esmės, o tam tikras įstatymo lankstumas sušvelnina neteisingo sprendimo priėmimo galimybę“. Pritartume tokiai pozicijai, taip pat pažymėtume, kad minimo protingo šios normos taikymo dar reikia siekti, nes galima pastebėti šio draudimo realaus veikimo trūkumą Lietuvos teismų praktikoje. Taip yra, kad vertinamosios, abstrakčios sąvokos įtvirtintos įstatyme šiuo metu dažnai naudojamos ne visai tinkamai ir neprisideda prie proceso koncentruotumo.

¹⁰⁴ Nekrošius, V., *supra* note 57, p. 106.

Šveicarijos ZPO nustatyta, kad naujų faktų ir įrodymų (vok. *Novenrecht*) pateikimas apeliacinės instancijos teismui galimas, tik jei jie nebuvo pateikti pirmosios instancijos teismui, nors buvo protingai rūpinamasi, be to, jie turi būti pateikiami nedelsiant (317 str.). Šis draudimas Šveicarijoje iliustruotas tokiu posakiu: „Pamirštas pirmojoje instancijoje – prarastas ir dingęs visiems laikams“¹⁰⁵. Nenuostabu, kad sulaukta tokios reakcijos, juk ribota apeliacija Šveicarijoje įsigaliojo tik 2011 m. Austrijoje, be abejo, taip pat galioja naujų įrodymų naudojimo draudimas. Teisinėje literatūroje netgi nurodoma, kad esminis austriškojo civilinio proceso pagreitinimo elementas – naujų faktų pateikimo apeliacinės instancijos teismui draudimas¹⁰⁶. Įdomu tai, kad šis draudimas Austrijoje galiojo dar prieš socialinio civilinio proceso fundamentą 1895 m. Austrijos ZPO¹⁰⁷. Vokietijoje taip pat ribojama galimybė apeliacinėje instancijoje naudoti naujus įrodymus nagrinėjant bylą¹⁰⁸. Taigi naujų įrodymų draudimas apeliacinėje instancijoje – būtinas ribotosios apeliacijos atributas, charakterizuojantis apeliaciją, kaip pirmosios instancijos teismų sprendimų kontrolę.

Grįžtant prie CPK paminėtina, kad vietoj anksčiau apeliaciniam skundai nustatyto reikalavimo nurodyti „naujų įrodymų pateikimo motyvus“, įtvirtintas reikalavimas nurodyti „kokie motyvai pagrindžia naujų įrodymų pateikimo būtinybę – kai prašoma priimti naujus įrodymus“ (306 str. 1 d. 4 p.). Taigi taip pažymėta, kad naujų įrodymų pateikimo galimybė ir jų priėmimas yra ne taisyklė, o taisyklės išimtis. Su aptariamu draudimu susijęs, draudimas apeliacinį skundą grįsti aplinkybėmis, kurios nebuvo nurodytos pirmosios instancijos teisme (306 str. 3 d.). Jis reiškia tą patį draudimą plėsti bylos medžiagą. Be to, paprastai nurodžius naujas aplinkybes būtų reikalingi nauji įrodymai joms pagrįsti. Taigi šie draudimai patvirtina, jog apeliacija Lietuvoje – *revisio prioris instantiae*. Tiesa, atkreiptinas dėmesys, kad, siekiant spręsti teismų sistemos problemas, naujų įrodymų priėmimas ribojamas ir neribotos apeliacijos modelį pasirinkusiose valstybėse.

Būtina paminėti vieną itin svarbią CPK naujovę, susijusią su bylos nagrinėjimo tvarka. Anksčiau apeliacinėje instancijoje galiojęs žodiškumo principas panaikintas ir įvesta bendra taisyklė, kad procesas apeliacinės instancijos teisme vyksta rašytinio proceso tvarka (CPK 321 str. 1 d.). Be abejo, palikta išimtis, nustatant, kad „apeliacinis skundas nagrinėjamas žodinio proceso tvarka, jeigu bylą nagrinėjantis teismas pripažįsta, kad žodinis nagrinėjimas būtinas. Dalyvaujantys byloje asmenys apeliaciniame skunde, atsiliepime į apeliacinį skundą arba

¹⁰⁵ Wenger and Plattner attorneys at law. Swiss Code of Civil Procedure. *Flash* 2/10 [interaktyvus]. P. 4 [žiūrėta 2012–10–22].
<[http://www.wenger-plattner.ch/files/downloads/files/5377e54f140a24d9930b7728e97f7469/FLASH%202.10%20ZPO%20\(Englisch\).pdf](http://www.wenger-plattner.ch/files/downloads/files/5377e54f140a24d9930b7728e97f7469/FLASH%202.10%20ZPO%20(Englisch).pdf)>.

¹⁰⁶ Rechberger, W. H., *supra* note 84, p.162.

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ Alekhina, S. A., *et al.*, *supra* note 92, p. 334.

pareiškime dėl prisidėjimo prie apeliacinio skundo gali pateikti motyvuotą prašymą nagrinėti bylą žodinio proceso tvarka, tačiau šis prašymas teismui nėra privalomas“ (CPK 322 str.). Austrijos ZPO numato, kad procesas apeliacinės instancijos teisme vyksta žodine tvarka, bet šalys gali atsisakyti žodinio posėdžio, tačiau įdomu tai, kad jeigu nėra prašoma žodinio proceso, laikoma, kad atsisakymas žodinio proceso yra pareikštas¹⁰⁹. Tačiau, pavyzdžiui, Vokietijoje paliktas žodiškumo principas apeliacinėje instancijoje (ZPO 523 str.). Taigi žodinės proceso tvarkos pakeitimas rašytine laikytinas būdingu ribotajai apeliacijai, tačiau nebūtinu požymiu. Tai, jog byloje dalyvaujančių asmenų nedalyvavimas netrukdo išnagrinėti bylos, aiškinama tuo, kad nagrinėjimas apeliacinėje instancijoje vyksta pagal byloje esančią medžiagą. Daugiau šiuo klausimu bus pasisakyta paskutiniame šio darbo skyriuje.

CPK 320 straipsnis nustato bylos nagrinėjimo ribas, kartu įtvirtina *tantum devolutum quantum appellatum* principą. Kaip nurodyta CPK komentare, aptariama taisyklė reiškia: „pirma, apeliacinės instancijos teismas tikrina tik apskųstos teismo sprendimo dalies teisėtumą ir pagrįstumą“, antra, kad tikrinimas vyksta tik pagal apeliaciniame skunde nurodytus argumentus¹¹⁰. Paminėtina, kad šiame straipsnyje nustatyta nauja taisyklė, kad teismas gali peržengti apeliaciniame skunde nustatytas ribas, kai to reikalauja viešasis interesas ir neperžengus skundo ribų būtų pažeistos asmens, visuomenės ar valstybės teisės ir teisėti interesai. Labai tikėtina, kad šis bylos nagrinėjimo ribų pakeitimas sulauks mokslininkų dėmesio, ypač dėl suderinamumo su dispozityvumu, rungimosi, nešališkumo principais. Į apeliacinio nagrinėjimo ribas visada patenka teismo pareiga patikrinti, ar nėra absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų, kuri nuo šiol *expressis verbis* įvardinta *ex officio* teismo pareiga (320 str. 2 d.). Ši teismo pareiga – ryški viešojo intereso teismų sprendimų kontrolėje apraiška. Pažymėtina, kad aktyvus teisėjas yra būdingas ribotajai apeliacijai, kartais pažymima, kad – privalomas.

Atkreiptinas dėmesys, kad CPK atsirado papildomas reikalavimas apeliacinio skundo turiniui – nurodyti konkrečią skundžiamą sprendimo dalį, kai skundžiamas ne visas sprendimas (CPK 306 str. 2 d. 2 p.). Tokiu būdu siekiama užtikrinti *tantum devolutum quantum appellatum*, be to, neapskusta teismo sprendimo dalis dėl savarankiškų reikalavimų įsiteisėja (CPK 279 str. 1 d.). Pažymėtina, kad „apeliacinės instancijos teismo apeliacinio bylos nagrinėjimo ribų peržengimas laikomas proceso teisės pažeidimu, sudarančiu pagrindą panaikinti apeliacinės instancijos priimtą sprendimą (CPK 320 straipsnio 2 dalis)“¹¹¹. Kai aiškiai nenurodoma, kuri sprendimo dalis skundžiama, iš apeliacinio skundo gali būti sudėtinga nustatyti skundžiamą sprendimo dalį, taigi privalomas reikalavimas nurodyti skundžiamą teismo sprendimo dalį galėtų

¹⁰⁹ Bajmoldina, Z. Kh., *et al.*, *supra* note 100, p. 37–38.

¹¹⁰ Driukas, A., *et al.*, *supra* note 97, p. 325.

¹¹¹ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–120/2005.

padėti mažinti situacijų, kai teismo sprendimas naikinamas dėl peržengtų apeliacinio skundo nagrinėjimų ribų, skaičių. Galima paminėti, kad Austrijoje analogiška situacija sprendžiama, nustatant, kad esant trūkumų skunde ir kilus abejonėms, laikoma, kad teismo aktas skundžiamas visa apimtimi¹¹².

Kitose ribotos apeliacijos valstybėse bylos nagrinėjimo ribos apibrėžiamos tuo pačiu principu. Štai Vokietijoje pranešimas apie apeliaciją (519 str.) ir apeliacijos pagrindimas (vok. *Berufungsbegründung*, 520 str.) nusako civilinės bylos peržiūros apeliaciniame teisme apimtį¹¹³. Vis dėlto reikia pažymėti, kad minėtas *tantum devolutum quantum appellatum* principas nėra būdingas tik ribotai apeliacijai, t. y. jis būdingas ir neribotai apeliacijai, be to, kitoms teismų sprendimų kontrolės formoms. Tiesa, šio principo apimtis ribotoje ir neribotoje apeliacijoje „šiek tiek skiriasi dėl to, kad nevienodai suvokiamos pačios apeliacinio skundo ribos“, nurodoma teisinėje literatūroje¹¹⁴. Kitas klasikinis apeliacijos principas *non reformatio in peius*, galima sakyti, prisidedantis prie teismų sprendimo kontrolės realaus veikimo, taip pat būdingas ir neribotai apeliacijai bei kasacijai.

Minėta, jog vienas iš ribotosios apeliacijos modelio požymių yra, jog apeliacinės instancijos teismas turi teisę grąžinti bylą pirmosios instancijos teismui. CPK 337 str. 1 d. 3 punktas įtvirtina šią apeliacinės instancijos teismo teisę. Tai siejama su minėtu devoliucinio principo nebūdingumu ribotai apeliacijai. Paminėtina, kad bylos grąžinimas pirmosios instancijos teismui pradedamas riboti ir ribotoje apeliacijoje.

Reikia sutikti su G. Ambrasaite, kad „nesuvokus apeliacijos esmės neįmanoma tinkamai aiškinti ir taikyti apeliacinį procesą reglamentuojančių nuostatų“¹¹⁵. Tai liudija teisės aiškinimo ir taikymo praktika, kuomet buvo ydingai aiškinamos ir taikomos teisės normos, nes teisininkų sąmonė nebuvo įsisavinusi ribotos apeliacijos esmės. Apeliacija dažnai buvo aiškinama kaip pakartotinis ginčo nagrinėjimas, taip klydo ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas¹¹⁶. Visgi buvo pasimokyta iš klaidų, ši išvada darytina iš tokių aiškinimų: „Apeliacinio proceso paskirtis pagal CPK 320 straipsnio 1 dalį yra pirmosios instancijos teismo procesinio sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo patikrinimas, nagrinėjant tiek faktinius, tiek teisinius bylos aspektus“¹¹⁷; „Pagal CPK 301 straipsnio 1 dalį apeliacijos dalykas yra neįsiteisėjęs pirmosios instancijos teismo sprendimas. Apeliacinio proceso metu patikrinamas pirmosios instancijos teismo

¹¹² Bajmoldina, Z. Kh., *et al.*, *supra* note 100, p. 36.

¹¹³ Alekhina, S. A., *et al.*, *supra* note 92, p. 331.

¹¹⁴ Ambrasaitė, G. *supra* note 62, p. 13.

¹¹⁵ *Ibid.*, p. 8.

¹¹⁶ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–156/2000; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–72/2001; arba net Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–418/2007.

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–94/2012.

sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas. Apeliacinės instancijos teismas nagrinėja tiek teisės, tiek fakto klausimus, bet apeliacija yra ne bylos nagrinėjimas iš naujo, o tik jau priimto teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo patikrinimas (CPK 320 straipsnis). Tai lemia, kad apeliacinės instancijos teismas negali nagrinėti reikalavimų, kurių nenagrinėjo ir neišsprendė pirmosios instancijos teismas¹¹⁸; „apeliacijos esmę atskleidžia CPK 320 straipsnis, kuriame nustatyta, kad bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka ribas sudaro apeliacinio skundo faktinis ir teisinis pagrindas bei absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų patikrinimas“¹¹⁹. Atkreiptinas dėmesys, kad dažnai apeliacijos esmė išreiškiama per *tantum devolutum quantum appellatum* principą, draudimą nagrinėti naujus reikalavimus, kurie, kaip minėta, būdingi ir neribotajai apeliacijai, taip pat kasacijai. Visgi manytume, kad teismų praktikoje iš esmės tinkamai suvokiama apeliacijos esmė – tik teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė, nenurodant teismo sprendimo neteislingumo kriterijaus ar pakartotinio bylos nagrinėjimo tikslo, kaip pasitaikydavo anksčiau.

Vadovaujantis apeliacijos modelių analize ir šių modelių bruožais bei procesą apeliacinės instancijos teisme reguliuojančių teisės normų analizės rezultatais, Lietuva priskirtina prie riboto apeliacijos modelio valstybių. Ryškiausiai šį modelį apibūdina tai, kad Lietuvoje apeliacijos objektu yra pirmosios instancijos teismo aktas, bet ne šalių ginčas. Apeliacija Lietuvoje yra pirmosios instancijos teismo darbo kontrolė, taigi taip pat draudžiama pildyti bylos medžiagą (nurodyti naujas aplinkybes, pateikti naujus įrodymus). Be to, apeliacinės instancijos teismo teisės bei proceso pirmojoje instancijoje ypatumai lyginant su pirmąja instancija taip pat liudija ribotąją apeliaciją. Draudimas reikšti naujus reikalavimus, *tantum devolutum quantum appellatum, non reformatio in peius* principai būdingi abiems apeliacijos modeliams. Šie principai neišreiškia apeliacijos esmės, kuri Lietuvos civilinio proceso teisėje – neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė, netaisant šalių klaidų.

Panašu, kad CPK pataisomis siekiama geriau užtikrinti ir išgryninti ribotąją apeliaciją bei kartu užtikrinti kuo didesnę teisės normų atitikimą apeliacijos esmei. Galima pastebėti didesnių galių apeliacinės instancijos teismui suteikimą, pavyzdžiui, teisė išeiti už bylos nagrinėjimo ribų viešojo intereso tikslais bet kuriose bylose, ir platesnį proceso apeliacinėje instancijoje ypatumų nustatymą, pavyzdžiui, rašytinės proceso tvarkos nustatymas. Taigi panašu, kad dar labiau artėjama prie austriškosios apeliacijos koncepcijos, pagal kurią ir buvo modeliuota apeliacija Lietuvos CPK.

¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–52/2007.

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–664/2006.

3. APELIACIJOS IR TEISĖS Į TEISMINĘ GYNYBĄ SANTYKIS

Išanalizavus teisę į teisminę gynybą ir apeliaciją galima ieškoti teisės į teisminę gynybą ir apeliacijos santykio išraiškos. Atskleisti apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykį tradiciškai reiškia atsakyti į klausimą, ar teisė į apeliaciją patenka į teisės į teisminę gynybą turinį, taigi nustatyti kada baigiasi teisė į teisminę gynybą, ar teisė į apeliaciją privalomai suteiktina asmenims. Apeliacija – įprastinis neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės būdas. Tai – tarsi aksioma, bet ką ji reiškia, ar ją, be to, išreiškiančią apeliacijos esmę, galima panaudoti sprendžiant šią apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio dilemą?

Vienu iš didžiausių teisminės gynybos kaip teisių gynimo būdo privalumu laikoma galimybė aukštesnės instancijos teisme ištaisyti teismo padarytą klaidą. „Visos valstybės pripažįsta, jog šalių galimybė siekti, kad būtų peržiūrėtas teismo sprendimas, yra viena iš pagrindinių, gyvenimo tikrovės nulemtų civilinių procesinių teisių“¹²⁰. Tuomet kyla klausimas: kodėl nė vienas tarptautinis teisės aktas aiškiai neįtvirtina šios teisės, o valstybės savo Konstitucijose tiesiogiai įtvirtina itin retai? Kita vertus, galbūt tai būtų perteklinis reguliavimas, nes, esant saugomai teisei į teisminę gynybą, numanoma ir apeliacijos teisė, o galbūt yra priežasčių, dėl kurių sąmoningai *expressis verbis* pagrindiniuose įstatymuose neįtvirtinama ši teisė? Atsakyti į šiuos ir kitus klausimus reikalingas platesnis diskursas.

3.1. Apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio išraiškos paieškos

V. Nekrošius nurodo, jog dėl to, ar teisė į teisminę gynybą apima teisę apskūsti byloje priimtą sprendimą yra „dvi nuomonės: a) asmens teisė į teisminę gynybą apima ir teisę apskūsti priimtą teismo sprendimą byloje; b) asmens teisės į teisminę gynybą principas garantuoja galimybę ginti savo teises teisme, tačiau ne „prieš teismą“¹²¹. Šis autorius yra antrosios nuomonės šalininkas ir nurodo, kad „teismas yra subjektas, kuris gina, o ne nuo kurio ginamasi“, taigi teisė į teisminę gynybą įgyvendinama pasinaudojus pirmąja teismo instancija¹²². Kaip matome, nors pripažįstama, kad teismai daro (gali daryti) klaidas, pasirenkama minėta pozicija, kadangi „negali būti ginamasi nuo teismo“. Visų pirma, ribotos apeliacijos atveju, apeliacija – būdas ištaisyti teismo klaidas. Tai, kad įstatymų leidėjas pripažįsta, jog pirmosios instancijos teismas gali padaryti klaidų nėra smerktina, kaip kartais daroma, nurodant, jog tokiu būdu demonstruojama, kad net pats įstatymų leidėjas nepasitiki teismais. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas negali statyti jokios valstybės institucijos (valdžios) prieš asmenį ir jos laikyti absoliučiai

¹²⁰ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V., *supra* note 94, p. 268; Civil Appeal Procedures Worldwide/ gen. Editor Ch. Platto. London: Graham and Trotman, 1992, p. 5.

¹²¹ Nekrošius, V., *supra* note 57, p. 209–210.

¹²² *Ibid.*, p. 210.

neklystančia nepriklausomai nuo tikslo (net jei tai „prestižas“). Priešingai, tokia pozicija yra veikiau nedemokratinų režimų atributas ir neteikia jokio prestižo. Teigti, kad ginamasi nuo teismo tiesiog netikslu, nes teismas yra ne puolantis subjektas (jis nei puola reikšdamas reikalavimus (tai daro ginčo oponentas), nei kitaip). Negalima pamiršti teismo (teisėjo), kaip arbitro, trečiojo asmens sprendžiančio ginčą, vaidmens. Be to, ginamasi nuo neteisėtų veikų, kai daroma žala. Jei teisėjas kaltais veiksmais padarytų žalos asmeniui, jai atlyginti teisinėje valstybėje egzistuoja kiti instrumentai (pavyzdžiui, valstybės civilinė atsakomybė Civilinio kodekso¹²³ 6.272 str. 2 d. pagrindu) ir tai galima laikyti gynyba, tačiau instancinė teismų sistema skirta ne tam. Instancinės teismų sistemos paskirtis – tinkamas, efektyvus teisingumo vykdymas.

Priešingai, teisinėje literatūroje teigiama, kad būtent teismo klaidos ir būtinybė jas ištaisyti lemia instancinę sistemą¹²⁴. L. A. Terekhova nurodo, jog „teisminės gynybos mechanizmas turi apimti šias sudėtines dalis: 1) galimybė kreiptis į teismą ir bylos nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme, išsprendžiantį bylą iš esmės; 2) teismo klaidos pašalinimas aukštesnio teismo; 3) teismo akto įvykdymas“¹²⁵. Taigi ši autorė laikosi pozicijos, kad turi būti suteikiama galimybė pašalinti teismo klaidą, taigi pripažįsta apeliaciją esant teisės į teisminę gynybą sudedamąja dalimi. L. A. Terekhova kritikuoja autorius, kurie, nors pripažįsta, kad teismas daro klaidas, siūlo su tuo susitaikyti, be to, ji pažymi, kad „įstatymų leidėjas, suteikdamas teismo aktų peržiūros galimybę aukštesniame teisme, demonstruoja, kad su teismo klaidomis jis nemano taikstytis“¹²⁶. Tokia įstatymų leidėjo pozicija labiau suderinama su teisinės valstybės idėja.

Teismas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių klysta, o „teisėjas, kaip ir bet kuris žmogus, gali klysti tiek aiškindamas ir vertindamas faktines bylos aplinkybes, tiek aiškindamas ir taikydamas įstatymą“¹²⁷. „Teismo sprendimas gali būti klaidingas dėl šalių bei kitų asmenų tyčinių ir netyčinių veiksmų“ (neteisingai nurodytų faktų, melagingų liudytojų parodymų ar eksperto išvados ir t. t.), netobulos teisės sistemos, nuolatinio įstatymų kaitaliojimo, nesusiklosčiusios vienodos teismų praktikos¹²⁸, nurodoma teisinėje literatūroje. Be abejonės, teismas gali padaryti klaidų ir tai yra taip pat įprasta ir natūralu kaip noras jas ištaisyti. Dėl šios priežasties suteikiama galimybė teismo sprendimą peržiūrėti aukštesnės instancijos teisme, kuris yra pranašesnis tiek kiekybiniu, tiek kokybiniu atžvilgiu. Teigti, kad apeliacija neskirta ištaisyti teismo padarytoms klaidoms galima tik kalbant apie neribotą apeliaciją, ir tik iš dalies, nes vienas iš tikslų yra pašalinti teismo klaidas (be šalių klaidų). Pažymėtina, kad „galimybė

¹²³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74–2262.

¹²⁴ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V. *supra* note 94, p. 265; Terekhova, L. A., *supra* note 32.

¹²⁵ Terekhova, L. A., *supra* note 32, p. 3.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 5.

¹²⁷ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V., *op. cit.*, p. 263.

¹²⁸ *Ibid.*

patikrinti teismo sprendimą aukštesniame teisme verčia žemesnės instancijos teismų teisėjus bylas nagrinėti atidžiau¹²⁹. Štai Teisėjų veiklos vertinimo tvarkos apraše¹³⁰, numatyta, kad vertinant teisėjo jurisdikcinę veiklą, įvertinami statistiniai duomenys apie konkretaus teisėjo priimtus ir dėl akivaizdžių materialiosios ir proceso teisės normų pažeidimų aukštesnės pakopos teismų panaikintus procesinius sprendimus (7.1 p.). Nesant apeliacijos ištis pirmosios instancijos teismo teisėjas nėra suinteresuotas įdėti daug pastangų, kad priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą. Taigi apeliacija turi ir prevencinį poveikį galimoms teismo klaidoms.

Apeliacija yra priemonė leidžianti užtikrinti teismų praktikos vienodumą. Kaip teisingai, nurodoma, gali susiklostyti situacijų, kuomet priėmus naujų, neaiškių teisės aktų, jų aiškinimo ir taikymo praktika yra nesusiformavusi, „kiltų pavojus, kad skirtingi teismai analogiškose situacijose priimtų skirtingus sprendimus, o tai nulemtų nepasitikėjimą teismais, valstybėje neliktų teisinio tikrumo“¹³¹. Pažymėtina, kad Lietuvoje nesant tiesioginės kasacijos, apeliacijos reikšmė dar didesnė. Grįsdamas teismų sprendimų kontrolės būtinumą, V. Nekrošius yra nurodęs, kad priešingu atveju nebūtų užtikrintas vienodas teisės taikymas visoje valstybėje ir „turėsime konkrečios apylinkės, miesto, rajono ar apskrities, bet ne bendravalstybinį įstatymų aiškinimą“¹³². Reikia pritarti šiai minčiai. Lietuvoje yra 54 apylinkių teismai ir, nors planuojamas kai kurių apylinkių teismų reorganizavimas juos sujungiant, apylinkės teismų skaičius išliks didelis. Didelis teismų skaičius lemia praktikos skirtingumą, be to, sunkumą susipažinti su šių teismų praktika. Tuo tarpu apygardos teismai – penki, jų praktika yra prieinama, jau nekalbant apie aukštesnių grandžių teismų. Pažymėtina, kad teismų praktikos vienodumas ir prieinamumas iš esmės tenkina ir viešąjį, ir privatųjį interesą, t. y. valstybė, visuomenė yra suinteresuota vienoda teismų praktika, tačiau teismų praktikos vienodumas ir nuspėjamumas, galimybė su ja susipažinti neabejotinai tenkina privatųjį interesą. Kita vertus, nesant principinės distinkcijos tarp privataus ir viešojo intereso (šiuo metu paplitusi pozicija, kad bet koks privatus interesas kartu yra ir viešasis interesas, o toks skirstymas laikomas atgyvena), reikėtų pabrėžti, kad ir pati valstybė privalo būti suinteresuota, kad visi bendrai ir bet kuris atskirai teismo sprendimas būtų teisėtas ir pagrįstas, kad joks teismo sprendimas su defektu nepaveiktų asmenų teisių ir pareigų.

G. Ambrasaitė nurodo: „Skirtinga teisės į teisminę gynybą samprata gali lemti skirtingus atsakymus į klausimą, ar ši teisė apima apeliacijos teisę. Antai, remiantis koncepcija, teisę į teisminę gynybą aiškinančia kaip teisę kreiptis į teismą, teisė į teisminę gynybą būtų laikoma realizuota iškėlus civilinę bylą, todėl ši teisė niekaip negalėtų apimti apeliacijos teisės. Priešingai, laikantis koncepcijos, teisę į teisminę gynybą aiškinančios kaip teisę į asmeniui

¹²⁹ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V., *supra* note 94, p. 265.

¹³⁰ Teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašas patvirtintas Teisėjų tarybos 2008 m. rugsėjo 19 d. nutarimu Nr.13P–162–(7.1.2).

¹³¹ Driukas, A.; Valančius, V., *supra* note 56, p. 12.

¹³² Nekrošius, V., *supra* note 57, p. 14–15.

palankų teismo sprendimą, teisės į teisminę gynybą samprata, matyt, turėtų apimti tiek teisminių instancijų, kiek reikalinga palankiam sprendimui priimti¹³³. Be abejo, atsakymas į klausimą, ar apeliacija patenka į teisės į teisminę gynybą turinį, priklauso nuo to, kokia teisės į teisminę gynybą samprata vadovaujamasi. Visgi minėtas santykio aiškinimas yra kraštutinis, neatitinkantis realybės. Teisė į teisminę gynybą negali būti ir nėra laikoma tik teise kreiptis į teismą, taip pat akivaizdu, jog ši teisė, kaip ir dauguma teisių, nesuteikia neriboto kiekio priemonių. G. Ambrasaitė taip pat nurodo, jog „asmens teisė į teisminę gynybą realizuojama pirmosios instancijos teisme, žinoma, jei pirmosios instancijos teismo procesas atitinka tinkamo proceso sąlygas“¹³⁴. Taigi laikomasi tokios apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio išraiškos, jog apeliacija nepatenka į teisės į teisminę gynybą turinį. Tačiau kam kelti bet kokius kokybės reikalavimus, jeigu teisė į teisminę gynybą nesuteikia apskundimo teisės, kaip patikrinti, ar iš tiesų pirmosios instancijos teismo procesas atitinka tinkamo proceso sąlygas ir, jeigu neatitinka, kaip tai pašalinti?

Konstitucinis Teismas dar 1997 m. spalio 1 d. nutarime išaiškino: „Nesutinkančiam su jo atžvilgiu priimtu teismo sprendimu asmeniui įstatymai garantuoja galimybę skųsti jį hierarchine linija“. Savo pozicijos Konstitucinis Teismas nuosekliai laikosi ir šiandien, tiesa, pakoregavo konstitucinę doktriną, nurodydamas, kad „bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos negalima interpretuoti kaip hierarchinės, nes nė vienas žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismas nėra <...> pavaldus jokiai aukštesnės instancijos teismui“¹³⁵. Vis dėlto terminas „hierarchija“ šiame kontekste vartojamas teisinėje literatūroje¹³⁶. 2006 m. kovo 28 d. nutarime Konstitucinis Teismas išaiškino: „Iš Konstitucijos kylanti bendrosios kompetencijos teismų instancinė sistema suponuoja tai, kad bet kurį pirmosios instancijos bendrosios kompetencijos teismo baigiamąjį aktą turi būti galima nustatyta tvarka apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismui. <...> teismų instancinės sistemos paskirtis yra šalinti galimas žemesnių instancijų teismų klaidas, neleisti, kad būtų įvykdytas neteisingumas, ir šitaip apsaugoti asmens, visuomenės teisės ir teisėtus interesus <...> Tad bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos paskirtis – sudaryti prielaidas aukštesnės instancijos teismuose ištaisyti bet kurias fakto (t. y. teisiškai reikšmingų faktų nustatymo ir vertinimo) ar bet kurias teisės (t. y. teisės taikymo) klaidas, kurias dėl kokių nors priežasčių gali padaryti žemesnės instancijos teismas, ir neleisti, kad kokioje nors bendrosios kompetencijos teismų nagrinėtoje civilinėje, baudžiamojoje ar kitos kategorijos byloje būtų įvykdytas neteisingumas. Minėtas žemesnės instancijos teismų klaidų ištaisyimas ir su tuo susijęs

¹³³ Ambrasaitė, G., *supra* note 67, p. 61.

¹³⁴ *Ibid.*, p. 66.

¹³⁵ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102-3957.

¹³⁶ Pavyzdžiui, Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V., *supra* note 94, p. 265; Kavaliauskienė, G., *supra* note 13, p. 33.

kelio neteisingumui užkirtimas yra atitinkamos bylos šalių ir visuomenės apskritai pasitikėjimo ne tik atitinkamą bylą nagrinėjančiu bendrosios kompetencijos teismu, bet ir visa bendrosios kompetencijos teismų sistema *conditio sine qua non*“. 2007 m. spalio 24 d. nutarime Konstitucinis teismas konstatavo, jog „Konstitucija neleidžia įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, kad kokios nors kategorijos bylose apskritai jokiais atvejais būtų negalima siekti inicijuoti byloje priimto pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto peržiūrėjimo, nes šitaip būtų paneigta galimybė ištaisyti galimas teismo klaidas, teisingai taikyti teisę ir įvykdyti teisingumą; nustačius tokį teisinį reguliavimą konstitucinė teisingumo samprata būtų apribota tik formaliu, nominaliu teismo vykdomu teisingumu, tik teismo vykdomo teisingumo regimybe, taigi ne tuo teisingumu, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija“. Taigi vadovaujantis konstitucine jurisprudencija privaloma suteikti teisę apskusti bet kurį pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą, taip suteikiant galimybę pašalinti teismo padarytas fakto ir (ar) teisės klaidas, ir tik esant šiai galimybei teisingumo vykdymas laikytinas realiu. Trumpai tariant, Konstitucija laiduoja teisę į apeliaciją (tik baigiamųjų pirmosios instancijos teismo aktų atžvilgiu).

Minėti Konstitucinio Teismo išaiškinimai susilaukė nemažai dėmesio, įskaitant kritikos. Štai V. Nekrošius nurodo, kad tokiu būdu Konstitucinis Teismas „ugdo tautoje ypač žalingą instancinį mentalitetą“, be to, šis autorius kelia klausimus, susijusius su teisinės sistemos veiksmingumu ir efektyvesnio proceso regimybe¹³⁷. G. Ambrasaitė taip pat išsako kritiką: „vien tai, kad Konstitucija įtvirtina pakopinę teismų sistemą, savaime neduoda pagrindo teigti, jog pasinaudojimas visomis šios sistemos grandimis kiekvienam asmeniui garantuojamas. Priešingai – šiandien jau nekyla abejonių, kad kasacija yra išimtinė teismų sprendimų kontrolės forma“¹³⁸. Taigi ši autorė laikosi pozicijos, kad instancinės teismų sistemos egzistavimas nepadedą nustatyti, ar apeliacija patenka į teisės į teisminę gynybą turinį. Nenorėtume sutikti su šia pozicija. Aukštesnės instancijos teismai yra įsteigti ne kam kitam, o teisingumo vykdymui, tam, kad jais asmenys pasinaudotų grinddami savo pažeistas teises (tai neabejotinai pagrindinis tikslas). Sudėtingesnis klausimas, į kurį reikia atsakyti: kiek tokių priemonių valstybė turi suteikti? Atsakymo siūlytume ieškoti remiantis aukštesnės instancijos (teismo) paskirtimi, konkretaus teismų sprendimų kontrolės būdo esme.

Pažymėtina, kad G. Ambrasaitė taip pat nurodo, jog „sekant aiškinimu, kad Konstitucija garantuoja bent vieną sprendimo apskundimo galimybę, šaliai neskundusiai jai palankaus pirmosios instancijos sprendimo, logiškai turėtų būti suteikta teisė skusti jai nepalankų apeliacinės instancijos teismo sprendimą (nes šaliai tai būtų pirmoji apskundimo galimybė)“¹³⁹.

¹³⁷ Nekrošius, V. Kai kurie civilinio proceso teisės klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje. *Teisė*. 2007, 63: 81.

¹³⁸ Ambrasaitė, G., *supra* note 67, p. 62.

¹³⁹ *Ibid.*, p. 63.

Vėlgi pamiršus apeliacijos esmę negalima pretenduoti į teisingą atsakymą. Jei apeliacija yra neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismų sprendimų pagrįstumo ir teisėtumo kontrolės būdas, logiška yra tai, kad apeliacinės instancijos teismui priėmus sprendimą ir jam įsiteisėjus, jo apskūsti apeliacine tvarka suinteresuotas asmuo neturės teisės (apeliacija dėl apeliacijos negalima). Reikia pažymėti, kad abi šalys ir pirmojoje, ir antrojoje instancijose turi vienodas galimybes. Priešinga taisyklė būtų neprotinga, be to, nesuderinama su šalies pareiga rūpintis procesu nuo pat jo pradžios. Kita vertus, kitokį apeliacijos, lyginant su kasacija, prieinamumą lemia tai, jog apeliacijoje dominuoja privatusis interesas. Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinis Teismas konstitucinėje jurisprudencijoje yra nedviprasmiškai suformulavęs, jog Konstitucija laiduoja būtent teisę inicijuoti byloje priimto pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto peržiūrėjimą.

Neįsiteisėjusių teismų sprendimų apskundimo teisę Konstitucinis Teismas iš esmės kildina iš teisingumo vykdymo, tinkamo teisės taikymo, siekio apsaugoti asmens, visuomenės teises ir teisėtus interesus, o instancinė teismų sistema laikytina priemone šiems tikslams pasiekti. Taigi nors Konstitucijoje pažodžiui neįtvirtinta apeliacijos teisė, Konstitucinis Teismas, vienintelis turintis įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją, išaiškino, kad pagal Konstituciją teisė į apeliaciją privalo būti suteikiama. Vargu ar tauta, kurios valia išreikšta Konstitucijoje, 1992 m. turėjo aiškią poziciją teismų sprendimų kontrolės atžvilgiu. Veikiausiai svarbiausias tikslas buvo laiduoti teisę į pažeistų teisių į teisminę gynybą, suręsti tvirtus teisingumo vykdymo sistemos pamatus. Neturėtų kelti didelės nuostabos tai, jog Konstitucinis Teismas išaiškino, kad Konstitucija nelaiduoja formalaus teisingumo vykdymo, bet ji laiduoja realų teisingumo vykdymą ir teisę į teisminę gynybą. Tiesa, negali būti absoliučiai atmesta galimybė, kad, pasikeitus socialiniam, ekonominiam ir kt. kontekstui, Konstitucinis Teismas teisės į teisminę gynybą turinį pritaikys prie šio konteksto, ypač atsižvelgus į pasitikėjimo teismais problemą.

Galima pastebėti apskritai pasigedimą Konstitucinio Teismo argumentų, išaiškinant, jog Konstitucija laiduoja apeliacijos teisę. Apeliacija turi ir privalumų, ir trūkumų, todėl bene kiekvienam argumentui galima rasti kontrargumentą. Taigi, suprantama, Konstitucinis Teismas nepersistengė jų pernelyg daug pateikti. Kita vertus, atkreiptinas dėmesys, kad nuomonė, jog teisinė valstybė bei Konstitucija garantuoja bent vieną galimybę apskūsti pirmosios instancijos teismo sprendimą, traktuojamą kaip valstybinės valdžios aktą, dar prieš Konstituciniam Teismui tai išaiškinant, buvo išreikšta Lietuvos civilinio proceso teisės moksle¹⁴⁰.

Autorei nesuprantama kritika, kad Konstitucinis Teismas vadina teismo sprendimo už akių peržiūrą apskundimu, nes juk apskundimo teisę jis kildina iš instancinės teismų sistemos. Minėjome, kad instancinę teismų sistemą reikia laikyti priemone. Tai patvirtina Konstitucinio

¹⁴⁰ Nekrošius, V., *supra* note 57, p. 103.

Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarime išsakyta pozicija: „Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje <...> formuluotė „byloje priimto pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto apskundimas bent vienos aukštesnės instancijos teismui“ vartojama konstitucine teisine prasme, o ne taip, kaip ji gali būti (ar yra) vartojama ordinarinėje teisėje. Įstatymų leidėjas, reglamentuodamas civilinio proceso santykius, turi tam tikrą diskreciją nustatyti įvairius tokio apskundimo pagrindus bei terminus, taip pat įvairias teismines institucijas, kurioms gali būti skundžiami pirmosios instancijos teismo priimti baigiamieji aktai, ir civilinio proceso įstatymuose įtvirtinti atitinkamus atskirus institutus“. Reikia nepamiršti, kad civilinio proceso teisė – apsauginė teisė ir kokias konkrečiai priemones ji suteikia siekti realaus pažeistos teisės apgynimo nėra svarbu, svarbu, kad šios priemonės atitiktų tam tikrus reikalavimus (efektyvumo, protingumo, suderinamumo su kitais teisiniais instrumentais).

Lietuva turi tarptautinių įsipareigojimų dėl teisės į teisminę gynybą (teisingą teismą), todėl būtina įvertinti šiuos ne nacionalinės kilmės teisės šaltinius. EŽTT laikosi pozicijos, kad „demokratinėje visuomenėje <...> teisė į teisingą teisingumo vykdymą itin svarbi, todėl siauras Konvencijos 6 straipsnio interpretavimas neatitiktų šios nuostatos objekto ir tikslo“¹⁴¹. *Delcourt v. Belgium* byloje Teismas išaiškino, kad „Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis nenumato pareigos valstybėms Konvencijų dalyvėms įkurti apeliacinius ar kasacinius teismus. Tačiau valstybės, kurios tokius teismus įtvirtina, privalo užtikrinti, kad asmenys, kurie gali būti patraukti atsakomybėn pagal įstatymą, šiuose teismuose naudotųsi pagrindinėmis garantijomis“¹⁴². Pažymėtina, kad ir pastaruoju metu EŽTT pateikia analogišką aiškinimą¹⁴³. G. Kavaliauskienė, atsižvelgusi į *Delcourt v. Belgium* byloje pateiktą išaiškinimą, taip pat analogiškus išaiškinimus (*Monnel and Morris v. United Kingdom*, *Ekbatani v. Sweden*, *Belziuk v. Poland* bylose) nurodo, kad „tam, kad apeliacijos teisę saugotų Konvencijos 6 straipsnis, apeliacinio apskundimo galimybė turi būti numatyta valstybių įstatymuose“, o šios instancijos „buvimas yra pagrindas teisę kreiptis į apeliacinės instancijos teismą laikyti sudėtine teisės į teisminę gynybą turinio dalimi“¹⁴⁴. Manytume, kad tokia pozicija nėra visai tiksli, nes Teismas aiškino Konvencijos garantijų taikymą apeliacinės instancijos teismuose (kai procesas apeliacinės instancijos teisme jau buvo prasidėjęs), šiose bylose nebuvo vertinama teisė kreiptis į apeliacinės instancijos teismą. Todėl tokiai pozicijai – jei valstybėse narėse yra įkurta apeliacinė instancija, teisė pasinaudoti šia instancija visais atvejais turi būti garantuojama – pagrįsti nepakanka remtis minėtais išaiškinimais. Reikia pripažinti, kad Teismo praktika dėl teisės kreiptis į apeliacinės instancijos

¹⁴¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1970 m. sausio 17 d. sprendimas byloje *Delcourt v. Belgium*.

¹⁴² *Ibid.*

¹⁴³ Pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. kovo 31 d. sprendimas byloje *Chatellier v. France*.

¹⁴⁴ Kavaliauskienė, G., *supra* note 13, p. 36.

teismą yra labai abstrakti, bet manytume, kad Teismas neaiškina teisės į apeliaciją taip, kad ji privalomai suteiktina.

Pažymėtina, kad priimtas 1984 m. Konvencijos 7–asis Papildomasis protokolas, kuris įtvirtina apeliacijos teisę baudžiamajame procese, tačiau apeliacijai civiliniame procese tokio protokolo ar kito panašaus įpareigojimo nėra. Pasitaikydavo, kad valstybės Konvencijos dalyvės bandydavo tuo vadovaujantis pateisinti apeliacijos ribojimus civiliniame procese, tačiau EŽTT laikosi pozicijos, jog minėtas protokolas negali būti aiškinamas kaip apribojantis Konvencijoje įtvirtintas teisės¹⁴⁵. Apibendrinus EŽTT praktiką, teisės į teisės į teisingą teismą taikymo apimtis apeliaciniame procese priklauso nuo įvairių kriterijų: funkcijos, kurias tokios institucijos įgaliotos atlikti, t. y. ar apeliacinės institucijos yra įgaliotos spręsti teisės ir fakto klausimus, ar tik teisės klausimus; sprendžiamų klausimų svarba asmeniui; ar buvo teisė užtikrinta nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme; proceso visuma¹⁴⁶. Taigi EŽTT pripažįsta, jog skirtingose teismo instancijose gali būti taikomi skirtingi teisės į teisingą teismą užtikrinimo standartai arba Konvencijos 6 str. 1 d. teikiamos apsaugos apimtis, o apeliacija yra instancija, kurioje ši apimtis didesnė nei kasacijoje.

Europos Tarybos Ministrų komitetas 1995 m. priėmė rekomendaciją dėl apeliacinių sistemų¹⁴⁷, kurioje pabrėžė, jog apeliacinės procedūros turi būti prieinamos ir civilinėse bei komercinėse bylose, taigi iš principo pirmosios instancijos teismo sprendimas turi būti aukštesnės instancijos teismo kontrolės objektu (1 str. a p.). Tačiau čia taip pat pažymėtas apeliacijos ribojimo būtinumas: pirma, turi būti nustatyta kas atliekama išskirtinai pirmojoje instancijoje (visi reikalavimai, faktai ir įrodymai turi būti pateikti pirmosios instancijos teismui ir pan., 2 str.), antra, turi būti sureguliuotas apeliacijos prieinamumas (apeliacija negalima tam tikrų kategorijų bylose, pvz., mažų reikalavimų, leidimų apeliacijai tvarka, specialūs terminai apeliacijos teisei įgyvendinti ir kita, 3 str.); trečia, turi būti imtasi priemonių, galinčių užkirsti kelią piktnaudžiavimui apeliacine sistema (nustatyti, kad apeliantai kuo greičiau nurodytų skundo motyvus ir reikalavimus, suteikti teisę apeliacinės instancijos teismui supaprastinta tvarka atmesti aiškiai nepagrįstą skundą ir kita, 4 str.). Rekomendacijoje taip pat pateikiama daugiau pavyzdinių priemonių, kurios, autorės nuomone, kaip ir pati rekomendacija, nors priimta 1995 m., nepraranda aktualumo. Galima paminėti, kad aptariamos rekomendacijos aiškinamajame memorandume nurodyta, kad buvo svarstoma galimybė apibrėžti tokius atvejus, kuriais nebūtų galima riboti teisės į apeliaciją, pavyzdžiui, esant esminių civilinio proceso taisyklių pažeidimams, akivaizdiems materialinės teisės pažeidimams, tačiau dėl valstybių teisės

¹⁴⁵ Štarienė, L., *supra* note 15, p. 158; *Ekbani v. Sweden*, no. 10563/83, 26 May 1988, para. 26.

¹⁴⁶ *Ibid.*, p. 159–171.

¹⁴⁷ Recommendation No R (95) 5 of the Committee of Ministers to Member States Concerning the Introduction and Improvement of the Functioning of Appeal Systems and Procedures in Civil and Commercial Cases of 7 February, 1995.

sistemų skirtumų to buvo atsisakyta¹⁴⁸. Visgi ten pat nurodoma, kad ši problema sprendina vadovaujantis bendraisiais teisingumo principais. Taigi galima daryti išvadą, kad pripažįstama, jog negalima leisti įsiteisėti baigiamiesiems teismo aktams su akivaizdžiais, grubiais defektais. Tai, autorės nuomone, visiškai atitiktų teisinei valstybei keliamus reikalavimus ir į tai turi atsižvelgti bet kuri valstybė, vienaip ar kitaip ribojanti apeliacijos teisę.

Teisinėje literatūroje nurodoma, jog todėl, kad „teisė į teisminę gynybą yra universali, visų demokratinių valstybių pripažįstama, garantuojama ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygmeniu“, ji turėtų reikšti tą patį¹⁴⁹. Taigi, regis, todėl, kad valstybė turi diskreciją apeliacijos teisės suteikimo klausimu, apeliacijos teisė galėtų būti suprantama kaip atsitiktinė. Visgi čia reikėtų pažymėti, kad civilinio proceso teisei būdingas nacionalinis pobūdis (savitumas). Būtent dėl teismų sistemos ypatumų ir pagarbos valstybių civiliniam procesui, jo unifikavimas yra sunkiai įmanomas ir, manytume, apskritai nėra būtinas, jei valstybė sugeba vykdyti savo įsipareigojimus, šiuo atveju – suteikti realią teisę į teisminę gynybą. Dėl apeliacijos civilinėse bylose valstybės nėra pasiekusios konsensuso. Dėl šių priežasčių veikiausiai EŽTT ir nenurodo valstybes turint pareigą kurti apeliacines sistemas, ir šias sistemas kaip ir „teismus“ aiškina autonomiškai bei, atsižvelgdamas į maksimalų kiekį kriterijų, tikrina, ar nebuvo pažeista teisė į teisminę gynybą. Taigi vadovaujantis tarptautiniais įsipareigojimais apeliacijos teisė gali būti ribojama valstybėse, nes tarptautiniai teisės aktai užtikrina tik teisių minimumą, juose įtvirtinti reikalavimai nukreipti į tikslą, bet paprastai nereikalauja konkrečios priemonės, šiuo atveju – teisės apskųsti teismo sprendimą. Todėl vertinant, ar ribojimai yra pateisinami konkrečioje valstybėje, būtina atsižvelgti į nacionalinę teisę.

Grįžtant prie Lietuvos, reikia pasakyti, kad visais atvejais ieškant atsakymo privalu pasirinkti kuo platesnį tyrimo lauką, tačiau laikytume ydingu tokį aiškinimą, kai nurodoma konstitucinė jurisprudencija, tačiau remiantis EŽTT praktika padaroma išvada, kad apeliacijos teisė Lietuvoje gali būti ribojama. Ne, šiuo metu ji negali būti ribojama, ribojimai būtų pripažinti nekonstituciniais. Taigi Lietuva pasirinko kitokį kelią – suteikti apskundimo teisę visose bylose, todėl pagrindinė teisės mokslininkų ir praktikų užduotis šiuo metu yra civilinio proceso optimizavimas (nors buvo ir anksčiau), be abejo, diskusijos dėl privalomumo riboti apeliacijos teisę gali būti labai plačios.

Kaip teigia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėja J. Stripeikienė, teismų praktikoje, todėl, kad gerbiama oficiali konstitucinė doktrina, pripažįstama apeliacinio apskundimo

¹⁴⁸ Explanatory memorandum to Recommendation No R (95) 5 of the Committee of Ministers to Members States Concerning the Introduction and Improvement of the Functioning of Appeal Systems and Procedures in Civil and Commercial Cases, 24 p.

¹⁴⁹ Ambrasaitė, G. Apeliacijos teisė – absoliuti konstitucinė teisė? *Justitia*. 2007, 2 (64): 33–41, p. 36.

galimybė¹⁵⁰. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas be kita ko savo praktikoje vadovaujasi aptarta Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1995 m. Rekomendacija Nr. (95)5, taip pat minėtu Konvencijos 7-uoju Protokolu, nes, kaip nurodo, „nors šio protokolo antrajame straipsnyje kalbama apie asmens, apkaltinto nusikaltimo padarymu, teises, ši nuostata taikoma ir civilinėse bylose“¹⁵¹ – taigi aiškindamas apeliacijos teisę vadovaujasi ne tik nacionalinės kilmės teisės šaltiniais.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą pabrėžė, jog „Tinkamo proceso, teisės būti išklausytam ir kiti civilinio proceso principai reikalauja byloje dalyvaujantiems asmenims suteikti teisę apskųsti aukštesnės instancijos teismui žemesnės instancijos teismo priimtą procesinį sprendimą“¹⁵². Nurodo, kad „teisė apskųsti pirmosios instancijos teismo sprendimą apeliacine tvarka – viena pagrindinių procesinių teisių“¹⁵³. Taip pat nurodoma, kad peržiūrėjimas aukštesnės instancijos teisme užtikrina žemesnės instancijos teismų atliekamą teisės aiškinimo ir taikymo teisingumą bei vienodumą visoje valstybės teisinėje sistemoje, o „nuo to, ar byloje dalyvavęs asmuo pasinaudojo teise į apeliaciją, iš esmės priklausys tai, ar jis įgis teisę į kasaciją“¹⁵⁴. Kita vertus, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atsižvelgia ir į tai, kad būtina užtikrinti teismo sprendimų, kartu ir civilinių teisinių santykių stabilumą, tačiau pažymi, kad iš esmės sąžiningai procesiškai elgęsis asmuo „neturėtų prarasti vienos pagrindinių procesinių teisių – teisės apskųsti pirmosios instancijos teismo sprendimą apeliacine tvarka“¹⁵⁵. Taigi apeliacijos teisė anaipol nelaikoma atsitiktine, priešingai, apeliacijos teisę bendrosios kompetencijos teismai laiko itin svarbia.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad „Teismas, vykdydamas teisingumą, t. y. išspręsdamas ginčą dėl teisės, priima byloje sprendimą. Teismas, kaip kiekviena valdžia, turi paklusti teisei – Konstitucijai, įstatymams, tarptautinėms sutartims; aiškindamas ir taikydamas įstatymus bei kitus teisės aktus, teismas privalo vadovautis teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principais (CPK 3 str. 1 d.). Ar teismas vykdo teisingumą vadovaudamasis

¹⁵⁰ Stripeikienė, J. Kasacijos paskirtis ir santykis su teise į teisminę gynybą. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste* [CD-ROM]. Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 22.

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–1018/2003; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–337/2004 ir kt.

¹⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–40/2007; 2006 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–664/2006.

¹⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje 3K–3–110/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–664/2006.

¹⁵⁴ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–40/2007.

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–110/2007.

įstatymais, kontroliuoja aukštesnieji teismai“¹⁵⁶. Visgi paprastai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas apeliacijos teisės aiškinimą pateikdavo vertindamas apeliacinio skundo priėmimo klausimą, praleidus apeliacinio apskundimo terminą, taigi – kai apeliacijos teisė įstatymu buvo suteikta. Tad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio klausimu neturėtų būti vertinama kaip absoliučiai lemianti atsakymą, tačiau ji itin svarbi norint suvokti ir įvertinti šios teisės svarbą.

3.2. Apeliacija – teisės į teisminę gynybą sudėtinė dalis

„Tinkamo proceso, šalies teisės būti išklausytos ir kiti civilinio proceso principai reikalauja nepatenkintai šaliai suteikti teisę skusti priimtą teismo sprendimą ir šitaip sudaryti jai dar vieną galimybę įrodyti savo tiesą“, nurodoma civilinio proceso teisės vadovėlyje¹⁵⁷. G. Ambrasaitė taip pat nurodo: „kadangi visuotinai pripažįstama, kad teismas, nagrinėdamas bylą, gali suklysti, nepamatuotas apeliacijos teisės apribojimas gali sukelti pavojų tokių civilinio proceso teisės tikslų kaip pažeistų teisių gynyba, tinkamas įstatymų taikymas nagrinėjant civilines bylas, teisės aiškinimas ir vystymas, tinkamam realizavimui“; „daugumoje valstybių pripažįstamas principas, iš esmės garantuojantis bent vieną teismo sprendimo patikrinimo aukštesnės instancijos teisme galimybę, yra visiškai pagrįstas, o bet kokios šio principo išimtys valstybės turėtų būti nustatomos labai atsargiai ir apgalvotai“¹⁵⁸. Galima pateikti daug panašių pavyzdžių. Taigi apeliacija, kuri įvardijama mažiausiai viena iš esminių proceso garantijų, nepatenka į teisės į teisminę gynybą turinį? Pažymėtina, kad žmogaus teisėms apskritai būdingas santykinumas, išskyrus labai retas išimtis (pavyzdžiui, kankinimų uždraudimas). Tačiau dėl šio santykinumo atitinkama teisė negali būti laikoma atsitiktine ir tapti ne teise, o „garantija“, turint omenyje, pusiau teisę ar pan., kaip dažnai sakoma. Taigi, autorės nuomone, nors paprastai diskutuojama, ar apeliacijos teisė patenka į teisės į teisminę gynybą turinį, tikrasis ginčas vyksta ar turėtų vykti dėl jos absoliutumo.

A. Driukas ir V. Valančius nurodo: „Ar nebūtų paprasčiau, įvertinus proceso kaštus, laiko sąnaudas, teisinių santykių stabilumo ir kitus veiksnius, apsiriboti vienos teismo instancijos procesu? Visgi apeliacinio proceso privalumai civiliniame procese yra daug svarbesni ir nulemia teismo sprendimų pagrįstumo ir teisėtumo kontrolės civilinėse bylose funkcijų įgyvendinimą“¹⁵⁹. Visiškai pritartume tokiai pozicijai. Panašios nuomonės yra G. Kavaliauskienė, nurodanti, kad nepaisant to, kad egzistuoja viešasis suinteresuotumas, kad civilinė byla būtų išnagrinėta per kiek

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-51/2004.

¹⁵⁷ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V., *supra* note 94, p. 263.

¹⁵⁸ Ambrasaitė, G.m *supra* note 96, p. 70.

¹⁵⁹ Driukas, A.; Valančius, V., *supra* note 56, p. 13–14.

įmanoma trumpesnę laiką ir kaip įmanoma mažesnėmis sąnaudomis, „viešajam interesui neturėtų būti teikiamas prioritetas paneigiant konstitucines asmens teises“¹⁶⁰.

Lemiamas dalykas, nustatant apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykį yra tai, kad ribota apeliacija skirta taisyti teismo klaidoms, o ne šalių. Jei teismas padarė klaidą, negalima teigti, kad teisė į teisminę gynybą buvo suteikta. Todėl valstybė turi pareigą sukurti instrumentą, skirtą ištaisyti pirmosios instancijos teismo padarytas klaidas. Tam yra skirta apeliacija, įprastinis neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės būdas. Taigi apeliacija yra priemonė teisei į teisminę gynybą įgyvendinti, neabejotinai patenkanti į šios teisės turinį. Be to, minėta, kad pagal Konstitucinio Teismo jurisprudenciją apeliacijos teisė privalo būti suteikiama, taigi apeliacija yra teisės į teisminę gynybą dalimi ir ta prasme, kad ji negali būti ribojama. Konstitucija nustato teisėkūros kryptis. Dėl šios priežasties galima pastebėti be apeliacijos ribojimų ginčo suma panaikinimo ir tokius pakeitimus kaip CPK 301 str. 1 d. korekcija pakeičiant „apeliacine tvarka skundžiami“ į „apeliacine tvarka gali būti skundžiami“. Nors šis pakeitimas esmingų pasekmių nekelia, tačiau demonstruoja įstatymų leidėjo poziciją, laikyti apeliaciją daugiau fakultatyvia nei privaloma civilinio proceso stadija ir šitaip pasisako prieš instancinį mentalitetą, kurį vis dažniau kritikuoja teisės mokslininkai ir praktikai. Taigi panašu, kad apeliacija Lietuvos civiliniame procese laikytina savaime suprantama teise, tačiau ne savaime suprantama ir privaloma civilinio proceso stadija.

Jei apeliacija nebūtų laikoma sudėtine teisės į teisminę gynybą dalimi, nebūtų galimybės ištaisyti teismo klaidų, užkertant kelią neteisėto ir nepagrįsto teismo sprendimo įsiteisėjimui. Tokiu atveju, ar verta pradėti naudotis teise į teisminę gynybą, t. y. arbitro, kuris būdamas žmogumi, neabejotinai, klysta, jeigu jo klaida niekaip negali būti pašalinta, pagalba? Juk situacija gali pakrypti taip, kad teisės apgynimo siekiamam asmeniui tiesiog susidarys bylinėjimosi išlaidos, bus sugaištas laikas ir pan., o gal atsakovas pareiškė priešiškinį ir padarydamas klaidą teismas jį patenkino? Tokios situacijos netoleruotinos. Ribota apeliacija neskirta šalių padarytoms klaidoms ištaisyti. Tačiau jei teismas padaro klaidą bei priima neteisėtą ir nepagrįstą teismo sprendimą, privalu ne tik suteikti teisę į apeliaciją, bet ir realiai tokį sprendimą pašalinti iš teisinės sistemos. Jeigu ribotoje apeliacijoje susiklostų situacija, kad reikia keisti ar naikinti sprendimą, ne dėl teismo, bet šalies klaidos, tai gali būti ne (ne vien) teisinio reguliavimo trūkumas, o teisinės praktikos ydingumas.

Ar apskritai nesuteikimas galimybės apskusti teismo sprendimo yra pateisinimas ir priimtinas šiuolaikinėje visuomenėje? Jokių priemonių nebuvimas po to, kai pirmosios instancijos teismas priėmė teismo sprendimą, savaime programuoja neteisingumą, nepasitikėjimą ir konkrečiu teismu (teisėju) ir visa teisine sistema. Manytume, kad suteikus asmeniui teisę būti

¹⁶⁰ Kavaliauskienė, G., *supra* note 13, p. 37.

išklausytam susipriešinimas tampa mažesnis nei tada, kai jo neišklausoma ir formaliai pasakoma: „Jums jau buvo suteikta (teikiama) teisminė gynyba. Viskas“. Taigi pasitikėjimą teismais ir apskritai teisine sistema labiau menkintų negalėjimas apskusti teismo sprendimo, nesuteikimas apeliacijos teisės. Be abejo, visada lieka nepatenkintų bylos baigtimi asmenų. Taip gali būti nepriklausomai nuo to, kurioje instancijoje ir koks teismas šį sprendimą priėmė. Visa tai lemia nebe teisiniai, bet veikiau psichologiniai ir panašūs veiksniai. Konformizmas civiliniam procesui nebūdingas, čia nuolat oponuojama priešingą suinteresuotumą turintiesiems. Deja, šių problemų instancinė teismų sistema neprivalo ir negali išspręsti. Taigi dalyvaujantiems byloje asmenims turi būti suteikiamas protingas kiekis priemonių siekiant ištaisyti neteisėtą ir nepagrįstą teismo sprendimą.

Pažymėtina, kad gali susidaryti situacijų, kai pirmojoje instancijoje vykęs procesas buvo su tokiais pažeidimais, jog laikoma, kad proceso pirmojoje instancijoje apskritai nebuvo. Tai atvejai, kai padaromi proceso teisės pažeidimai, kurie laikomi absoliučiais sprendimo negaliojimo pagrindais (CPK 329 str.). Panašūs teismo sprendimo aiškaus, grubaus defekto atvejai pripažįstami bene visose valstybėse. Tokiais atvejais privaloma pašalinti tokį teismo sprendimą ir suteikti asmeniui galimybę realiai pasinaudoti pirmąja instancija. Taigi teisė apskusti pirmosios instancijos teismo sprendimą šiuo atveju svarbi ne tuo, kad suteikiama galimybė pasinaudoti kita instancija, bet tuo, kad jos dėka užtikrinamas pasinaudojimas pirmąja instancija. Pažymėtina, kad nemažai valstybių, ribojančių teisę į apeliaciją tam tikru materialiniu aspektu, pavyzdžiui, ginčo suma, turi priemones padėsiančias išvengti netoleruotinų situacijų, kuomet teismo sprendimas su žymiais defektais būtų paliktas teisinėje sistemoje (gali būti suteikta teisė į apeliaciją arba yra kitos peržiūros priemonės). Šiek tiek plačiau apie tai kalbama poskyryje „Apeliacijos ribojimai“.

Teisingumo vykdymo sistemos, teisminės gynybos tikslas – atitinkamai teisingumo įvykdymas arba teisminės gynybos suteikimas. Čia galima pasitelkti paprastą sentenciją: svarbu tikslas, o ne priemonės. Taigi jei įstatymų leidėjas tikras, kad pirmojoje instancijoje teisminė gynyba bus suteikta, jis gali nesuteikti teisės apskusti pirmosios instancijos teismo sprendimą. Deja, taip nėra. Norėtume pritaikyti S. Vėlyvio išsakytą mintį apie teisminę gynybą¹⁶¹ apeliacijai, pasakydami, kad priklausomai nuo visuomenės ir jos požiūrio į teismų sistemą bei teisingumo vykdymą valstybė gali beveik be apribojimų nustatyti teisę į apeliaciją, nes žino, kad šia teise bus naudojama tinkamai, pagal jos paskirtį, ja nebus piktnaudžiaujama. Jei taip nėra, būtina imtis kitų priemonių. Atsižvelgdamos į tam tikru metu egzistuojančias problemas ir jų mastą valstybės privalo su jomis kovoti, o tam priemones pasirinkti pagal suderinamumą su savo teise (ne tik nacionaline). Žinia, kad apeliacijos teisė ribojama dėl teismų sistemų problemų.

¹⁶¹ Vėlyvis, S., *supra* note, p. 196.

Įvertinus aktualiausią teismų statistiką matyti, kad apskundžiama ne tokia maža apeliacijos objektu esančių teismo sprendimų dalis (žr. Priedo 1, 2 Lenteles). Tiesa, ši dalis turėtų būti šiek tiek mažesnė, nes santykis gautas apskaičiavus baigtų pirmosios instancijos teisme ir gautų apeliacinės instancijos teisme bylų skaičių, taigi pirmajame skaičiuje neatsispindi tarpinės pirmosios instancijos teismų nutartys. Jei tik nedidelė dalis sprendimų panaikinama, galima laikyti, kad teismų sistema apkraunama nepagrįstais skundais. Taigi būtina įvertinti kiek pirmosios instancijos teismo sprendimų panaikina ar pakeičia apeliacinės instancijos teismas. Gautas rezultatas (žr. Priedo 3, 4 Lenteles) rodo, kad gana nemaža dalis apeliacinių skundų buvo nepagrįsti. Apibendrinant 2009–2011 m., t. y. pastarųjų trejų metų, kurių duomenys apie teismuose nagrinėtas bylas šiuo metu prieinami, statistiką, pasakytina, kad gauti rezultatai rodo, jog teise apskūsti pirmosios instancijos teismo sprendimą besinaudojančių asmenų skaičius augo, o pakeistų ir panaikintų teismo sprendimų dalis mažėjo, tai reiškia, kad egzistuoja nepagrįstų skundų didėjimo tendencija. Tiesa, statistika nėra visiškai iliustratyvi, nes nemaža dalis pirmosios instancijos teismo sprendimų panaikinta šalims sudarius taikos sutartį ir teismui ją patvirtinus (tokiu atveju sunku nustatyti, ar pirmosios instancijos teismo sprendimas buvo teisėtas ir pagrįstas ar ne). Be to, apskritai, kaip Konsultacinė Europos teisėjų taryba pažymi, teisėjų (teismų) veikla negali būti visapusiškai įvertinta vien nustačius priimtų ir panaikintų sprendimų santykį, priešingai, būtina įvertinti visus procesinius veiksmus¹⁶². Visgi bylos, kuriose teismo sprendimas buvo panaikintas ar pakeistas liudija, kad apeliacija buvo būtina priemonė įgyvendinant teisę į teisminę gynybą. Kita vertus, nemaža dalis apeliacinės instancijos teismų sprendimų panaikinami ar keičiami kasacinio teismo. Svarbu pažymėti, kad tai nebūtinai reiškia, kad apeliacinės instancijos teismas pakeitė ar panaikino teisėtą ir pagrįstą pirmosios instancijos teismo sprendimą. Gali būti, kad abiejų instancijų teismai padarė faktų vertinimo ar teisės taikymo klaidų, taigi, jei nebūtų buvusi suteikta apeliacijos teisė, nebūtų buvusi pasiekama kasacija ir pirmosios instancijos teismo neteisėtas ir nepagrįstas sprendimas būtų įsiteisėjęs, taip sukeldamas materialines teises pasekmes asmenų teisėms ir pareigoms.

Spręsti teismų sistemos problemoms galima pasitelkti ir kitokias priemones, ne tik absoliučiai atimti asmens teisę apskūsti pirmosios instancijos teismo sprendimą, pavyzdžiui, paprastinti procesą apeliacinės instancijos teisme, taip sutrumpinant proceso trukmę, išleidžiant mažiau lėšų bei mažinant teismų krūvį. Taigi egzistuoja kitos teisinės priemonės, kurios be kita ko gali būti laikomos pažangesnėmis už absoliutų teisės paneigimą. Kitaip tariant, pažangesnis teisinio reguliavimo būdas yra ne drausti, bet nustatyti taisykles, kurios užtikrintų efektyvų teismų sistemos veikimą bei kartu asmenų pasitikėjimą teismais. Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE) pabrėžia, kad „Kokybės vertinimas turėtų būti nukreiptas į teismų sistemos

¹⁶² Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE), *supra* note 53.

sugebėjimą atitikti teisingumo poreikį remiantis bendraisiais teismų sistemos tikslais, o procedūrų trukmė yra tik vienas iš vertinimo elementų“¹⁶³. Pažymėtina, kad pagal EŽTT, „vertinant bylos nagrinėjimo trukmę valstybė negali argumentuoti savo pozicijos tuo, kad teismai neturi pakankamų žmogiškųjų išteklių ar per didelis jų darbo krūvis, nes valstybės turi pozityvią pareigą organizuoti savo teisinę sistemą taip, kad būtų užtikrintas tinkamas teismų ir kitų kompetentingų institucijų darbas ir kad teisinė sistema atitiktų Konvencijos 6 straipsnio nuostatas“¹⁶⁴. Taigi valstybės turi imtis pakankamų ir efektyvių priemonių ir spręsti teismų sistemos problemas, tačiau neabsoliutinti nė vienos iš priemonių.

2011 m. CPK reforma atnešė naujovių skirtų spręsti teismų sistemos problemas. Pavyzdžiui, nustatytos papildomos sankcijos už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. „Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis <...> visada iš esmės paliečia visos visuomenės (valstybės) interesus“, juo kėsiniama į teisminės valdžios galias vykdyti teisingumą nagrinėjant ir sprendžiant civilinės bylas, taip pat pažeidžiami kitų proceso dalyvių teisės ir interesai¹⁶⁵ – atkreipia dėmesį A. Brazdeikis. Taigi taip pat džiugina tai, kad priimta daug procesą spartinančių CPK pataisų. Tokią išvadą galima daryti iš teisės normų reguliuojančių procesą apeliacinės instancijos teisme pakeitimo (pvz., terminai apeliaciniam skundai paduoti (CPK str. 307 str.), terminai prisidėjimui prie apeliacinio skundo (309 str.), rašytinė proceso tvarka (321 str. 1 d.), CPK 317 str. nustatyti trumpesni terminai bei pareiga apeliacinės instancijos teismui perduoti „sukomplektuotą“ bylą). Operatyvesnio proceso siekiama ir kitų nei procesą apeliacinės instancijos teisme reglamentuojančių nuostatų pataisomis, pavyzdžiui, CPK 62 str. papildymas 8 d. Pažymėtina, kad teisinėje literatūroje atkreiptas dėmesys, kad: „įtvirtinimas byloje dalyvaujančiam asmeniui procesinės teisės kreiptis tiesiogiai į aukštesnio teismo pirmininką ar civilinių bylų skyriaus pirmininką su prašymu nutraukti civilinės bylos vilkinimą žemesnės instancijos teisme nėra norma, tiesiogiai nukreipta į ginčo teisingą išsprendimą. Tai daugiau administracinės priežiūros instrumentas. Tačiau neabejotina, jog tokia teisė paskatins operatyviau išspręsti ginčą ir veiks kaip efektyvi prevencinė priemonė, leidžianti užkirsti kelią bylų vilkinimui.“¹⁶⁶ Visiškai pritartume tokiai nuomonei. Šios ir kitos priemonės leidžia tikėtis opių teismų sistemos problemų sumažėjimo. Be abejo, reikia tinkamo, galbūt net drąsaus ir kūrybiško teisėjų naudojimosi visomis CPK suteiktomis teisėmis ir pareigų vykdymo be kita ko, tinkamai panaudojant įstatyme įtvirtintas vertinamąsias, abstrakčias sąvokas. Pažymėtina, kad

¹⁶³ Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE), *supra* note 53.

¹⁶⁴ Štarienė, L., *supra* note 15, p. 315; Salesi v. Italy, no. 13023/87, 26 February 1993, para. 24; Bottazzi v. Italy, [GC], no. 34884/97, 28 July 1999, para. 22 ir kt.

¹⁶⁵ Brazdeikis, A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 334–345.

¹⁶⁶ Višinskis, V.; Stauskienė, E. Proceso pagreitinimo priemonės CPK projekte. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste* [CD-ROM]. Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 32.

CCJE atkreipia dėmesį, kad „teisėjas turi sugebėti aktyviai ir operatyviai organizuoti teismo procesą ir jam vadovauti. Tinkamas vadovavimas procesui turi įtakos galutinio rezultato, t. y. sprendimo, kokybei“¹⁶⁷.

3.3. Apeliacijos ribojimai

CPK 303 str. pataisa¹⁶⁸ buvo panaikinta bene labiausiai kritikuota teisės norma, ribojusi apeliacijos teisę ginčo suma. G. Kavaliauskienės nuomone, nepriklausomai nei nuo ginčo sumos, nei nuo ribojimo tikslo, nepateisintinas ribojimas, absoliučiai paneigiantis ir užkertantis teisę į apeliaciją¹⁶⁹. Tokią poziciją dar 1996 m. išreiškė V. Nekrošius, pasakydamas, jog „valstybės atsisakymas peržiūrėti tam tikrų bylų dėl mažareikšmiškumo (pinigine išraiška), negali būti legitimuojamas vien šiuo pagrindu“¹⁷⁰. Tačiau ryški ir priešinga pozicija, pateisinanti apeliacijos ribojimus ginčo suma. Reikia pripažinti, kad šis atsakymas yra daugiau ar mažiau nulemtas ne vienpusiškai teisinio požiūrio, štai kodėl konstitucinė jurisprudencija nagrinėjamu klausimu yra itin kritikuojama, o civilinio proceso doktrinoje nėra vieningos nuomonės.

Apeliacijos teisės ribojimą ginčo suma savo proceso įstatymuose yra įtvirtinusi ne viena Europos valstybė. Štai Vokietijoje 2002 m. nustatytas apeliacijos ribojimas, jei ginčijama suma nesiekia 600 eurų (ZPO 511 str. 2 d. 2 p.). Pažymėtina, kad taip apeliacijos teisė nėra absoliučiai paneigta, nes įstatyme numatyta speciali leidimų apeliacijai sistema (ZPO 511 str. 4 d.¹⁷¹). Taip pat Šveicarijoje 2011 m. įsigaliojęs ZPO įtvirtina, kad apeliacija negalima turtiniuose ginčiuose, jei reikalavimo suma nesiekia 10 000 Šveicarijos frankų (308 str. 2 d.). Tiesa, nustatyta speciali „skundo“ (vok. *Beschwerde*) (319–327a str.) procedūra, kuri galima, jei ginčo suma yra mažesnė nei minėta suma, tačiau šiuo atveju tokio skundo padavimas neatideda sprendimo įsiteisėjimo (nėra suspensyvinio efekto), taip pat yra kitų ypatumų. Visgi ryškiausiu apeliacijos ribojimų ginčo suma pavyzdžiu yra Austrija, kurioje apeliacijos ribojimas ginčo suma – anaipol ne naujovė. Austrijos procesualistas pažymi, kad „Austrijos civilinio proceso būdingu bruožu visuomet buvo apeliacijos ribojimai pagrįsti vertingumu“¹⁷². Europos Tarybos Europos veiksmingo teisingumo komisija, pateikusi gaires dėl teismų laiko valdymo, pažymi: „Tam tikrais atvejais galimybė pateikti apeliaciją gali būti ribota. Atitinkamose bylose (pvz., nedidelės

¹⁶⁷ Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE). *Nuomonė Nr. 11 (2008) dėl teismų sprendimų kokybės* [interaktyvus]. 25 punktas [žiūrėta 2012–12–15]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/ccje%20nr.%2011.pdf>.

¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI–1480. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 85–4126.

¹⁶⁹ Kavaliauskienė, G., *supra* note 13.

¹⁷⁰ Nekrošius, V., *supra* note 57, p. 40.

¹⁷¹ Vokietijos ZPO anglų k. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–10–16]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html>.

¹⁷² Prütting, H., *supra* note 91, p. 163.

vertės ieškiniai) gali nebūti galimybės pateikti apeliaciją arba gali reikėti leidimo apeliacijai¹⁷³. Taigi patvirtinama, jog apeliacijos ribojimas tam tikrais atvejais galimas (be abejo, būtinas suderinamumas su nacionaline teise). Tačiau taip pat pripažįstamos ir egzistuoja priemonės leidžiančios sušvelninti neigiamas apeliacijos ribojimo ginčo suma pasekmes, tai, be abejo, vertintina teigiamai teisminės gynybos realumo atžvilgiu. Manytume, jei CPK būtų buvęs paliktas ribojimas ginčo suma, nepriklausomai nuo Konstitucinio Teismo išaiškinimų, įstatymų leidėjas taip pat turėtų suteikti teisę asmenims pasinaudoti instrumentu, neleidžiančiu įsisteiti teismo sprendimui su žymia fakto ar teisės klaida.

Nelikus apeliacijos ribojimų pagal ginčo pobūdį, vertę, CPK šiuo metu yra tik ribojimai, susiję su procesiniais bylos nagrinėjimo ypatumais.

CPK 303 str. įtvirtina, kad apeliacine tvarka negali būti skundžiamas teismo sprendimas už akių, jeigu skundą paduoda asmuo, dėl kurio toks sprendimas yra priimtas. CPK komentaro autoriai taikliai pažymi, kad dėl „teismo sprendimo už akių specifikos jo negalima vertinti pagal bendruosius teismo sprendimui taikomus teisėtumo ir pagrįstumo kriterijus“¹⁷⁴. Pažymėtina, kad teismo sprendimo už akių ypatybė lyginant su įprastu teismo sprendimu yra jo turinys ir priėmimo tvarka, to kitas neatsiejamas ypatumas – peržiūrėjimo pasyviosios šalies iniciatyva tvarka¹⁷⁵. Sprendimą už akių peržiūri pats teismo sprendimą priėmęs teismas, nes priimdamas sprendimą už akių teismas visapusiškai neįvertino bylai reikšmingų įrodymų, priešingu atveju, aukštesniojo teismo įsikišimas būtų ankstyvas. Pažymėtina, kad toks teisinis reguliavimas nukreiptas į proceso operatyvumą ir prieš piktnaudžiavimą procesu ir yra įprastas įvairių valstybių civiliniame procese. Štai Vokietijos ZPO 514 str. draudžia šaliai, kurios atžvilgiu priimtas sprendimas už akių skusti tokį teismo sprendimą, tačiau nustatyta išimtis, jei nebuvo aplaidžiai ar tyčia nesilaikyta procesinio įstatymo ir šiuo atveju netaikoma ginčo sumos reikšmė, o ZPO 538 str. 2 d. 6 p. nustato, kad kai apskūstas sprendimas yra teismo sprendimas už akių, byla grąžinama nagrinėti pirmosios instancijos teismui.

Lietuvoje Konstitucinis Teismas pripažįsta pateisinamu ir suderinamu su Konstitucija draudimą apeliacine tvarka skusti teismo sprendimą už akių¹⁷⁶. Tiesa, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad reguliavimas, kuriame nenustatyta galimybė panaikinti teismo sprendimo už akių esant jo neteisėtumui ir nepagrįstumui (neteisingumui) yra prieštaraujantis Konstitucijai. Atsižvelgus į konstitucinę jurisprudenciją buvo padaryti atitinkami CPK pakeitimai, todėl teismo

¹⁷³ Europos Tarybos Europos veikmingo teisingumo komisija (CEPEJ). *SATURN gairės dėl teismų laiko valdymo* [interaktyvus]. Strasbūras, 2008, II skyriaus D 5 p. [žiūrėta 2012–10–30]. <[http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CEPEJ/saturn%20gair%C4%97s%20d%C4%97l%20teis%C5%B3%20laiko%20valdymo%20\(liet.k.\).pdf](http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CEPEJ/saturn%20gair%C4%97s%20d%C4%97l%20teis%C5%B3%20laiko%20valdymo%20(liet.k.).pdf)>.

¹⁷⁴ Driukas, A., *et al.*, *supra* note 97, p. 288.

¹⁷⁵ Simaitis, R. Teismo sprendimas už akių. *Justitia*. 2004, 3 (51): 36.

¹⁷⁶ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102–3957.

sprendimas už akių gali būti panaikintas ne tik, kai jis neturėjo būti priimtas, bet ir kai jis yra neteisėtas, nepagrįstas. Taigi teismo sprendimas už akių tapo labiau suderinamas su teismine gynyba ir teisingumo vykdymu. Atsižvelgiant į visa, kas išdėstyta, draudimas apeliacine tvarka skųsti sprendimą už akių yra visiškai pateisinamas, o pagal konstitucinio teismo jurisprudenciją ne pagal ordinarinę – civilinio proceso – teisę apskritai nėra teisės apskųsti neįsiteisėjusį baigiamąjį teismo sprendimą ribojimas.

Apeliacija negalima dėl dokumentinio proceso tvarka priimto preliminarus teismo sprendimo (CPK 428 str. 8 d.). Bylose dėl teismo įsakymo išdavimo priimami teismo įsakymai taip pat negali būti skundžiami apeliacine tvarka (CPK 436 str. 7 d.). Šie sumariniai procesai, galioję jau romėnų teisėje¹⁷⁷, yra skirti užtikrinti proceso koncentruotumą. Pažymėtina, kad abiem atvejais, tai, ar teisinius padarinius sukels bet kuris iš minėtų teismo aktų priklausys nuo skolininko valios, t. y. nuo to, ar atsakovas pareikš motyvuotą arba atitinkamai tiesiog prieštaravimą (tai padarius byla bus nagrinėjama bendra tvarka). Atsižvelgiant į šių sumarinių procesų ypatumus, teismo priimti aktai sunkiai įsivaizduojami kaip apeliacijos objektas. Minėta, kad 1964 m. CPK teismo įsakymą dėl suvokimo stokos buvo galima skųsti atskiruoju skundu.

Aptarti apeliacijos ribojimai yra skirti išvengti piktnaudžiavimo procesu, apsaugoti kitos šalies interesus, mažinti teismų krūvį ir pan., taigi pripažįstami teisėtais ir būtinais. Darytina išvada, kad šiuo metu CPK įtvirtinti apeliacijos teisės ribojimai nepaneigia apeliacijos esmės – neįsiteisėjusių teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo patikros – ir nepažeidžia teisės į teisminę gynybą, priešingai, yra būtini civiliniame procese.

3.4. Kai kurie apeliacijos teisės įgyvendinimo klausimai

Šiame skyriuje daugiausia kalbėta apie teisę kreiptis į apeliacinės instancijos teismą (apeliacijos prieinamumo aspektas). Nors apeliacijos prieinamumo aspektas kelia daugiausia diskusijų ir yra plačiausiai aptariamas, manytume, kad yra ne mažiau aktualių apeliacijos klausimų, ypač susijusių su apeliacijos teisės įgyvendinimu. A. Brazdeikis pateikia tokį subjektinės teisės įgyvendinimo apibrėžimą: „Subjektinės teisės įgyvendinimas – tai toks faktinis teisės subjekto elgesys, kuriuo realizuojamas konkrečios subjektinės teisės turinys“¹⁷⁸. Konstitucinis Teismas 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime pažymėjo: „įstatyme turi būti įtvirtinta ne tik pati proceso šalies teisė apskųsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą bent vienos aukštesnės instancijos teismui, bet ir nustatyta tokia apskundimo tvarka, kuri leistų aukštesnės instancijos teismui ištaisyti galimas pirmosios instancijos teismo klaidas. Priešingu atveju būtų nukrypstama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeista asmens konstitucinė teisė į

¹⁷⁷ Jonaitis, M. Sumarinis procesas: romėniškosios kilmės paieškos, taikymo problemos bei teisinio reglamentavimo tobulinimo gairės. *Jurisprudencija*. 2005, 69(61): 44–53.

¹⁷⁸ Brazdeikis, A., *supra* note 165, p. 343.

tinkamą teismo procesą“. Pažymėtina, kad apeliacijai taikytina platesnė Konvencijos 6 str. 1 d. apsauga nei kasacijai, nes pagal CPK apeliacinės instancijos teismas įgaliotas spręsti tiek teisės, tiek fakto klausimus. Šios teisės realizavimas yra ne mažiau svarbus, nes teisės suteikimas nesant realiam jos įgyvendinimui reikiamų sąlygų būtų beprasmis. Šio darbo autorė norėtų aptarti aktualiausius apeliacinės teisės įgyvendino klausimus.

Būtina plačiau aptarti CPK naujovę – rašytinio proceso tvarkos nustatymą procesui apeliacinės instancijos teisme. Minėta, kad tokio pakeitimo pagrindinis tikslas – operatyvumas, taigi aptariama naujovė vertintina teigiamai. Vis dėlto reikia apsvarstyti suderinamumą su Konvencijos 6 str. 1 dalimi ir ar neatsiras bylų, kuriose Lietuva bus pripažinta pažeidusi Konvenciją, nes apeliacinėje instancijoje nebuvo užtikrintas žodiškumas ir tiesioginis asmens dalyvavimas bylos nagrinėjime.

Pagal EŽTT įvairios garantijos, įskaitant teisę į žodinį bylos nagrinėjimą ir asmeninį pareiškėjo dalyvavimą, „gali būti, skirtingai nei pirmos instancijos teisme, apribotos vėlesnės instancijos teismuose, tokiu būdu siekiant užtikrinti veiksmingesnį teisingumo vykdymą“¹⁷⁹. Vis dėlto Teismas yra konstatavęs, kad „nepaisant konkuruojančių interesų svarbos, teisę į bylos nagrinėjimą per kiek įmanoma trumpiausią laiką ar būtinybė sumažinti nacionalinių teismų krūvį negali taip apriboti asmens teisės į žodinį bylos nagrinėjimą ir jo asmeninį dalyvavimą procese, kad iš asmens būtų atimta teisė į šias garantijas“¹⁸⁰. L. Štarienė, apibendrinusi EŽTT praktiką šiuo klausimu nurodo, kad „visada atsižvelgiama į apeliacinės institucijos kompetenciją, į tai, ar žodinis bylos nagrinėjimas buvo užtikrintas pirmojoje instancijoje, į pareiškėjo interesų apsaugą, ypač atsižvelgiant į sprendžiamų klausimų pobūdį byloje, jų įtaką pareiškėjui, į tai, ar pareiškėjas kelia teisės ir faktų klausimus, kurie negali būti išspręsti remiantis vien tik bylos medžiaga“¹⁸¹. Štai turime lietuvišką pavyzdį: byloje *Jucius ir Juciuvienė prieš Lietuvą* buvo pripažintas žodinio nagrinėjimo pažeidimas, kadangi, kaip nurodo EŽTT, byloje buvo sprendžiamas fakto klausimas, kuris negalėjo būti tinkamai išspręstas remiantis bylos medžiaga¹⁸². Visgi sunku vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, ar žodiškumo principo apribojimas galėtų būti ar kokiomis aplinkybėmis būtų pripažintas Konvencijos 6 str. 1 d. pažeidimu, kadangi paties EŽTT praktika yra nevienoda ir paini. Blogiausia tai, kad, kaip pažymi L. Štarienė, pats EŽTT praktikos nenuoseklumas lemia skundų skaičių didėjimą¹⁸³.

Paminėtina, kad Europos Tarybos Ministrų komiteto Rekomendacijoje R (95) kaip viena iš priemonių, galinčių pagreitinoti procesą apeliacinės instancijos teisme, yra nagrinėjimas

¹⁷⁹ Štarienė, L., *supra* note 15, p. 167.

¹⁸⁰ *Ibid.*, p. 348. *Ekbatani v. Sweden*, no. 10563/83, 26 May 1988, *Muttillainen v. Finland*, no. 18358/02, 22 May 2007; *Miller v. Sweden*, no. 55853/00, 8 February 2005.

¹⁸¹ Štarienė, L., *op. cit.*, p. 350.

¹⁸² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. lapkričio 25 d. sprendimas byloje *Jucius ir Juciuvienė prieš Lietuvą*.

¹⁸³ Štarienė, L., *op. cit.*, p. 176.

bylą ne žodžiu, o šalių sutikimu tik pagal rašytinę bylos medžiagą, nebent teismas nuspręstų, kad žodinis nagrinėjimas privalomas (6 str. C p.). Minėta, kad CPK nustato priešingai: gali būti prašoma žodinio proceso, o ne atsisakoma rašytinio proceso. Nors naujos redakcijos CPK 322 str. aiškinimo ir taikymo praktika nėra visai susiformavusi, tačiau jau galima pastebėti nedžiuginančios praktikos. Dažnai teismai netenkindami prašymo bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka nurodo tik, kad „visas aplinkybes, reikšmingas bylai išspręsti, apeliantas turėjo galimybę išdėstyti savo apeliaciniame skunde“¹⁸⁴. Dar daugiau, teismai atsakydami į apelianto prašymą bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka nurodo: „Į apelianto prašymą nagrinėti bylą žodinio proceso tvarka kolegija neatsižvelgia, tokie prašymai apeliacinės instancijos teismo nesaisto, o kolegija žodinio šios bylos nagrinėjimo būtinumo nenustatė (CPK 322 str.)“¹⁸⁵. Tiesa, yra keletas pavyzdžių, kai apeliacinės instancijos teismas apsversto ir įvertina prašymą bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka¹⁸⁶. Pažymėtina, kad pagal bendrą taisyklę EŽTT rašytinį procesą apeliacijoje (turima omenyje ir ekstraordinarinį teismų sprendimų peržiūros būdą) laiko suderinamu su Konvencijos 6 straipsniu¹⁸⁷. Tačiau EŽTT visada atsižvelgia į tai, koks buvo paties pareiškėjo elgesys bylos metu, ypač, ar jis buvo aktyvus, kuo jis buvo proceso metu aktyvesnis, tuo didesnė tikimybė, kad bus pripažintas Konvencijos 6 straipsnio pažeidimas. Autorės nuomone, neabejotinai įstatymų leidėjo tikslas, nustatant, kad dalyvaujančio byloje asmens prašymas bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka neprivalomas teismui, buvo tai, kad teismas nebūtų įpareigotas esant tokiam prašymui bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka, o pats galėtų, įvertinęs visas aplinkybes (kartu ir dalyvaujančių byloje asmenų nurodytas), nuspręsti kokia tvarka nagrinėti bylą. Tai vertintina teigiamai bei yra suderinama su Konsultacinės Europos teisėjų tarybos (CCJE) nuomone: „Teismas turėtų <...> atlikti aktyvų vaidmenį užtikrinant greitą teismo proceso eigą ir kartu garantuoti šalių teises“; „teismas turėtų turėti

¹⁸⁴ Šiaulių apygardos teismo 2012 m. spalio 4 d. nutartis civilinė byloje Nr. 2A–504–267/2012, 2012 m. spalio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A–422–267/2012 ir, deja, bet bene visais atvejais, šiame teisme spręsti prašymai dėl bylos nagrinėjimo žodinio proceso tvarka buvo netenkinami nurodant tą patį, trumpą argumentą.

¹⁸⁵ Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2012 m. rugsėjo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A–1617–464/2012, taip pat 2012 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A–1514–464/2012.

¹⁸⁶ „Spręsdama šį prašymą kolegija visų pirma pažymi, kad CPK 321 straipsnio 1 dalis pagrindine apeliacinio proceso forma laiko rašytinį procesą, o apeliacinės bylos nagrinėjimas žodine tvarka yra ekstraordinarinė (išimtinė forma). <...> apeliantė konkrečiai nenurodė, kokios bylos aplinkybės galės būti tinkamai išaiškintos tik žodinio nagrinėjimo metu ir kokios gali susidaryti kliūtys, trukdysiančios visapusiškai ir objektyviai patikrinti skundžiamo sprendimo pagrįstumą bei teisėtumą nagrinėjant skundą rašytinio proceso tvarka. Apeliantė nekonkretizavo, kokius svarbius klausimus apeliacinės instancijos teismas gali išsiaiškinti būtent žodinio nagrinėjimo būdu <...> Teisėjų kolegija pripažįsta, kad visos aplinkybės, kurias bylos dalyviai laikė reikšmingomis išsiaiškinti apeliacinio proceso metu, yra jų išsamiai išdėstytos ir gali būti patikrintos, ištirtos bei įvertintos rašytinio proceso būdu. Teisėjų kolegija neturi pagrindo daryti išvadą, jog apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas apeliacinį skundą rašytinio proceso tvarka, neturi galimybės tinkamai išsiaiškinti, įvertinti ir kvalifikuoti esmines nagrinėjamos bylos aplinkybes bei priimti teisingą procesinį sprendimą dėl pirmosios instancijos teismo priimto sprendimo. Apeliantas neargumentavo, kaip žodinis apeliacinio skundo šioje byloje nagrinėjimas užtikrintų ekonomišką ir operatyvesnį bylų reikšmingų aplinkybių išaiškinimą. Priešingai, teisėjų kolegija, atsižvelgdama į CPK 7 straipsnyje įtvirtintus civilinio proceso eigos principus, neturi būtinumo apeliacinį skundą nagrinėti žodinio proceso tvarka. (Kauno apygardos teismo 2012 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A–1589–436/2012).

¹⁸⁷ Vitkauskas, D.; Dikov, G., *supra* note 46.

galimybę nuspręsti, ar byla bus nagrinėjama raštu ar žodžiu, išskyrus įstatyme numatytus konkrečius atvejus“¹⁸⁸. Vis dėlto aiškinimas, kad į šalies prašymą bylą nagrinėti rašytinio proceso tvarka teismas „neatsižvelgia“, kelia grėsmę, kad ateityje gali atsirasti atvejų, kai Lietuva bus pripažinta pažeidusia Konvencijos 6 str. 1 dalyje įtvirtintą teisę į žodinį bylos nagrinėjimą arba teisę asmeniškai dalyvauti bylos nagrinėjime, kaip teisės esančias dviem teisės į teisingą teismą (siaurąja prasme), taip pat dviem teisės į viešą bylos nagrinėjimą elementus.

Papildomai galima pažymėti, kad ir nagrinėjimo klausimo, ir laiko aspektu aktualus 2012 m. gruodžio 6 d. Konstitucinio Teismo nutarimas¹⁸⁹ dėl Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto bylos nagrinėjimo viešumo principo, liečiantis rašytinio proceso tvarkos civiliniame procese klausimą. Tiesa, ši konstitucinės justicijos byla buvo ne tokios apimties, kokios norėtusi, kadangi aptariamą CPK naują įtvirtinantys CPK 321 ir 322 straipsniai nebuvo bylos tyrimo dalykas. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad nustatyti teisiniu reguliavimu, pagal kurį, apeliacinės instancijos teisme ar kasaciniame teisme „bylą nagrinėjant rašytinio proceso tvarka, dalyvaujantys byloje asmenys į teismo posėdį nekviečiami ir teismo posėdis vyksta jiems nedalyvaujant, nebuvo sudaroma prielaidų pažeisti civilinio proceso principus, varžyti proceso dalyvių procesines teises <...> aiškinant jį kitų CPK (2002 m. vasario 28 d. redakcija) nuostatų kontekste, buvo užtikrinama proceso dalyvių teisė į viešą teismo procesą (*inter alia* užtikrinama teisė pareikšti nuomonę visais byloje sprendžiamais klausimais) bei visuomenės interesus būti informuotai apie teismo procesą ir priimamus sprendimus, sudaromos sąlygos bylą išnagrinėti ir sprendimą įvykdyti be nepateisinamų pertraukų, taip užkertant kelią teisme vilkinti bylą nagrinėjimą“. Visgi laikytume, kad rašytinės proceso formos klausimu konstitucinė doktrina liko neišsami, kuri ateityje galimai bus papildyta. Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinis Teismas papildomai pateikė EŽTT apibendrinimą šiuo klausimu: „pagal EŽTT jurisprudenciją pareiga rengti viešą bylos nagrinėjimą nėra absoliuti, žodinis bylos nagrinėjimas nėra būtinas, jeigu bylos šalis aiškiai atsisako tokios savo teisės ir jeigu byloje nėra viešojo intereso; bylos nagrinėjimas neprivalo būti žodinis ir tuo atveju, kai yra tam tikrų išskirtinių aplinkybių, pavyzdžiui, kai nėra tiriamos faktinės aplinkybės arba teisės klausimai, kurie negalėtų būti tinkamai išspręsti remiantis vien rašytine bylos medžiaga ir rašytiniais šalių paaiškinimais; žodinio teismo posėdžio atsisakymas antrojoje ir trečiojoje instancijose gali būti pateisinamas, jeigu pirmojoje instancijoje posėdis vyko žodinio nagrinėjimo forma“. Taigi dar kartą patvirtinama, kad jeigu šalis neatsisako žodinio bylos nagrinėjimo, turi egzistuoti tam tikros išskirtinės aplinkybės arba pateisinama tuo, kad žodinis nagrinėjimas vyko pirmojoje instancijoje (autorė pabrėžia – „gali būti pateisinama“, o ne visada pateisinama, tai liudija ir

¹⁸⁸ Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE), *supra* note 53, 95–96 punktai.

¹⁸⁹ *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 142–7341.

aukščiau pateiktas pavyzdys – byla *Jucius ir Juciuvienė prieš Lietuvą*). Vis dėlto, autorės nuomone, CPK 321 ir 322 straipsniuose nustatytas teisinis reguliavimas savaime nesudaro prielaidų laikyti jį nepateisinamu, tačiau, kaip minėta, labai svarbu, kad teisėjai tinkamai naudotųsi įstatyme nustatytomis teisėmis bei vykdytų pareigas, vengtų formalių sprendimų atskirais klausimais.

Apeliacinės instancijos teismo sudėtis – kitas klausimas, kurį norėtusi aptarti. Kaip vertinti CPK 304 straipsnio 1 dalies pakeitimą, kai vietoj taisyklės, nustatančios, kad byla apeliacine tvarka nagrinėjama trijų teisėjų kolegijos, įvesta papildoma, nustatanti, jog „Kai apeliaciniu skundu ginčijama suma yra ne didesnė negu penki tūkstančiai litų, taip pat ypatingosios teisenos bylose apeliacine tvarka bylą nagrinėja vienas teisėjas, tačiau apeliacinės instancijos teismo pirmininkas arba Civilinių bylų skyriaus pirmininkas, atsižvelgdamas į bylos sudėtingumą, turi teisę bylai nagrinėti sudaryti trijų teisėjų kolegiją. Nutartimi perduoti bylą nagrinėti trijų teisėjų kolegijai turi teisę ir bylą apeliacine tvarka nagrinėjantis teisėjas“. Visų pirma, CPK įtvirtintas naujas ribojimas ginčo suma, taigi įstatymų leidėjas, nustatydamas teisės normas, reguliuojančias procesą apeliacinės instancijos teisme, vėl naudoja ginčo vertės kriterijų. Tiesa, ši norma neriboja teisės kreiptis į apeliacinės instancijos teismą, tačiau sudaro ribojimą apeliacijos teisės įgyvendinimui, kitaip tariant, taip siauriamos apeliacijos teikiamos garantijos. Ar teismo klaidos ypatingosios teisenos ir bylose, kuriose apeliaciniu skundu ginčijama suma yra ne didesnė negu penki tūkstančiai litų, yra mažiau reikšmingos? Panašu, kad CPK laiduojama apeliacijos teisė, tačiau gali būti, kad tam tikrų bylų atžvilgiu sudaroma tik šios teisės regimybė, nes jos įgyvendinimas apsunkinamas. Autorės nuomone, aptariamas pakeitimas iliustruoja siekį CPK suderinti su Konstitucija, atsižvelgiant į Konstitucinio teismo poziciją dėl apeliacijos teisės (panaikinus apeliacijos prieinamumo ginčo suma ribojimą), ir kartu mažinti teismų krūvį, užtikrinti proceso koncentruotumą (nustačius, kad „mažiau reikšmingas“ bylas nagrinės tik vienas teisėjas), kadangi anksčiau trys teisėjai, nagrinėję vieną bylą kolegijoje, galės nagrinėti tris skirtingas bylas.

V. Nekrošius nurodo, jog visiškai logiška, kad apeliacinėje instancijoje bylą nagrinėja ne vienas teisėjas, kadangi yra tikrinamas pirmosios instancijos teismo darbas, ir būtent „kolegialumo principas padeda garantuoti šių uždavinių įgyvendinimą“¹⁹⁰. Tai pabrėžė dar M. Romeris nurodydamas, kad apeliacinės instancijos teismas „savo personaliniu sąstatu yra geriau organizuotas (jis yra kolegialinis, teisėjai labiau prityrę, didesnio stažo ir t.t.)“¹⁹¹. CPK komentare nurodoma, jog „trijų teisėjų kolegija padeda užtikrinti teismų sprendimų kontrolės

¹⁹⁰ Nekrošius, V., *supra* note 57, p. 41.

¹⁹¹ Romeris, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. UAB „Pozicija“, 1994, p. 48.

kokybę, didina asmenų pasitikėjimą sprendimų kontrolės mechanizmu¹⁹². Taip pat bene visoje Lietuvos civilinio proceso mokslinėje literatūroje pažymima, kad neabejotinas aukštesnių instancijų privalumas, jog juose teisėjai bylas nagrinėja ne vienasmeniškai, bet trijų ar didesnėse kolegijose. L. A. Terekhova kritikuoja tai, kad apeliacinėje instancijoje byla gali būti nagrinėjama vienasmeniškai ir nurodo, kad toks reguliavimas „rodo, jog įstatymų leidėjas nesupranta apeliacijos esmės ir teismų sprendimų peržiūros instituto“¹⁹³. Nors L. A. Terekhova kaip ir M. Romeris analizavo neribotos apeliacijos modelį, manytume, kad svarba ištaisyti teismo klaidą nėra kiek nemažesnė ribotos apeliacijos atveju. Priešingai, gal net labiau svarbi, juk šalių galimybės paveikti teismo sprendimą ribotoje apeliacijoje yra mažesnės. Galima sakyti, kad nelikus kolegialumo elemento aukštesnės kvalifikacijos reikalavimą užtikrina nebent tai, kad apeliacinės instancijos teisėjas nors ir vienas, tačiau yra kvalifikuotesnis ir dėl to gali ištaisyti žemesnės instancijos teismo klaidas. Visgi teisėjo kvalifikacijos kriterijus yra sunkiai apčiuopiamas, ypač jei kalbama apie apylinkių ir apygardos teismų teisėjus, tad gali išeiti taip, kad būtų garantuota tik kito teismo patikra, kaip „bylos patekimas ant kito teisėjo stalo“ (panašiai lyg byla bus nagrinėjama kito to paties grandies teismo). Atkreiptinas dėmesys, kad apygardos teismo sudėtis, kai byla nagrinėjama pirmąja instancija, yra sureguliuota beveik identiška (CPK 62 str. 2 d.). Paminėtina, kad dar prieš įsigaliojant aptariamam CPK pakeitimui teisinėje literatūroje pasirodė siūlymas nustatyti šios taisyklės išimtį atskiruosius skundus dėl bankroto ar restruktūrizavimo bylos iškėlimo nagrinėjimui¹⁹⁴. Iš to galima spręsti, kad abejonės dėl šios teisės normos suderinamumo su teise į teisminę gynybą ir teisingumo vykdymo yra pagrįstos.

Atkreiptinas dėmesys, jog Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijos Nr. R (95) 5 6 str. a punkte nurodoma, kad gali būti pavedama vienam teisėjui spręsti tam tikrus klausimus, pavyzdžiui, spręsti dėl leidimo apeliacijai suteikimo, šeimos bylas, tam tikrus procesinius klausimus, taip pat nurodyta – smulkios bylos. Bylą nagrinėjančio teisėjo teisę inicijuoti trijų teisėjų kolegijos sudarymą galima laikyti „saugikliu“. Teisė teisėjui, pradėjusiam nagrinėti bylą, nutartimi perduoti ją nagrinėti trijų teisėjų kolegijai, padidina pirmosios instancijos teismo padarytos klaidos pašalinimo ir teisingumo įvykdymo tikimybę. Teisėjas, įvertinęs ir nustatęs, kad byla sudėtinga, tikėtina pasinaudos teise perduoti bylą nagrinėti trijų teisėjų kolegijai, nes jis pats susidurs su šiuo sunkumu. Vargu ar apeliacinės instancijos teismo pirmininkas ar Civilinių bylų skyriaus pirmininkas galės nustatyti tikrąją bylos sudėtingumą ir sudarys trijų teisėjų kolegiją. Manytume, kad būtent dėl aptariamąs teisės teisės, labiau tikėtina, kad byla, kurioje ginčijama suma yra ne didesnė negu penki tūkstančiai litų, taip pat ypatingosios teisenos byla, bus realiai kada nors išnagrinėta trijų teisėjų kolegijos, t. y. bus pritaikyta išimtinė

¹⁹² Driukas, A., *et. al.*, *supra* note 97, p. 289.

¹⁹³ Terekhova, L. A., *supra* note 32.

¹⁹⁴ Višinskis, V.; Stauskienė, E., *supra* note 166, p. 32–33.

taisyklė. Svarbu paminėti, kad CPK nenustato šalių teisės prašyti perduoti bylą nagrinėti trijų teisėjų kolegijai, pavyzdžiui, kaip nustato teisę prašyti, kad byla būtų nagrinėjama rašytinio proceso tvarka.

Apibendrinant, šis pakeitimas kelia grėsmę tinkamam apeliacijos teisės, esančios teisės į teisminę gynybą turinio sudedamąja dalimi, įgyvendinimui, realiam pasinaudojimui šia neįsiteisėjusių teismo sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma. Taigi aptartą teisėjo teisę inicijuoti trijų teisėjų kolegijos sudarymą CPK 304 straipsnio 1 dalyje numatytu atveju, kai apeliaciniu skundu ginčijama suma yra ne didesnė negu penki tūkstančiai litų, taip pat ypatingosios teisenos bylose galima traktuoti kaip pareigą, t. y. jei teisėjas nustatytų, kad byla yra sudėtinga, jis turėtų bylą perduoti nagrinėti trijų teisėjų kolegijai. Tai aiškinama kaip teisėjo pareiga veikti taip, kad būtų realiai užtikrintas fakto ir teisės klaidos pašalinimas. Teismas (teisėjas) privalo siekti teisingo bylos išsprendimo, o priimti teisėtą ir pagrįstą teismo sprendimą – privalo. Teisingumo vykdymas – teismų priedermė kylanti iš Konstitucijos, o teisė į teisminę gynybą – teisė garantuojama asmeniui Konstitucijos.

IŠVADOS

1. Valstybė turi pozityvią pareigą teisinės valstybės ir civilizuotos visuomenės vertybės – teisės į teisminę gynybą atžvilgiu, todėl turi teikti padidintą dėmesį besinaudojančiųjų teismais poreikiams ir lūkesčiams. Nereikėtų baimintis teisminę gynybą vadinti valstybės paslauga, nes „paslauga“ orientuoja į jos kokybės privalomumą, be to, valstybė (jos teismų sistema) teisminę gynybą teikia iš priedermės tarnauti žmonėms ir visuomenei, todėl ji gali būti vadinama „teisinių paslaugų teikėja“, taip pažangiai suvokiant ir apibūdinant teisminės gynybos esmę.

2. Apeliacija – įprastinis (ordinarinis) teismų sprendimų kontrolės būdas yra ne apeliacijos požymis, bet kitus apeliacijos požymius apibendrinus išskirtas teismų sprendimų kontrolės būdas. Arba atvirkščiai, laikant šį kontrolės būdą įprastiniu, apeliacija įgyja bendruosius apeliacijos, nepriklausomai nuo apeliacijos esmės (modelio), požymius. Taigi apeliacija – įprastinis (ordinarinis) teismų sprendimų kontrolės būdas, apibūdinamas apeliacijos požymiais (apeliacine tvarka skundžiami neįsiteisėję pirmosios instancijos teismo sprendimai, suspensyvinis efektas, apeliacine tvarka gali būti tikrinamas tiek faktinis, tiek teisinis bylos aspektai ir kt.), kurie yra vienas kito priežastimi ar pasekme arba pasireiškia paraleliai (tarp jų yra tarpusavio priklausomumas).

3. Vadovaujantis apeliacijos modelių analize ir šių modelių bruožais bei procesą apeliacinės instancijos teisme reguliuojančių teisės normų analizės rezultatais, Lietuva priskirtina riboto apeliacijos modelio valstybėms. Apeliacijos esmė Lietuvoje yra neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė (pirmosios instancijos teismo darbo kontrolė, netaisant šalių klaidų).

4. CPK pataisomis, padarytomis 2011 m. birželio 21 d. civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymu, siekiama geriau užtikrinti ir išgryninti ribotą apeliaciją Lietuvoje bei kartu užtikrinti kuo didesnę teisės normų atitikimą apeliacijos esmei. Didesnių galių apeliacinės instancijos teismui suteikimas (pavyzdžiui, teisė išeiti už bylos nagrinėjimo ribų viešojo intereso tikslais bet kuriose bylose), platesnis proceso apeliacinėje instancijoje ypatumų nustatymas (pavyzdžiui, rašytinės proceso tvarkos nustatymas) liudija, kad dar labiau artėjama prie austriškosios apeliacijos koncepcijos, pagal kurią ir buvo modeliuotas apeliacijos institutas Lietuvos CPK.

5. Apeliacijos teisei kaip ir kitoms žmogaus teisėms būdingas santykinumas, tačiau dėl šio santykinumo ji negali būti laikoma atsitiktine ir tapti ne teise, o „garantija“, turint omenyje, pusiau teisę ar pan. Taigi, nors paprastai diskutuojama ar apeliacijos teisė patenka į teisės į teisminę gynybą turinį, tikrasis ginčas vyksta ar turėtų vykti dėl jos absoliutumo. Autorės prielaida, kad apeliacijos esmės problemos išsprendimas gali pasitarnauti kitiems tikslams

pasitvirtino. Lemiamas dalykas, nustatant apeliacijos ir teisės į teisminę gynybą santykį yra tai, kad ribota apeliacija skirta ištaisyti teismo klaidas (ne šalių). Valstybė turi pareigą suteikti protingą kiekį priemonių, įgalinančių ištaisyti neįsiteisėjusiame pirmosios instancijos teismo sprendime padarytas klaidas. Apeliacija yra priemonė teisei į teisminę gynybą įgyvendinti, neabejotinai patenkanti į šios teisės turinį, tačiau ne atsitiktinai suteiktina „teisė“ ar „garantija“.

6. Nors apeliacijos teisė Konstitucijoje *expressis verbis* neįtvirtinta, Konstitucinis Teismas išaiškino, kad pagal Konstituciją teisė apskusti baigiamuosius pirmosios instancijos teismo aktus turi būti suteikiama, taigi apeliacija yra teisės į teisminę gynybą dalimi ir negali būti ribojama. Apeliacija Lietuvos civiliniame procese – savaime suprantama teisė, tačiau ne savaime suprantama ir privaloma civilinio proceso stadija.

7. Spręsti teismų sistemos problemoms galima pasitelkti ir kitokias priemones, ne tik absoliučiai atimti asmens teisę apskusti neįsiteisėjusį pirmosios instancijos teismo sprendimą, pavyzdžiui, paprastinti procesą apeliacinės instancijos teisme, taip sutrumpinant proceso trukmę, išleidžiant mažiau lėšų bei mažinant teismų krūvį. Kitaip tariant, pažangesnis teisinio reguliavimo būdas yra ne drausti, bet nustatyti taisykles, kurios užtikrintų efektyvų teismų sistemos veikimą bei kartu asmenų pasitikėjimą teismais.

8. Nelikus apeliacijos ribojimų pagal ginčo pobūdį, vertę, CPK šiuo metu yra tik ribojimai, susiję su procesiniais bylos nagrinėjimo ypatumais. Šie apeliacijos ribojimai yra skirti išvengti piktnaudžiavimo procesu, apsaugoti kitos šalies interesus, mažinti teismų krūvį ir pan., taigi laikytini teisėtais ir būtinais bei nepaneigia apeliacijos esmės – neįsiteisėjusių teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo patikros, taip pat nepažeidžia teisės į teisminę gynybą, priešingai, yra būtini civiliniame procese.

9. CPK 321 ir 322 straipsniuose nustatytas teisinis reguliavimas, kuriuo įtvirtinta, jog pagal bendrą taisyklę procesas apeliacinės instancijoje vyksta rašytinio proceso tvarka, savaime nesudaro prielaidų laikyti jį pažeidžiančiu teisę į teisminę gynybą, tačiau, būtina, kad teismai tinkamai taikytų įstatymą, priešingu atveju, gali susidaryti situacijos, dėl kurių Lietuva būtų pripažinta pažeidusia Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*. 1992, Nr. 33–1014;
2. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68–2497.
3. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77–3288.
4. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96–3016.
5. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. [2010] OL 2010 C 83.
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74–2262.
7. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36–1340.
8. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 46–851.
9. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI–1480. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 85–4126.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 91–2289.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 54–1588.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gruodžio 10 d. nutarimu Nr. 1423 „Dėl prašymų leisti įsigyti nuosavybėn ne žemės ūkio paskirties žemės sklypus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antrojoje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybėn subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų Konstitucinio įstatymo nustatytiems nacionaliniams ir užsienio subjektams pateikimo, nagrinėjimo ir leidimų išdavimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos prašymų leisti įsigyti nuosavybėn ne žemės ūkio paskirties – žemės sklypus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antrojoje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybėn subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų Konstitucinio įstatymo nustatytiems nacionaliniams ir užsienio subjektams pateikimo, nagrinėjimo ir leidimų išdavimo tvarkos (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija) 18 punkto trečiosios pastraipos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (2002 m. sausio 24 d. redakcija)

4 straipsniui ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (2001 m. rugsėjo 19 d. redakcija) 5 straipsniui“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 146–5311.

13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181–6708, 2004, Nr. 186.

14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1–7.

15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. gegužės 8 d. nutarimų Nr. 506 „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų 37 punkto (2000 m. gegužės 8 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 29 straipsnio 1 daliai (1999 m. gruodžio 23 d., 2001 m. liepos 5 d. redakcijos)“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 19–623.

16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7–254.

17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36–1292.

18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija), 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2,3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti ar Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimo pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininko skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Rimelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102–3957.

19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (2012 m. vasario 28 d. redakcija) 153 straipsnio 3 dalies, 352 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 142–7341.

20. Vokietijos ZPO anglų k. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–10–16]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html>.

21. Šveicarijos ZPO anglų k. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–10–31]. <<http://www.admin.ch/ch/e/rs/2/272.en.pdf>>.

Europos Tarybos dokumentai, publikacijos

1. Recommendation No R (95) 5 of the Committee of Ministers to Members States Concerning the Introduction and Improvement of the Functioning of Appeal Systems and Procedures in Civil and Commercial Cases of 7 February, 1995.
2. Explanatory memorandum to Recommendation No R (95) 5 of the Committee of Ministers to Members States Concerning the Introduction and Improvement of the Functioning of Appeal Systems and Procedures in Civil and Commercial Cases.
3. Europos Tarybos Europos veikmingo teisingumo komisija (CEPEJ). *SATURN gairės dėl teismų laiko valdymo* [interaktyvus]. Strasbūras, 2008 [žiūrėta 2012–10–30]. <[http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CEPEJ/saturn%20gair%C4%97s%20d%C4%97l%20teism%C5%B3%20laiko%20valdymo%20\(liet.k.\).pdf](http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CEPEJ/saturn%20gair%C4%97s%20d%C4%97l%20teism%C5%B3%20laiko%20valdymo%20(liet.k.).pdf)>.
4. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). *European judicial systems. Edition 2010 (data 2008):Efficiency and quality of justice* [interaktyvus]. Strasbourg, 2010 [žiūrėta 2012–12–14]. http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2010/JAReport2010_GB.pdf>.
5. Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE). *Nuomonė Nr. 6 (2004) dėl teisingo teismo proceso per įmanomai trumpiausią laiką ir teisėjo vaidmens teismo procese atsižvelgiant į alternatyvius ginčų sprendimo būdus* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–12–15]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/ccje%20nr.%206.pdf>.
6. Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE). *Nuomonė Nr. 11 (2008) dėl teismų sprendimų kokybės* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–12–15] <http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/ccje%20nr.%2011.pdf>.

Specialioji literatūra

1. Abramavičius, A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 2009, 3 (117): 21–40.
2. Alekhina, S. A., et al. *Grazhdanskij process v zarubezhnykh stran*. Moskva: Prospekt, 2011.
3. Ambrasaitė, G. Apeliacijos esmė ir principai. *Teisė*. 2003, 46: 7–18.
4. Ambrasaitė, G. *Apeliacija civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
5. Ambrasaitė, G. Apeliacijos teisė – absoliuti konstitucinė teisė? *Justitia*. 2007, 2 (64): 33–41.
6. Bajmoldina, Z. Kh., et al. *Proverka cudebnykh postanovlenij v grazhdankom processe stran ES i SNG*. Moskva: Norma, 2007.

7. Brazdeikis, A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
8. Driukas, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. 2 tomas. Vilnius: Justitia, 2005.
9. Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. I tomas. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2004.
10. Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. IV tomas. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009.
11. Gilles, P. Civil justice systems in east and west 2007 plus – fundamental current reform movements and some speculations about civil conflict resolution systems of the future. *The Recent Tendencies of Development in Civil Procedure Law – Between East and West. International conference to celebrate the 100th anniversary of the birth of professor Jonas Žėruolis*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 26–42.
12. Herzog, N.; Naegeli, G. Appellate remedies in civil litigation in Switzerland – an overview. *Litigation committee newsletter* [interaktyvus]. Ziurich, 2007, May: 28–30 [žiūrėta 2012–10–31].
<http://www.homburger.ch/fileadmin/publications/Appellate_remedies_in_civil_litigation_01.pdf> .
13. Jolowicz, J. A. *On Civil Procedure*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
14. Jonaitis, M. Sumarinis procesas: romėniškosios kilmės paieškos, taikymo problemos bei teisinio reglamentavimo tobulinimo gairės. *Jurisprudencija*. 2005, 69(61): 44–53.
15. Kavaliauskienė, G. *Proceso civilinėje byloje prielaidos ir sąlygos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
16. Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
17. Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. II tomas. Vilnius: Justitia, 2005.
18. Mikelėnas, V. Quo vadis? Arba eksperimentuojama toliau. *Justitia*. 1999, 1: 6–7.
19. Prütting, H. The latest development trends in german law of civil procedure. *Teisė*. 2007, 65: 151–157.
20. Rechberger, W. H. Social civil proceedings. The concept of the Austrian civil procedural law according to Franz Klein. *Teisė*. 2007, 65:158–164.
21. Romeris, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. UAB „Pozicija“, 1994.

22. Nekrošius, V. *Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1996.
23. Nekrošius, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002.
24. Nekrošius, V. Kai kurie civilinio proceso teisės klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje. *Teisė*. 2007, 63: 76–87.
25. Simaitis, R. Teismo sprendimas už akių. *Justitia*. 2004, 3 (51): 31–39.
26. Sinkevičius, V. Teisės į teisingą teisinį procesą samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2006, 2: 250–286.
27. Stripeikienė, J. Kasacijos paskirtis ir santykis su teise į teisminę gynybą. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste* [CD-ROM]. Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 16–27.
28. Štarienė, L. Teisės į teisingą teismą įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str., pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų konvencijos teisių požiūriu. *Jurisprudencija*. 2006, 10(88): 40–48.
29. Štarienė, L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
30. Terekhova, L. A. *Sistema peresmotra cudebnykh aktov v mechanizme cudebnoj zashhity*. Mokska: Volters Kluver, 2007.
31. Vėlyvis, S. Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso doktrinoje. *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Vilnius: Visus plenus, 2006, p. 195–211.
32. Vėlyvis, S.; Abromavičienė, G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. *Jurisprudencija*, 2 2006 (80): 123–133.
33. Vėlyvis, S.; Jonaitis, M. Teisė į teisminę gynybą – reikšmingiausia romėnų privatinės materialinės teisės plėtojimo ir tobulinimo priemonė. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste* [CD-ROM]. Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 39–62.
34. Vileita, A. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009.
35. Višinskis, V.; Stauskienė, E. Proceso pagreitinimo priemonės CPK projekte. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste* [CD-ROM]. Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 28–39.
36. Vitkauskas, D.; Dikov, G. *Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights* [interaktyvus]. Council of Europe, Strasbourg, 2012 [žiūrėta 2012–10–18].

<http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/capacitybuilding/Source/documentation/hb12_fairtrial_en.pdf>.

37. Wenger and Plattner attorneys at law. Swiss Code of Civil Procedure. *Flash 2/10* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–10–22]. <[http://www.wenger-plattner.ch/files/downloads/files/5377e54f140a24d9930b7728e97f7469/FLASH%202.10%20ZPO%20\(Englisch\).pdf](http://www.wenger-plattner.ch/files/downloads/files/5377e54f140a24d9930b7728e97f7469/FLASH%202.10%20ZPO%20(Englisch).pdf)>.

Teismų praktika

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1970 m. sausio 17 d. sprendimas byloje *Delcourt v. Belgium*.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1988 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje *Ekbatani v. Sweden*.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Hadjianastassiou v. Greece*.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. spalio 22 d. sprendimas byloje *Stubbings and others v. the United Kingdom*.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. vasario 8 d. sprendimas byloje *Miller v. Sweden*.
6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. spalio 18 d. sprendimas byloje *MPP “Golub” v. Ukraine*.
7. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje *Muttilainen v. Finland*.
8. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. lapkričio 25 d. sprendimas byloje *Jucius ir Juciuvienė v. Lietuva*.
9. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. kovo 31 d. sprendimas byloje *Chatellier v. France*.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje Nr. 3K–3–156/2000.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–72/2001.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–1018/2003.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–51/2004.

14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–337/2004.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–120/2005.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–429/2006.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–664/2006.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–40/2007.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–52/2007.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–110/2007.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–418/2007.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–94/2012.
23. Šiaulių apygardos teismo 2012 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A–504–267/2012.
24. Šiaulių apygardos teismo 2012 m. spalio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A–422–267/2012.
25. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. rugsėjo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A–1617–464/2012.
26. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A–1514–464/2012.
27. Kauno apygardos teismo 2012 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A–1589–436/2012.

Kita literatūra

1. *Teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašas* patvirtintas Teisėjų tarybos 2008 m. rugsėjo 19 d. nutarimu Nr. 13P–162–(7.1.2).
2. 2009 metų civilinių bylų nagrinėjimo I instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–12–11]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>.

3. 2009 metų civilinių bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–12–11]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>.
4. 2010 metų civilinių bylų nagrinėjimo I instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–12–11]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>.
5. 2010 metų civilinių bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–12–11]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>.
6. 2011 metų civilinių bylų nagrinėjimo I instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–09–23]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>.
7. 2011 metų civilinių bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–09–23]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>.
8. Keinys, S., et al. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas leidimas* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006; internetinė versija, 2011 [žiūrėta 2012–11–17]. <<http://dz.lki.lt>>.
9. *Tarptautinių žodžių žodynas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–05–11]. <<http://www.tzz.lt/a/apeliacija>>.

SANTRAUKA

Teisminė gynyba – instrumentas asmens pažeistoms ar ginčijamoms teisėms ir teisėtiems interesams ginti. Ši teisė yra aktuali ir problematiška dėl ginčo ir teismo proceso ypatumo – priešingų šalių interesų buvimo, be to, savo interesą turi ir valstybė (visuomenė), kadangi teismų sistema reikalauja didelių finansinių, žmogiškųjų, laiko išteklių. Šio mokslinio tyrimo aktualumą lemia ne vien substancinio pobūdžio priežastys. 2011 m. birželio 21 d. priimtas įstatymas, kuriuo pakeista nemažai Lietuvos civilinio proceso kodekso nuostatų (dažnai vadinama civilinio proceso reforma), įskaitant procesą apeliacinės instancijos teisme reguliuojančių teisės normų, be to, principinių, apibūdinančių šį institutą, apeliacijos teisės reikšmę civiliniame procese. Pastarąjį dešimtį ar net pastaraisiais metais kai kuriose valstybėse pasikeitė apeliacijos esmė, tačiau kitose, priešingai, išlaikoma apeliacijos suvokimo ir teisinio reguliavimo tradicija. Visa tai nulėmė poreikį įvertinti savąją apeliacijos esmę bei nustatyti kokios priežastys lemia apeliacijos reformas.

Autorė šiame darbe siekė išspręsti apeliacijos esmės problemą ir darė prielaidą, kad problema *per se* nelaikytina problema, jos išsprendimas turi duoti teigiamą rezultatą ir būti paspartis tolimesniems tyrimams. Išanalizavusi teisę į teisminę gynybą ir apeliaciją autorė ieškojo teisės į teisminę gynybą ir apeliacijos santykio išraiškos, analizavo ir persvarstė kai kuriuos civilinio proceso moksle įprastais tapusius argumentus, naudojamus šiam santykiui išreikšti. Baigiamojo darbo rezultatas parodė, kad Lietuvoje apeliacijos esmė – teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo (pirmosios instancijos teismo darbo) kontrolė, taigi Lietuvoje galioja ribotos apeliacijos modelis. Be to, vadovaujantis apeliacijos esme apeliacija – teisės į teisminę gynybą turinio elementas. Apeliacija Lietuvos civiliniame procese – savaime suprantama teisė, tačiau ne savaime suprantama ir privaloma civilinio proceso stadija. Šiuo metu galiojantys apeliacijos teisės ribojimai yra susiję su procesiniais bylos nagrinėjimo ypatumais, jie laikytini teisėtais ir būtinais bei nepaneigia apeliacijos esmės, taip pat nepažeidžia teisės į teisminę gynybą, priešingai, yra būtini civiliniame procese.

Raktiniai žodžiai: teisė į teisminę gynybą, apeliacijos esmė, ribota apeliacija, apeliacijos ribojimai.

SUMMARY

The essence of appeal and its relation to the right to judicial defence

On the 21st of June 2012 a law has been adopted by which Lithuanian Code of civil procedure was amended significantly (the amendment so-called “the reform of civil procedure”), including regulation of procedures in instance of appeal. This motivates to analyze and make reevaluation of essence of appeal in Lithuania. The analysis is also needed because in past decade and even past few years many of European countries have totally reformed their appeal systems. However, legal regulation amendments are not the only matter which causes the relevancy of appeal and its relation to the right to judicial defence. There are some substantial reasons, e. g. dispute and civil procedure in their nature have contrary interests of parties, moreover, the state and society has interests which do not comply with interests of parties. This is caused by consumption of financial, time and human resources.

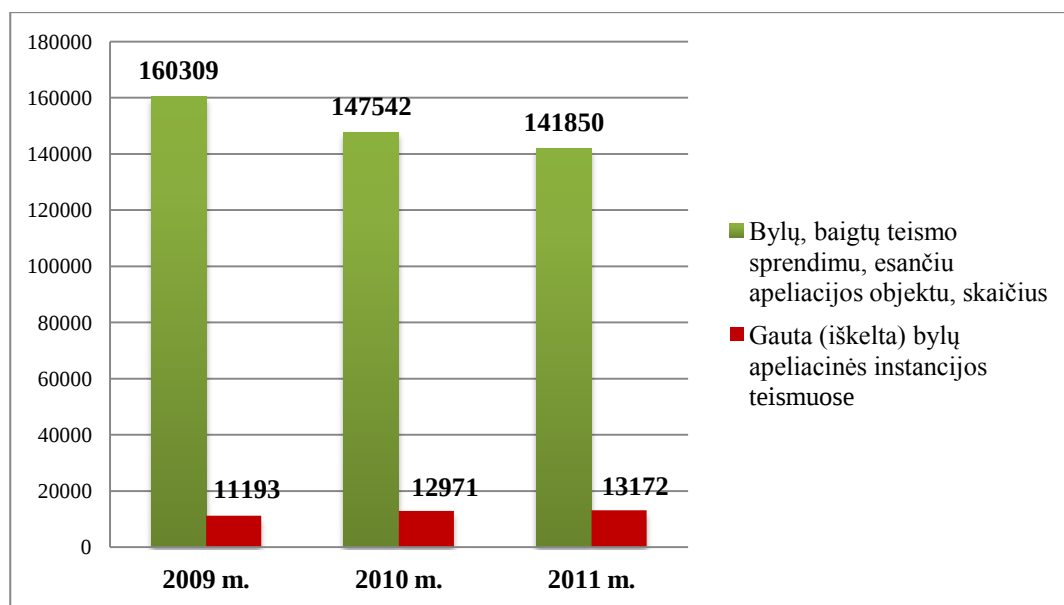
There are various papers and theses on the right to judicial defence and appeal, but, to take note, the object of them differs from the essence of appeal and its relation to the right to judicial defence or, moreover, is fragmental – focused only on the restrictions related to limits of appeal by the value of dispute (which is already abolished) or other fragmental subjects.

The result of this work demonstrates that the essence of appeal in Lithuania is to be described as the instrument to control the legality and reasonability of the courts of first instance decisions. Appeal in Lithuania is to be characterized as limited appeal, which is contrary to unlimited or pure appeal. According to the author, the essence of appeal is the key which enables to define the relation between appeal and the right to judicial defence: the right to appeal is the element of the right to judicial defence. In Lithuania legal regulation has to provide the right to appeal, thereby appeal is to be defined as necessarily provided by law, but not a mandatory stage of civil procedure. The appeal limitations which exist in Lithuania is only based on procedural peculiarities and is justifiable and undoubtedly necessary in civil procedure.

Keywords: the right to judicial defence, the essence of appeal, limited appeal, limitations of appeal.

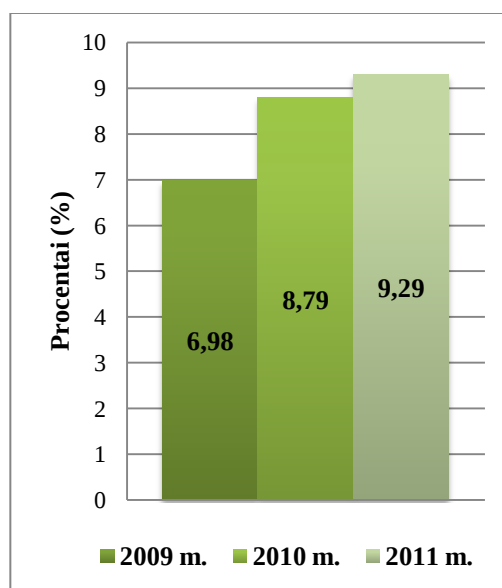
PRIEDAS

1 Lentelė. Pasinaudojimas apeliacijos teise 2009–2011 m.¹⁹⁵

Pastaba. Bylų, baigtų teismo sprendimu, esančių apeliacijos objektu, skaičius gautas iš bendro bylų skaičiaus atėmus bylas, baigtas priėmus preliminarų teismo sprendimą ir teismo įsakymą.

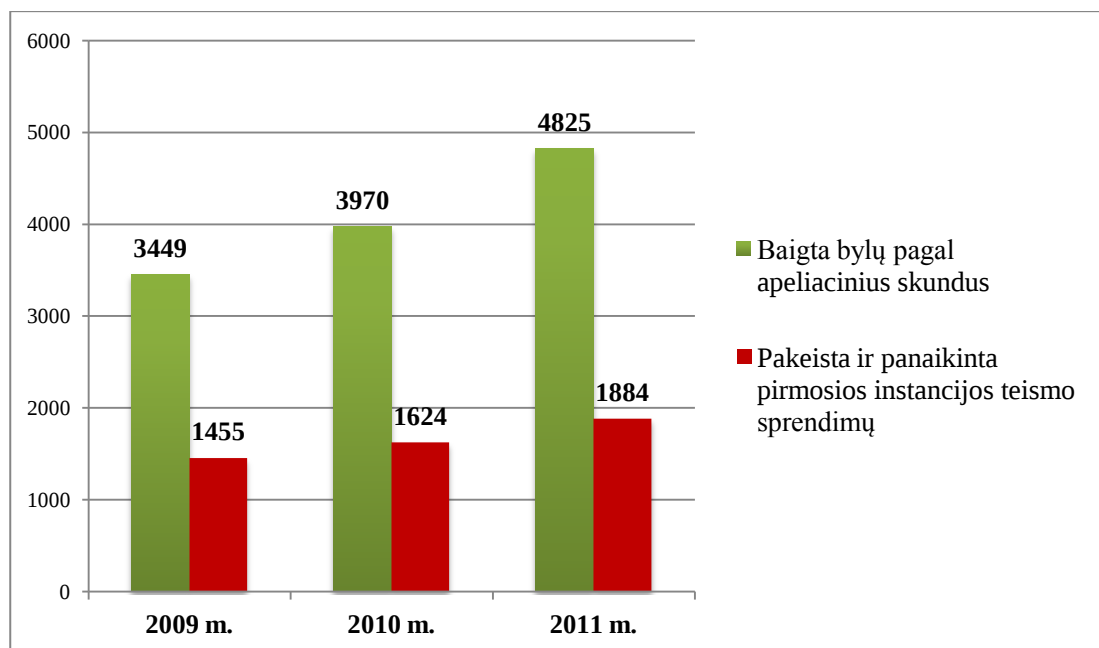
2 Lentelė. Pasinaudojimas apeliacijos teise 2009–2011 m. (procentais)¹⁹⁶

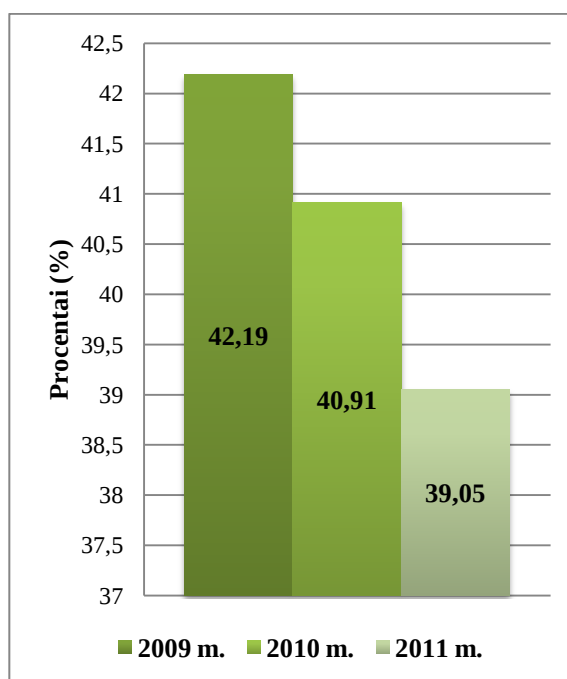
¹⁹⁵ 2009 metų civilinių bylų nagrinėjimo I instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–12–11]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>; 2009 metų civilinių bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–12–11]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>; 2010 metų civilinių bylų nagrinėjimo I instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–12–11]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>; 2010 metų civilinių bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–12–11]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>; 2011 metų civilinių bylų nagrinėjimo I instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–09–23]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>; 2011 metų civilinių bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012–09–23]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>.

¹⁹⁶ *Ibid.*

3 Lentelė. 2009–2011 m. apeliacinėje instancijoje pakeista ir panaikinta pirmosios instancijos teismo sprendimų¹⁹⁷

4 Lentelė. 2009–2011 m. apeliacinėje instancijoje pakeista ir panaikinta pirmosios instancijos teismo sprendimų (procentais)¹⁹⁸

¹⁹⁷ 2009 metų civilinių bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-11]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-11]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>; 2010 metų civilinių bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-11]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>; 2011 metų civilinių bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos teismuose statistikos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-09-23]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>.

¹⁹⁸ *Ibid.*